

О. В. Одерій, Р. В. Мудрецький

ПРОТИДІЯ СУДОВОМУ
РОЗГЛЯДУ У КРИМІНАЛЬНИХ
ПРОВАДЖЕННЯХ ТА ШЛЯХИ ЇЇ
ПОДОЛАННЯ
У СУЧАСНИХ РЕАЛІЯХ

МОНОГРАФІЯ

«КНТ»
Київ — 2021

УДК 343.985
О-41

*Рекомендовано до друку
Вченою радою Донецького юридичного інституту МВС України
(протокол № 11 від 24 червня 2020 р.)*

Рецензенти:

Журавель В. А. — доктор юридичних наук, професор, дійсний член (академік) НАПрН України, Заслужений працівник освіти України;

Коваленко В.В. — кандидат юридичних наук, доцент.

Одерій О. В., Мудрецький Р. В.

О-41 Протидія судовому розгляду у кримінальних провадженнях та шляхи її подолання у сучасних реаліях: монографія / О. В. Одерій, Р. В. Мудрецький. — Київ: «КНТ». — 2021. 224 с.

ISBN 978-966-373-929-8

У монографії розглянуто комплекс теоретичних і практичних питань, пов'язаних із сучасним станом подолання протидії судовому розгляду у кримінальних провадженнях. На підставі дослідження та аналізу судово-слідчої практики, широкого кола наукових джерел і положень законодавства надано криміналістичну характеристику способів протидії судовому розгляду у кримінальних провадженнях, визначено їх ознаки та окреслено особливості прогнозування судової ситуації в умовах протидії. Сформульовано правові та криміналістичні основи подолання протидії судовому розгляду у кримінальних провадженнях, а також розкрито особливості тактики подолання тиску на учасників кримінального судочинства. Запропоновано основи формування концепції незалежного суду, як передумови тактики подолання впливу на суд.

Монографія може стати в пригоді науковцям, викладачам, аспірантам та студентам вищих навчальних закладів, практичним працівникам правоохоронних та судових органів, адвокатам, а також усім, хто цікавиться аналізованою проблематикою.

УДК 343.985

ISBN 978-966-373-929-8

© Одерій О. В., Мудрецький Р.В., 2021.
© Видавництво «КНТ», 2021.

**Присвячуємо нашим батькам:
Одерію Володимиру Семеновичу –
заслуженому машинобудівнику України,
Одерій Олені Микитівні,
Мудрецькому Володимиру Васильовичу,
Мудрецькій Тетяні Семенівні.**

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

ВККС України – Вища кваліфікаційна комісія суддів України
ВРП – Вища рада правосуддя
ВРУ – Верховна Рада України
ВС – Верховний Суд
ГА ООН – Генеральна Асамблея Організації Об'єднаних Націй
ГПУ – Генеральна прокуратура України
ГСУ – Головне слідче управління
ГУ НП – Головне управління Національної поліції
ЄРДР – Єдиний реєстр досудових розслідувань
ЗЗКП – Заходи забезпечення кримінального провадження
ЗУ – Закон України
КК України – Кримінальний кодекс України
КМУ – Кабінет Міністрів України
КПК України – Кримінальний процесуальний кодекс України
КСУ – Конституційний Суд України
КУ – Конституція України
КУпАП – Кодекс України про адміністративні правопорушення
НП України – Національна поліція України
МЗС України – Міністерство закордонних справ України
Мін'юст України – Міністерство юстиції України
ОВС – органи внутрішніх справ
ООН – Організація Об'єднаних Націй
ОРД – оперативно-розшукова діяльність
СБУ – Служба безпеки України
СРД – слідчі (розшукові) дії
УНП – управління Національної поліції

ВСТУП

Європейський суд з прав людини неодноразово заявляв про особливо важливе місце, яке посідає в демократичному суспільстві право на справедливий судовий розгляд, що передбачено частиною 1 статті 6 Конвенції про захист прав людини та основних свобод.

Сьогодні суди і вся судова система України стикаються з численними труднощами у здійсненні правосуддя. В країні тривають дискусії щодо подальшого проведення судової реформи, необхідність якої є очевидною, а її метою має стати реальне перезавантаження судової системи, уособленням чого повинно бути не руйнування судової влади, а удосконалення судоустрою та процесуального законодавства, створення умов для нормальної (без зовнішніх факторів впливу) роботи судів, збалансування незалежності суддів дієвими механізмами їх відповідальності перед суспільством і, як результат, відновлення довіри суспільства до суду, забезпечення верховенства права у здійсненні правосуддя, а також, забезпечення доступу громадян до правосуддя для захисту своїх порушених та оспорюваних прав, у тому числі й у порядку кримінального судочинства.

Трансформація організованої та корумпованої злочинної діяльності спричинила появу нових україн небезпечних способів протидії як розкриттю та розслідуванню кримінальних правопорушень, так і розгляду судами кримінальних проваджень. Ситуація значно ускладнюється й організаційними проблемами функціонування судів, проблемами їхнього недофінансування, недосконалістю законодавства, що регулює питання судоустрою і статусу суддів, а також, процесуального законодавства. Вивчення правозастосовної практики останніх років свідчить, що незаконний вплив на суддів, прокурорів, слідчих, свідків, потерпілих, підозрюваних, обвинувачених, адвокатів та інших учасників кримінального процесу набув характеру широкомасштабної соціально-правової проблеми, що ускладнює доступ громадян до правосуддя, справедливий і відкритий розгляд кримінальних

проваджень упродовж розумного строку незалежним і безстороннім судом, як цього вимагають Конвенція про захист прав людини та основних свобод, правова реформа в Україні та реалії часу.

Викладене передбачає необхідність предметної розробки кримінально-процесуальних, криміналістичних та організаційних аспектів подолання протидії судовому розгляду у кримінальних провадженнях у механізмі досягнення цілей кримінального судочинства. Розробка та здійснення заходів для подолання протидії судовому розгляду у кримінальних провадженнях є в наш час одним із пріоритетних напрямків розвитку правової науки та необхідною умовою для ухвалення судом законного, обґрунтованого та справедливого рішення, а також для утвердження незалежності судді, суду та судової гілки влади.

Підґрунтям для дослідження стали праці вітчизняних і зарубіжних науковців у галузі криміналістики та кримінального процесу, які розглядали концептуальні питання розслідування злочинів загалом. Це праці Ю. П. Аленіна, І. В. Басистої, В. П. Бахіна, В. Д. Берназа, Т. В. Варфоломєєвої, В. І. Галагана, В. Г. Гончаренка, І. В. Гора, Ю. М. Грошевого, В. А. Журавля, А. В. Іщенка, О. В. Капліної, В. А. Клесніка, О. Н. Колесніченка, В. О. Коновалової, В. Є. Корноухова, В. С. Кузьмічова, В. К. Лисиченка, І. М. Лузгіна, В. Г. Лукашевича, Є. Д. Лук'янчикова, В. Т. Маляренка, Г. А. Матусовського, В. Т. Нора, В. О. Образцова, Ю. Ю. Орлова, М. А. Погорецького, Б. Г. Розовського, О. С. Саїнчина, М. В. Салтевського, М. Я. Сегая, С. В. Слинька, В. М. Стратонова, С. М. Стахівського, О. Ю. Татарова, В. В. Тіщенко, Л. Д. Удалової, П. В. Цимбала, С. С. Чернявського, В. Ю. Шепітька, В. М. Шевчука, М. Є. Шумила, О. О. Юхна та ін. Вагомий внесок у розробку наукових основ подолання протидії розслідуванню зроблено в роботах О. В. Александренко, Е. У. Бабаєвої, Р. С. Белкіна, І. А. Бобракова, А. Ф. Волобуєва, С. Ю. Журавльова, В. Н. Карагодіна, І. І. Когутича, Л. В. Лівшиця, Є. О. Москвіна, А. М. Петрової, О. І. Ромців, Р. Л. Степанюка, О. Л. Стуліна, І. І. Шепітько, Р. М. Шехавцова, Б. В. Щура та інших. При цьому предметом більшості досліджень були окремі аспекти подолання протидії під час

розслідування злочинів або ж роботи стосувалися тільки загальних аспектів окремої проблеми подолання протидії на стадії судового провадження. Ґрунтовних наукових досліджень, які б враховували зміни в законодавстві України з питань подолання протидії судовому розгляду у кримінальних провадженнях, на жаль, немає. Через це практичні працівники правоохоронних органів та суду стикаються з проблемою виявлення такої протидії та не завжди правильно і своєчасно застосовують передбачені законом заходи з її подолання, а в окремих випадках правовідносини з подолання протидії залишаються законодавчо не врегульованими. Такий стан справ негативно впливає на законотворчу та правозастосовну практику, а ситуація, що склалась у вітчизняному законодавстві, потребує свого нагального вирішення.

РОЗДІЛ 1.

КРИМІНАЛІСТИЧНИЙ АНАЛІЗ ПРОТИДІЇ СУДОВОМУ РОЗГЛЯДУ У КРИМІНАЛЬНИХ ПРОВАДЖЕННЯХ

1.1. Поняття та сутність протидії судовому розгляду у кримінальних провадженнях.

За умов суттєвих перетворень в Україні (як у політичній, так і в соціально-економічній сферах) значно ускладнюється криміногенна ситуація. Сьогодні злочинність зазнала суттєвих якісних та кількісних змін - стала більш організованою та озброєною, інтелектуальною і професійною, агресивною і одночасно економічно потужною, – що збільшує її можливості у формуванні корумпованих зв'язків із структурами влади та правоохоронними органами. До того ж більш реальними стають політичні претензії представників злочинного світу.

Водночас значного поширення набуло таке соціальне явище, як протидія не лише розслідуванню кримінальних правопорушень, а й судовому розгляду у кримінальних провадженнях, а також, протидія діяльності правоохоронних органів та суду загалом.

Для більш детального розуміння сутності такого явища, як протидія судовому розгляду у кримінальних провадженнях, з'ясування його ознак та розроблення ефективних засобів подолання, доцільно насамперед визначити саме поняття.

Протидія – це «дія, яка перешкоджає іншій дії» [201, с. 644]. Проблема протидії у криміналістиці не є новою та об'єктивно існує з моменту, коли держава через відповідні органи почала переслідувати винних у вчиненні злочинів, які прагнули уникнути відповідальності будь-яким чином.

Про різні форми протидії (приховування кримінального правопорушення, вплив на потерпілих, свідків) згадувалося ще в документах Давнього Світу (епохи Рамзеса IX (12-11 ст. до н.е.), середньовіччя (Салічеська правда франків, німецький збірник

«Кароліна» (1532 р.), «Молот відьом») та інших історичних етапів [160, с. 54; 10, с. 132-135]. Так, у пам'ятці «Салічеська правда франків» до злочинів проти порядку відправлення правосуддя належали: неявка в суд, неправдиве свідчення та ін. За законами Хаммурапі неправдиві свідчення, підкуп свідків так само відносили до злочинів проти правосуддя і карали смертною карою; у Соборному уложенні 1649 р. згадують про злочини проти порядку управління та суду, до яких належали зривання і знищення указів, підробка печаток, фальшивомонетство, неправдива присяга, неправдиве свідчення [114, с. 43].

Протидія являє собою різновид конфліктної поведінки, оскільки спрямована не лише на блокування будь-якої дії, а й на створення перешкод досягненню кінцевої мети, одержанню конкретного результату (наприклад, з'ясуванню всіх обставин кримінального провадження, участі у кримінальному правопорушенні підозрюваного, обвинуваченого тощо). Відсутність конфлікту є доволі рідкісним явищем у кримінально-процесуальних відносинах, оскільки останні виникають у зв'язку із притягненням до кримінальної відповідальності конкретної особи та настанням відносно неї покарання [4, с. 13-14]. Звідси й конфліктна ситуація, в якій відбувається судовий розгляд у кримінальному провадженні, що зумовлена наявністю протилежностей, коли обвинувачений прагне за будь-яку ціну уникнути кримінальної відповідальності або покарання, виконуючи для цього різні дії, в тому числі підключаючи корумповані зв'язки. За таких умов, суд повинен подолати зазначені дії та спрямувати судовий розгляд на забезпечення всебічного та повного з'ясування всіх обставин, що мають значення для кримінального провадження, аби ухвалити законне, обґрунтоване і справедливе рішення.

Проблеми протидії з боку кримінального середовища та застосування методів для її подолання неодноразово були предметом уваги вітчизняних та закордонних учених, найважливішими з яких є:

- докторські дисертації В. М. Карагодіна «Основи криміналістичного вчення про подолання протидії розслідуванню»

(Свердловськ, 1992) та Е. У. Бабаєвої «Основи криміналістичної теорії подолання протидії кримінальному переслідуванню» (Москва, 2006);

- кандидатські дисертації С. Ю. Журавльова «Протидія діяльності з розслідування злочинів і тактика його подолання» (Нижній Новгород, 1992); О. Л. Стуліна «Тактичні основи подолання навмисної протидії розслідуванню злочинів» (Саратов, 1999); О. В. Александренко «Криміналістичні проблеми подолання протидії розслідуванню» (Київ, 2004);

- праця Р. С. Белкіна «Протидія розслідуванню та шляхи її подолання криміналістичними та оперативно-розшуковими засобами та методами» [26] та інші.

Окремі аспекти протидії розслідуванню кримінальних правопорушень викладено і в роботах щодо:

- виявлення слідів злочину та дослідження фактів приховування злочинів [24, с. 354-376; 175; 81];

- протидії слідству під час проведення окремих слідчих дій та шляхи її подолання з позиції тактики їх проведення [44; 142];

- деяких аспектів розслідування в умовах протидії у різних слідчих ситуаціях [177] та під час розслідування окремих видів злочинів [12, с. 100-59; 108, 260];

- протидії з боку злочинних угруповань та корумпованих представників влади [304, с. 150-171; 297; 303; 6 с. 151-168].

Значний внесок науковців у розробку поняття протидії, а також способів та методів її подолання стосуються насамперед протидії розслідуванню на досудових стадіях кримінального процесу, тоді як проблемам подолання протидії на стадії судового розгляду приділяється незначна увага дослідників. Протидію судовому розгляду у кримінальних провадженнях розглядають, як можливу, проте сутність цього явища досконало не вивчено. Автори лише вказують на існування протидії на стадії судового розгляду без визначення особливостей цього процесу.

Так, Е. У. Бабаєва, розглядаючи криміналістичну теорію подолання протидії кримінальному переслідуванню і досліджуючи

протидію на всіх стадіях кримінального судочинства, зазначає, що на п'ятому його етапі, стадії судового розгляду, протидія кримінальному переслідуванню здійснюється різними засобами [15, с. 7]. С. О. Стулін акцентує увагу на тому, що практично жодний випадок із виявлення, розкриття злочинів, судового розгляду кримінальних справ не обходиться без подолання протидії [296, с. 2]. О. В. Александрено вказує на існування протидії кримінального середовища ще на стадії підготовки і вчинення злочинів, що триває й під час розслідування, судового розгляду, а найчастіше – в умовах кримінально-виконавчих установ [4, с. 16]. Встановленню основних кримінально-процесуальних, криміналістичних та оперативно-розшукових аспектів протидії учасників кримінального судочинства як розслідуванню кримінальних правопорушень, так і судовому розгляду у кримінальних провадженнях приділяв увагу А. А. Каніфатов у своїй роботі «Захист кримінального процесу від ненормативної поведінки його учасників» [117, с. 8]. Усе викладене вище дозволяє говорити про наявність наукових розробок з цієї проблеми, які: а) засвідчують існування протидії, у тому числі й на стадії судового розгляду у кримінальних провадженнях; б) обґрунтовують необхідність її подолання.

Зрозуміло, що для дослідження протидії судовому розгляду у кримінальних провадженнях необхідно використовувати всі наукові здобутки, напрацьовані на сьогодні. Однак при цьому слід враховувати й особливості судового розгляду у кримінальному провадженні як самостійного виду діяльності. З цього приводу Л. Ю. Ароцкер наголошував, що на стадії судового розгляду відбувається нове самостійне дослідження обставин справи (хоча б тільки тому, що його здійснює суд, а не слідчий, і до того ж за інших процесуальних умов). У свою чергу, самостійний характер судового розгляду визначається низкою обставин, які впливають із самої сутності судового дослідження, а саме: а) суд не зв'язаний попередньою оцінкою доказів, яку дав слідчий; б) суд не обмежений доказами, зібраними слідчим та вправі збирати будь-які додаткові докази, потрібні слідству; в) суду і тільки суду належить право

кінцевої оцінки доказів та право ухвалення вироку, тобто остаточного рішення у справі.

Самостійний характер судового розгляду визначає можливість та необхідність використання судом відповідних криміналістичних прийомів та методів. При цьому суд вправі використовувати будь-які криміналістичні методи незалежно від того, чи були вони використані на досудовому розслідуванні. Це жодною мірою не свідчить про недооцінку стадії досудового розслідування. Робота органів досудового розслідування у багатьох випадках визначає наступну та кінцеву діяльність суду, а тому, немає ніяких підстав протиставляти ці дві тісно пов'язані між собою стадії кримінального процесу, які врешті-решт мають одну й ту саму мету – всебічне та повне з'ясування всіх обставин, що мають значення для кримінального провадження. Водночас, процесуальна діяльність суду, як відомо, здійснюється за умов, які суттєво відрізняються від обстановки та умов досудового розслідування, тому не можна механічно переносити в стадію судового розгляду всі прийоми та методи криміналістики, які розроблено для досудового розслідування [8, с. 13-17].

Очікувана та існуюча протидія зацікавлених осіб процесу з'ясування обставин, що мають значення для кримінального провадження, на думку О.Ю. Корчагіна, належить до суб'єктивних факторів, що впливають на зміст судової ситуації, яку він за різними критеріям поділяє на: а) прості, ускладнені та складні; б) початкові та наступні; в) конфліктні та безконфліктні. Ним визначені й фактори, що впливають на характер судової ситуації: зміна показань, неявка в судове засідання потерпілого, свідка й інших викликаних осіб, заява клопотань учасниками процесу, виключення доказів, відмова від підтримання обвинувачення [8 с. 11; 148, с. 35].

Аналіз наукових джерел свідчить про відсутність серед вчених єдиного розуміння поняття «протидія». Основними питаннями, з приводу яких не досягнуто єдності, є обсяг, зміст та співвідношення понять «приховування кримінального правопорушення» і «протидія досудовому розслідуванню». Так, В. М. Карагодін у своєму дослідженні дає таке визначення: «Протидія попередньому

розслідуванню – це навмисні дії (або система дій), спрямовані на перешкоджання виконанню завдань попереднього розслідування та встановленню об'єктивної істини у кримінальній справі» [119, с. 18]. Аналогічної думки дотримується Р.С. Белкін, який визначає протидію розслідуванню, як «навмисну діяльність з метою перешкоджання вирішенню завдань розслідування і, в кінцевому результаті, встановленню істини у кримінальній справі» [26, с. 129]. У наведених визначеннях, як на нашу думку, правильно сформульовано кінцеву мету протидії – перешкоджання вирішенню завдань кримінального судочинства.

Протидія як перешкоджання справедливому розгляду кримінального провадження правомірно впливає з розуміння завдань кримінального судочинства, викладених у ст. 2 КПК України. Ними є захист особи, суспільства та держави від кримінальних правопорушень, охорона прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження, а також, забезпечення швидкого, повного та неупередженого розслідування і судового розгляду з тим, щоб кожний, хто вчинив кримінальне правопорушення, був притягнутий до відповідальності в міру своєї вини, жодний невинуватий не був обвинувачений або засуджений, жодна особа не була піддана необґрунтованому процесуальному примусу і щоб до кожного учасника кримінального провадження була застосована належна правова процедура [159].

Разом з тим, проведене нами дослідження дозволяє висловити уточнення, що не всі види протидії судовому розгляду у кримінальних провадженнях є навмисними. Так, Е. У. Бабаєва прямо вказує, що такі дії, як тяганина з наданням висновку експертом, надання ймовірного висновку за можливості сформулювати категоричний висновок, фактично створюють суттєві перешкоди під час розслідування, хоча зазвичай не є навмисними діями експертів (такі дії стають можливими внаслідок багатьох об'єктивних і суб'єктивних причин: велика завантаженість експертів, недостатність наданих для дослідження матеріалів, непрофесійність тощо) [16, с. 9].

При цьому зазначені особи не можуть не усвідомлювати негативних наслідків для кримінального провадження.

Водночас, помилковою можна вважати точку зору Е. У. Бабаєвої, в частині, що протидія з боку підозрюваного та обвинуваченого виявляється, як в неправомірних, незаконних, так і в правомірних, законних діях, які перешкоджають швидкому, об'єктивному, повному і всебічному розслідуванню [15, с. 8]. Таке положення нагадує інквізиційний характер кримінального судочинства, а цілеспрямована боротьба з такою «протидією» може завадити реалізації права на захист. Визначення поняття протидії обов'язково повинно передбачати протиправність дій (бездіяльності), адже дозволені законом дії, які у деяких випадках хоча й ускладнюють розгляд судом кримінальних проваджень, проте не можуть належати до протидії. Так, ст. 20 КПК України передбачає забезпечення підозрюваному, обвинуваченому, виправданому і засудженому права на захист, а статті 42, 43 КПК України – їх право відмовитися давати показання та відповідати на запитання. Чинним КК України та іншими нормативно-правовими актами не передбачено будь-якої відповідальності зазначених осіб за відмову від дачі показань та надання неправдивих свідчень, а тому ці дії слід розцінювати як законні та як спосіб захисту осіб від обвинувачення, що має сприяти більш глибокому вивченню матеріалів кримінального провадження та, врешті-решт, всебічному, повному та неупередженому дослідженню всіх обставин, що мають значення для кримінального провадження. Тож, в цьому сенсі Р. С. Белкін слушно визначає протидію розслідуванню, як *протиправну* (курсив наш О.О.; Р.М.) діяльність осіб, зацікавлених у кінцевому результаті справи [23, с. 177].

Не заперечує існування протидії в межах закону, характерної для багатьох кримінальних проваджень, і О. В. Александренко, але погоджується з невід'ємністю такого права для підозрюваних, обвинувачених, що використовують його для захисту своїх інтересів. При цьому зазначає, що такі дії, як правило, долаються без особливих труднощів [4, с. 16]. Проте на практиці буває складно відмежувати

законні засоби та способи захисту від незаконних, а тому, невідповідно Ю. П. Гармаєв, аналізуючи вплив адвоката-захисника на показання підозрюваного (обвинуваченого), розрізняє правомірну консультацію клієнта та протиправний вплив на нього з метою надання звідомо неправдивих показань [68, с. 100].

У свою чергу, С. Ю. Журавльов розглядає протидію розслідуванню, як систему дій (або бездіяльність), спрямовану на досягнення мети приховування злочину шляхом недопущення долучення його слідів до сфери кримінального судочинства та їх подальшого використання, як судових доказів [100, с. 9-10]. Із цим визначенням важко погодитися, адже автор, власне кажучи, оперує тими самими категоріями, що характеризують приховування кримінальних правопорушень. Тим часом, протидія як розслідуванню, так і судовому розгляду є поняттям більш ширшим та полягає не тільки у перешкоджанні «долученню слідів кримінальних правопорушень...». Для неї характерним є протиправний вплив не тільки на сліди, навіть у найширшому розумінні цього слова, але й на організаційно-правові відносини, що складаються у процесі розслідування та судового розгляду кримінальних проваджень. У зв'язку з цим неможливо не погодитися з В. П. Бахіним, який зазначає, що вивчення «механізмів» протидії розслідуванню сьогодні не може обмежуватися дослідженням способів приховування та фальсифікації слідів злочину, неправдивого свідчення, відмови від показань тощо, оскільки головною рисою сучасної протидії постають саме різні форми здійснення тиску (впливу) на всіх осіб, від поведінки та свідчень яких залежить можливість встановлення істини у кримінальних справах (потерпілого, свідка, слідчого, експерта та ін.) [21].

По суті, зводить протидію до приховування кримінального правопорушення і Р. М. Шехавцов, визначаючи протидію розслідуванню як «своєрідний вид цілеспрямованої активності суб'єктів злочину, інших зацікавлених осіб, що виражається у вигляді одноразово здійснюваних навмисних дій чи у вигляді структурно складної навмисної діяльності, спрямованої відповідно на

приховування, змінення, знищення інформації, яка має доказове значення, а також, її носіїв з метою перешкодити встановленню обставин вчиненого злочину та винності причетних осіб». При цьому він критично ставиться до протидії у вигляді бездіяльності, розуміючи форму протидії як вид активної поведінки протидіючого суб'єкта [297, с. 27].

Кваліфікує протидію лише як завжди активну діяльність і Б. В. Щур, який акцентує увагу на тому, що її необхідно відрізнити від будь-якого роду перешкод розслідуванню, але водночас визначає протидію розслідуванню як діяльність зацікавлених осіб, що спрямована на перешкоджання розкриттю й розслідуванню злочину за допомогою створення перешкод на шляху встановлення істини у кримінальній справі [303 с. 15,19]. В той же час вважаємо, що протидію неможливо зводити лише до активних дій, незважаючи на те, що в буквальному розумінні слова «протидія» і передбачає саме дію, як активну форму діяльності, що перешкоджає іншій діяльності. Слід враховувати, що бездіяльність є своєрідним видом волевиявлення та на практиці має місце безліч випадків, коли й бездіяльність перешкоджає правомірній діяльності суду із з'ясування всіх обставин кримінального провадження. Залишивши поза увагою зазначений аспект як один із різновидів протидії судовому розгляду у кримінальному провадженні, можна не досягнути бажаного результату щодо розробки комплексних заходів з її подолання. Бездіяльність осіб щодо протидії судовому розгляду у кримінальних провадженнях, може проявлятися, наприклад: а) у невиконанні (з різних причин) експертом – судової експертизи; б) недоставляння у судові засідання обвинуваченого, який знаходиться під вартою; в) не виконання працівниками органів НП України розшуку обвинуваченого, що переховується від суду тощо. Так, розглядаючи приховування злочину як форму протидії розслідуванню, Р. С. Белкін, погоджуючись із В. А. Овечкіним, розуміє діяльність із приховування злочину не тільки як активну форму людської поведінки, але і як пасивну (бездіяльність) [24, с. 364]. Не заперечує і В. М. Карагодін того, що протидія має форму бездіяльності, тобто пасивних процесів,

що виражаються в утриманні від дій, необхідних для виконання завдань розслідування [119, с. 18].

А. Ф. Волобуєв протидією розслідуванню розуміє як «обрання зацікавленими особами відповідної лінії поведінки, вживання заходів, спрямованих на створення перешкод у збиранні та використанні доказів із метою ухилення від відповідальності, які відбуваються після виявлення злочину й початку його розслідування» [60, с. 202]. При цьому, автор заперечує проти включення у протидію розслідуванню дій із приховування злочину, які вчиняються до його виявлення й порушення кримінальної справи [61, с. 126] та зазначає, що до порушення кримінальної справи особа не протидіє розслідуванню, а перешкоджає виявленню події злочину взагалі або викриттю злочинця. У такий спосіб поняття протидії обмежується приховуванням доказів та перешкод слідству лише після виявлення кримінального правопорушення та початку його розслідування. На нашу думку, такий підхід не повністю, навіть занадто звужено розкриває сутність протидії, а її мету зводить лише до ухилення винних від відповідальності.

Для визначення поняття протидії судовому розгляду у кримінальному провадженні дійсно важливе значення має з'ясування моменту її виникнення. Ми вважаємо, що така протидія може виникнути задовго до отримання судом кримінального провадження та проявляться у діяльності, яку можна віднести й до приховування кримінального правопорушення. Особа, що вчинила це правопорушення не може не розуміти, що злочинна діяльність рано чи пізно стане явною та буде об'єктом уваги правоохоронних органів і заздалегідь вживає заходів для уникнення негативних для себе наслідків, що можуть мати ознаки протидії. Така діяльність може бути припинена ще до стадії судового розгляду у кримінальному провадженні або навпаки, продовжуватись, але, безумовно, має наслідки й під час судового розгляду. В цьому сенсі з огляду на необхідність подолання протидії, на нашу думку, неважливим є час, з якого особа стала вживати цих заходів. На досудовому розслідуванні можна зустріти все: починаючи від фальсифікації протоколу допиту

особи, яку взагалі не допитували, відтворення обстановки та обставин події з незрячим підозрюваним до заподіяння тілесних ушкоджень невинному громадянину [239, с. 6]. З урахуванням тлумачення слова «протидія» як дія, яка перешкоджає іншій дії, слід говорити про протидію щодо всього, що має за мету перешкодити здійсненню правосуддя [4, с. 26].

Дещо по-іншому розуміє протидію розслідуванню О. Л. Стулін, який визначає її як систему навмисних дій чи бездіяльності винних осіб та осіб, які їм потурають, що здійснюються з метою ухилення від кримінальної відповідальності чи необгрунтованого її пом'якшення [296, с. 5]. Запропоноване визначення має певні некоректності: по-перше, до протидії віднесено лише систему дій чи бездіяльності; по-друге, звужено коло осіб, які здійснюють протидію; по-третє, мета зазначених осіб зводиться лише до ухилення від кримінальної відповідальності чи її необгрунтованого пом'якшення.

Особи, які протидіють судовому розгляду у кримінальному провадженні не завжди ставлять за мету кардинальну зміну напрямку його розгляду або уникнення кримінальної відповідальності, а лише намагаються завадити та створити перешкоду будь-якій судовій дії, наприклад, шляхом неявки на судові засідання свідка через небажання йти до суду (низька правова свідомість). Зазначена протидія зводиться до поодиноких актів і загалом не становить великої складності щодо її подолання, але на практиці має місце.

До осіб, здатних чинити протидію, на нашу думку, слід віднести й інших учасників кримінального процесу, свідків, а подекуди й осіб, покликаних сприяти здійсненню правосуддя, які, у свою чергу, можуть і не мати намірів допомогти винній особі. При цьому потерпілий, який впевнений у винності конкретної особи у вчиненні кримінального правопорушення, що навмисно своїми поясненнями вводить суд в оману, навряд чи ставить за мету ухилення обвинуваченого від відповідальності. Особливу увагу слід приділити тим випадкам, коли до затягування судових процесів та порушення процесуальних строків призводить неналежне виконання своїх обов'язків учасниками кримінального провадження (слідчими,

прокурорами, адвокатами, експертами), порушення ними кримінального процесуального законодавства, що в результаті суттєво обмежує право громадян на судовий захист, може призвести до невідвортної втрати доказової бази та ухвалення судом неправомірного рішення – необґрунтованого обвинувального чи виправдувального вироку, закриття кримінального провадження тощо. Мотиви такої поведінки зазначених осіб теж можуть бути різними: а) особиста зацікавленість у результатах вирішення кримінального провадження; б) вплив корупційних зв'язків; в) тиск на посадових осіб, які здійснюють досудове розслідування та судовий розгляд провадження; г) «гонитва» за статистичними показниками та кар'єризмом посадових осіб тощо.

Для прийняття кінцевого процесуального рішення необхідною постає відповідна сукупність доказів, допустимість та достовірність яких не викликає сумніву. Якщо збір доказів пов'язаний із суттєвими процесуальними порушеннями, то це неминуче призводить до негативних наслідків у вигляді неправосудного рішення. На підтвердження цього можна згадати 60-90 роки ХХ сторіччя, коли мали місце непоодинокі випадки винесення обвинувальних вироків невинним особам, у тому числі й із призначенням вищої міри покарання. Помилковому вироку передували необґрунтоване затримання невинних осіб як підозрюваних, надання санкції на арешт підозрюваного за відсутності до того підстав, необґрунтоване притягнення до кримінальної відповідальності тощо. Головними причинами «негативного» правосуддя були обвинувально-репресивний характер судочинства в СРСР та методи його практичного здійснення, коли головною метою було не встановлення істини, а викриття винного [194, с. 329-330].

Аналізуючи наукові роботи з протидії розслідуванню, слід зазначити, що за змістом у багатьох з них (за винятком Р. С. Белкіна та В. М. Карагодіна, які визначали протидію, як перешкоду встановленню істини у справі) протидію розглядали однобоко, а саме, як створення перешкод доказуванню у справі, процесу викриття винного. Це яскраво доводить визначення протидії, подане

Е. У. Бабаєвою, яка зазначає, що протидія (перешкоджання) визначається у створенні підозрюваним, його захисником, потерпілим, свідками, іншими суб'єктами кримінального процесу, а також, іншими особами, зацікавленими в результатах кримінальної справи, перешкод здійсненню *кримінального переслідування* (*курсив наш – О.О., Р.М.*) [15, с. 5]. Такий підхід є вкрай хибним з точки зору сутності протидії судовому розгляду у кримінальних провадженнях, оскільки не розкриває другу її сторону, метою якої може бути притягнення до відповідальності невинного.

Крім того, слід зазначити, що більшість вказаних авторів, розглядаючи поняття протидії у доволі вузькому аспекті, розуміють її, в основному, як перешкоджання законній діяльності правоохоронних органів з повного та всебічного з'ясування усіх фактичних обставин, які мають значення у межах конкретного кримінального провадження. Не заперечуючи такого поняття протидії у вузькому розумінні, в умовах сьогодення слід розглядати протидію судовому розгляду у кримінальних провадженнях, як перешкоди, що чиняться на кінцевому етапі кримінального судочинства й у більш ширшому розумінні – як протидію функціонуванню правоохоронної системи та судової гілки влади загалом, що здійснюється й на рівні законодавчої та виконавчої гілок влади та руйнує механізми системи стримування та противаг між гілками влади в країні. Створення перешкод у роботі правоохоронних органів загалом – це вищий рівень протидії діяльності у боротьбі зі злочинністю (стратегічний рівень) [247, с. 79]. Це проявляється у: а) неналежному фінансуванні судів і судової системи; б) незабезпеченні судів необхідними технічними засобами для правильної організації судового процесу; в) існуванні недосконалого процесуального законодавства та законодавства, що регулює положення про судоустрій та статус суддів; г) навмисній дискредитації судової гілки влади, в тому числі й в засобах масової інформації тощо.

Зазначене сприяє розвитку в масах правового нігілізму, значно послаблює здатність суду виконувати функцію зі здійснення правосуддя та долати протидію інших осіб у певному кримінальному

провадженні. Як зазначив В. П. Бахін, під час розробки та реалізації результативних засобів подолання протидії повинні бути чітко виділені та розділені дві складові частини:

- те, що може бути викрито та подолано на рівні діяльності правоохоронних органів;

- те, що може бути подолано лише можливостями держави та суспільства загалом.

На жаль, без реалізації цих обох груп заходів злочинність буде почувати себе комфортно [21].

У дисертаційній роботі А. А. Каніфатова приділено увагу як традиційній формі протидії органам кримінальної юстиції, так і обставинам політико-правового характеру, які є детермінуючим фактором кримінально-процесуальних правопорушень [117, с. 2]. З огляду на це можна дійти висновку, що до протидії судовому розгляду у кримінальних провадженнях слід віднести й такі зовнішні свідомо створені негативні фактори, що дезорганізують передбачені законом кримінально-процесуальні відносини між учасниками кримінального провадження, перешкоджають, як діяльності суду у здійсненні його функцій, так і діяльності судової гілки влади загалом.

Таким чином, проведений аналіз наукових розробок дозволяє нам запропонувати визначення аналізованої наукової категорії у наступній редакції: *протидія судовому розгляду у кримінальних провадженнях являє собою протиправну навмисну чи ненавмисну систему дій (бездіяльності) або окремі дії (бездіяльність) учасників кримінального судочинства, інших осіб, а також такі зовнішні свідомо створені негативні фактори, які перешкоджають їх справедливому розгляду неупередженим і незалежним судом та прийняттю законного й обґрунтованого рішення.*

Правильне розуміння протидії судовому розгляду у кримінальних провадженнях має велике значення для формулювання способів такої протидії, виявлення її проявів, розробки своєчасних, ефективних заходів її подолання, що створюватиме серйозні перешкоди для осіб, які намагаються протидіяти законній діяльності суду у розгляді кримінальних проваджень, сприятиме виникненню

необхідних умов для зменшення судових помилок, незаконних рішень у кримінальних провадженнях, буде підставою для подальшої наукової розробки зазначеного поняття щодо окремих видів кримінальних правопорушень, окремих видів злочинної діяльності, стадій судового розгляду.

1.2. Класифікація способів протидії судовому розгляду у кримінальних провадженнях

З'ясування сутності протидії судовому розгляду у кримінальних провадженнях дає можливість зазначити, що це явище є багатогранним, характеризується багатоманітністю суб'єктів, мотивів, цілей, об'єктів, способів та наслідків поведінки різних суб'єктів, являє собою складну підсистему вчинків у вигляді діяльності та бездіяльності [168, с. 61], спрямованих на ускладнення діяльності суду, створення перешкод з'ясуванню усіх обставин, які мають значення для кримінального провадження, та ухвалення законного й обгрунтованого судового рішення у ньому. З метою розробки ефективних заходів її подолання, перш за все, необхідно встановити та розглянути способи її прояву. Аналіз наукової літератури, а також власний досвід роботи суддею дозволяє констатувати наявність великого спектру способів протидії судовому розгляду у кримінальних провадженнях, де вибір будь-якого з них (а вони можуть суттєво змінюватися протягом судового розгляду) залежить від виду кримінального правопорушення, суб'єкта протидії, судової ситуації, стадії судового розгляду тощо.

Дослідження способів протидії доцільно розпочати із класифікації, що спростить наукову розробку методів її подолання та дозволить встановити сутність цього явища, розкрити його зміст та закономірності [188, с. 141]. У побудові наукової класифікації важливу роль має визначення підстав класифікації, з урахуванням характерних ознак об'єктів. Одним із вихідних принципів загальної теорії класифікації є положення, згідно з яким підставою для класифікації можуть бути різні ознаки класифікованого об'єкта. З

урахуванням викладеного можна констатувати, що для побудови класифікації способів протидії до уваги слід брати ознаки протидії та закономірності її прояву.

Вирішення питання щодо вибору ознак, які слід покласти в основу тієї чи іншої криміналістичної класифікації способів протидії, залежить від: а) практичних цілей класифікації, яка розробляється; б) типу об'єкта, що класифікується, його криміналістичних особливостей; в) місця в більш широкій системі, а також типу системи, за ознаками якої планується будувати класифікацію. Такими можуть бути лише суттєві ознаки, які мають ті чи інші різновиди. Крім того, класифікаційні ознаки повинні бути первинними, а не похідними, вони не повинні залежати від інших ознак, а навпаки, останні повинні витікати з покладених в основу класифікації ознак.

Будь-яка криміналістична класифікація, передбачає наявність відповідних об'єктів, які є складовою частиною системи «об'єкт класифікації». У цьому випадку об'єкт класифікації розуміємо як сукупність (численність) способів протидії та засобів її подолання. Підстави класифікації протидії можуть бути наведені у вигляді системи, яка складається з характерних ознак протидії, а також ознак інших систем, які мають криміналістичне та практичне значення, знаходяться в закономірному зв'язку з протидією (обстановка її вчинення, а також діяльність щодо її виявлення та подолання). Отже, система протидії, як діяльність, передбачає наявність суб'єктів, способів протидії, що знаходяться в певній обстановці, пов'язаній із різними стадіями кримінального судочинства [15, с. 39-40].

У криміналістичній науці існують дослідження, в яких наведено та досить повно розглянуто класифікації способів протидії на стадії досудового розслідування, які мають велике теоретичне і практичне значення щодо виявлення та подолання протидії, а також її подальшої розробки на стадії судового розгляду кримінальних проваджень. Так, класифікації видів протидії розслідуванню наведено в роботах В. Н. Карагодіна (1992), С. Ю. Журавльова (1992), Р. С. Белкіна (1997), Л. В. Лівшиця (1998), А. Ф. Волобуєва (2000), О. Л. Стуліна

(2000), Є. О. Москвіна (2002), Р. М. Шехавцова (2003), О. В. Александренко (2004), Е. У. Бабаєвої (2007) та інших.

Однак, незважаючи на беззаперечну теоретичну й практичну значимість зазначених досліджень, питання класифікації способів протидії судовому розгляду у кримінальних провадженнях, зокрема визначення підстав, обсягу об'єктів класифікації, не були досліджені.

Так, Р. С. Белкін в основу класифікації протидії розслідуванню покладає внутрішні та зовнішні фактори й, відповідно, виокремлює дві її форми (внутрішню та зовнішню). Внутрішню протидію він розуміє як прийоми протидії, які використовують особи причетні до розслідування (підозрювані та обвинувачені, свідки та потерпілі, спеціалісти та експерти, особи, які були присутні на огляді місця події). Зовнішня протидія полягає у намаганні протистояти розслідуванню з боку осіб, які взагалі не пов'язані з розслідуванням події злочину та особою, яка проводить слідство, або тих осіб, що пов'язані зі слідчим процесуальними, посадовими чи іншими владними відносинами [26, с. 130]. Зазначена класифікація за своєю суттю зводиться до класифікації способів протидії лише за суб'єктами, що їх вчиняють. А. М. Петрова у своїх висновках виокремила ще одну форму протидії – змішану, суб'єктами якої можуть бути як суб'єкти «внутрішньої», так і «зовнішньої» протидії [213, с. 40].

Більш вдалою, на нашу думку, є класифікація, наведена Л. В. Лівшицем, який поділяє способи протидії за їх змістом на: а) способи приховування злочину; б) створення перешкод розслідуванню. При цьому способи приховування злочину поділяються залежно від: 1) спрямованості; 2) змісту; 3) способу вчинення злочину; 4) часу застосування; 5) характеру приховування слідів-відображень [170, с. 42].

Досить розгорнутою постає й характеристика протидії та класифікація її актів подана В. М. Карагодіним, який поділяє їх за спрямованістю на створення перешкод у вирішенні завдань досудового слідства, змістом, суб'єктами: 1) за спрямованістю акти протидії розподілено на ті, що перешкоджають: а) виявленню події

злочину, встановленню участі суб'єктів злочину; б) швидкому розкриттю злочину; в) встановленню характеру та розміру збитків; г) встановленню обставин, які характеризують особу винного; д) встановленню причин та умов вчинення злочину; 2) за змістом акти протидії класифіковано на: а) пов'язані із впливом на сліди злочину з метою зміни інформації про характер, обставини або учасників злочину та спрямовані на його приховування; б) не пов'язані з впливом на сліди злочину: обмеження повноважень слідчого щодо об'єктів, які мають значення для справи; вплив на слідчого, з метою незаконного прийняття ним рішення; 3) за суб'єктами протидії – з боку осіб, винних у вчиненні злочину та осіб, безпосередньо не причетних до злочину [119, с. 21-31].

За спрямованістю застосування систему форм протидії розслідуванню злочинів у сфері підприємництва, класифікує і А. Ф. Волобуєв, виділяючи наступні її групи: а) прийоми протидії, спрямовані на знищення, утаювання, маскування або фальсифікацію інформації (її носіїв) як джерел доказів; б) прийоми протидії, спрямовані на утворення несприятливих зовнішніх умов розслідування; в) прийоми протидії, спрямовані на утворення несприятливих внутрішніх умов розслідування; г) прийоми протидії, спрямовані безпосередньо на слідчого (членів слідчо-оперативної групи) [60, с. 201-213]. На нашу думку, такий підхід видається досить практичним і позитивним для пізнання всієї системи протидії, оскільки відображає її способи в дії, розкриває їх спрямованість, мету, цілі, окреслюючи притаманні характеристики та особливості.

Р. М. Шехавцов подав класифікацію способів протидії у розслідуванні вимагань, вчинених організованими злочинними формуваннями (далі ОЗФ). Автор пропонує класифікувати способи протидії розслідуванню на три групи, залежно від їх застосування суб'єктами протидії у процесі підготовки, вчинення або в процесі розслідування кримінальних правопорушень: 1) при створенні ОЗФ, що спрямовані на безпосереднє приховування факту його створення й існування та реалізуються переважно організаторами злочинного формування; 2) під час вчинення вимагань, що спрямовані на

приховування події злочину, які реалізуються членами ОЗФ; 3) у процесі розслідування вимагань, що спрямовані на перешкоджання розслідуванню та реалізуються як учасниками ОЗФ, так і іншими зацікавленими особами [297, с. 73-78].

У свою чергу, Е. О. Москвін протидію розслідуванню класифікує за такими підставами: 1) за суб'єктом протидії розслідуванню: а) безпосередні учасники кримінального процесу (підозрюваний, обвинувачений свідки, потерпілі, поняті, адвокат, експерт, спеціаліст, корумповані співробітники правоохоронних органів); б) особи, безпосередньо не пов'язані з розслідуваною подією (співробітники засобів масової інформації, представники виконавчої або законодавчої влади, політики тощо); в) особи, пов'язані з розслідуваною подією, але не є учасниками кримінального процесу (знайомі, родичі); 2) за тривалістю здійснення протидії на стан та результати розслідування: а) тимчасова протидія – передбачає одержання додаткового часу; б) постійна – розрахована на нерозкриття злочину або окремих його обставин протягом тривалого часу, після закінчення якого, винна у вчиненні злочину особа не зможе бути притягнута до кримінальної відповідальності; 3) за формою поведінки суб'єкта: а) активна; б) пасивна; в) опосередкована (що обумовлена, переважно, об'єктивними факторами, наприклад, особливостями навколишнього природного середовища, у якому зберігаються ще невідомі речові носії криміналістичної інформації, але у якому відбуваються такі шкідливі умови - дощ, сніг і таке інші, за яких відбувається знищення речових доказів); 4) за кількістю суб'єктів, які є виконавцями протидії: а) протидія, вчинювана однією особою; б) протидія, вчинювана групою осіб; 5) за структурою: а) складна – система взаємопов'язаних дій, операцій, прийомів; б) проста – одиничні дії, прийоми; 6) за причетністю до розслідування: а) протидія до початку розслідування; б) у період проведення розслідування; в) після завершення розслідування [188, с. 142].

На нашу думку, окремі положення запропонованої Е. О. Москвіним класифікації заслуговують на критику, оскільки,

вважаємо, неприпустимим відносити до способів протидії такі об'єктивні обставини, як вплив природних факторів, адже вони не є свідомим впливом на хід розслідування й не відповідають загальноприйнятій концепції протидії.

Деякі автори виокремлюють способи протидії залежно від стадії кримінального процесу, зазначаючи при цьому і стадію судового розгляду. Так, беручи за основу класифікації форм протидії типові прийоми приховування доказової інформації та її носіїв, та відповідно виокремлюючи при цьому акти протидії безпосереднього та опосередкованого впливу на сліди злочину [68, с. 9-13], С. Ю. Журавльовим та А. Ф. Лубіним розроблено чотири групи ситуацій протидії: а) що виникають у прихованій стадії злочинної діяльності; б) що виникають у ході проведення оперативно-розшукових заходів, до порушення кримінальної справи; в) що виникають під час попереднього слідства; г) що виникають *на наступних стадіях кримінального процесу (курсив наш – О.О., Р.М.)* [174, с. 346-347]. Авторами при розробці способів протидії слідству названо чотири фази розвитку протидії, кожній із яких притаманною є сукупність дій, характерних для певного етапу процесу розслідування. До першої фази належать інформаційно-пошукові дії; друга включає створення умов для реалізації злочинного наміру; третя – складається з дій із реалізації злочинного наміру; четверта – пов'язана з відтворенням злочинної діяльності. При цьому приховування кримінального правопорушення кваліфікують як одну з головних цілей злочинної діяльності.

Визначивши класифікацію способів приховування злочинної діяльності, а не окремих кримінальних правопорушень, В. В. Трухачов розподіляє такі способи на п'ять груп, що спрямовані на: а) мінімізацію відтворення доказової інформації; б) скорочення обсягу відтвореної доказової інформації; в) дезорієнтацію в ході розслідування суб'єктів розслідування; г) позбавлення інформації, отриманої та зафіксованої суб'єктами розслідування і *судового розгляду*, доказового значення; д) позбавлення певних працівників можливості проводити розслідування і *судовий розгляд (курсив наш –*

О.О., Р.М.), окремо подаючи способи протидії на стадії судового розгляду [178,с.68-70].

На думку О. В. Александренко, основними формами протидії розслідуванню є: а) приховування слідів злочину та злочинців; б) приховування та знищення інформації, яка має доказове значення; в) вплив на учасників кримінального судочинства (погрози, підкуп, шантаж та ін.); г) втручання в діяльність осіб, які ведуть розслідування чи правоохоронних органів загалом [4, с. 43-45]. Окремо автором подано способи протидії, які зустрічаються на стадії судового розгляду кримінальних проваджень, що спрямовані на ухилення від засудження злочинців, призначення їм реальної міри покарання та конфіскації майна. Загалом же йдеться про *протидію відправленню правосуддя (курсив наш – О.О., Р.М.)* [4, с. 62-63].

На відміну від інших науковців, О. Л. Стулін, Е.У. Бабаєва створили багаторівневі класифікації протидії. Поділ на групи О. Л. Стулін здійснює з урахуванням підстав подолання навмисної протидії: I група - суб'єктна класифікація; II група – за видами діяльності слідчого (протидія під час проведення певних слідчих дій); III група - об'єктна (на що спрямована протидія); IV група – періодична – коли відбувається протидія (на якій стадії кримінального процесу); V група – за ступенем якості протидії (за її властивостями) [296, 43-82]. Проте стосовно стадії судового розгляду, в наведеній автором класифікації ідеться лише про можливу протидію в період від закінчення слідства до закінчення судового розгляду без констатації її проявів і способів. Е. У. Бабаєва подає класифікацію видів протидії з урахуванням і залежно від суттєвих обставин, до яких вона відносить стадії кримінального переслідування, види доказів, спрямованих на викриття винної особи. При цьому під час судового розгляду кримінальної справи акти протидії виявляються у відмові від дачі показань, зміні показань, наданні свідомо неправдивих свідчень під час допитів підсудного, потерпілого, свідків, під час проведення інших дій [16, с.175-187].

Отже, загалом сутність наведених вище класифікацій способів протидії збігається в суб'єктах протидії, які намагаються вплинути на

сліді кримінального правопорушення шляхом їх приховування, утаювання, знищення тощо; створити перешкоди у використанні доказів; вплинути на осіб, що здійснюють досудове розслідування, учасників кримінального судочинства, суд, маючи на меті уникнути кримінальної відповідальності. Однак розглянуті вище класифікації не враховують особливостей діяльності суду та стадій судового розгляду кримінального провадження, а отже і особливостей способів застосування протидії саме судовому розгляду, які можуть суттєво відрізнятись за суб'єктами, структурою, змістом та інтенсивністю застосування, кількісно та якісно змінюватись.

З моменту закінчення розслідування і до початку судового розгляду є певний час (доповнено нами О.О., Р.М.). Протидія в період від направлення до суду обвинувального акту до завершення судового розгляду характеризується тим, що після ознайомлення з матеріалами провадження в обвинуваченого з'являються певні переваги: виникає повна обізнаність із об'ємом доведеності його вини, із слабкими та потужними сторонами обвинувачення; з моменту ознайомлення із матеріалами провадження та до початку судового розгляду в обвинуваченого та його захисника є достатньо часу для обмірковування своєї позиції, а також для прийняття рішення щодо нейтралізації небезпечних для них джерел доказів; обвинуваченому та його захиснику стають відомим адреси, місце роботи, телефони важливих свідків, дані про їхній сімейний стан [296, с. 75-76].

Крім того, аналіз наукової літератури дозволяє зробити висновок, що в теоретичному аспекті взагалі відсутня єдина розроблена класифікація способів протидії. Навіть, подаючи класифікацію способів протидії розслідуванню, автори використовують різні терміни: «види», «форми», «прийоми», «способи», «акти» протидії, які, по суті, вважаються тотожними, проте не розкривають їхнього змісту. Аналіз застосування наведених термінів у межах наукових досліджень не дає змоги однозначно встановити межі використання цих категорій. А тому розглядувана проблема залишається не вирішеною та потребує вироблення єдиної

класифікації способів протидії судовому розгляду у кримінальних провадженнях.

Задля встановлення криміналістичного розуміння способів протидії варто з'ясувати етимологічну сутність понять: «види», «форми», «прийоми», «способи» оскільки, на нашу думку, існує доцільність їх змістового розмежування.

Так, Академічний тлумачний словник української мови визначає термін «вид» як підрозділ, що об'єднує низку предметів, явищ за спільними ознаками і входить до складу загальнішого вищого розділу. Лінгвістичне значення цього терміна означає граматичну категорію в мовах, що характеризує дію і стан із погляду їх тривання, становлення, розгортання або цілісності, результативності, завершеності в часі. Окрема галузь роботи, заняття, різновид у низці предметів, явищ тощо [265, с. 381].

«Форма» – тип, будова, спосіб організації чого-небудь; зовнішній вияв якого-небудь явища, пов'язаний з його сутністю, змістом. Спосіб здійснення, виявлення будь-якої дії [265, с. 617].

«Прийом» – спосіб виконання або здійснення чого-небудь. Певний захід для здійснення чого-небудь, досягнення якоїсь мети [26, с. 630].

«Акт» – окремий прояв якої-небудь діяльності; дія, подія, вчинок [2, с. 75-76].

«Спосіб» – певна дія, прийом або система прийомів, яка дає можливість зробити, здійснити що-небудь, досягти чогось. Те, що служить знаряддям, засобом тощо у якій-небудь справі, дії [265, с. 578].

Зміст категорій «форма», «прийом», «акт» містить у собі спосіб, прояв виконання або здійснення чого-небудь. Водночас ідеться про звичайну сукупність дій, спрямованих для здійснення чого-небудь. Слово «прийом» означає «спосіб виконання, здійснення, досягнення чого-небудь». У словниках «прийом» у цьому значенні хоча й подається, однак лише як другорядний варіант до «спосіб», «засіб», які сьогодні рішуче витісняють його на периферію мовного вжитку [272]. У словниках їх подано як паралельні, однак

«приймання» вживається на позначення тривалої, неодноразової дії або процесу, тоді як «прийняття» передбачає результативність чи одноразовість дії.

На нашу думку, поняття «способи», у контексті досліджуваної нами проблеми, означає водночас сукупність дій, яка дає можливість здійснити протидію судовому розгляду з тією метою, щоб завдання кримінального провадження не були виконані. Тому, на наш погляд при дослідженні протидії судовому розгляду у кримінальних провадженнях та складання криміналістичної класифікації доцільним буде використання саме термін «способи» протидії судовому розгляду у кримінальних провадженнях. При цьому термін «форма» доречно використовувати при дослідженні зовнішніх проявів певних способів протидії, що буде більш коректним для встановлення їх властивостей, відмежування одних способів протидії від інших (за притаманними їм ознаками).

Треба враховувати, що надто складна класифікація буде необґрунтовано ускладнювати завдання дослідження, нагромаджувати його й уводити від цілей – розробки ефективних засобів подолання протидії; надто проста не буде враховувати багатьох типових способів протидії, не буде відбивати деякі її аспекти. Взагалі «класифікація» – латинське слово, в перекладі на українську означає (*classis* – розряд, *fasio* – роблю) розподіл предметів, явищ і понять за класами, видами, розрядами залежно від їхніх загальних ознак [283, с. 200]. Має рацію С. С. Розова, яка термін «класифікація» пропонує розуміти і як процедуру її побудови, і як саму побудовану класифікацію, а також і процедуру її використання [259, с. 17]. Погоджуючись із О. С. Адамовою, ми вважаємо, що класифікація завжди пов'язана з розподілом цілого на частини. Такий розподіл, розмежування здійснюється не само по собі, а на основі логічних правил. Цілями такого розподілу є отримання додаткових знань про об'єкти, що класифікуються, предмети, впорядкування, систематизація як самих предметів і явищ, так і знань про них [1, с. 75-76].

Тому, одним із головних завдань нашого дослідження є побудова оптимальної класифікації, яка відбиватиме найбільш типові способи протидії судовому розгляду у кримінальних провадженнях та сприятиме їх пізнанню та подоланню. На нашу думку, дослідження способів протидії на стадії судового розгляду слід проводити на підставі існуючого наукового досвіду та з урахуванням особливостей форм та методів діяльності суду та судового розгляду кримінальних проваджень, які залежать від наступних чинників: а) відкритість судового засідання та відсутність прототипу «слідчої таємниці»; б) одночасна участь у проведенні процесуальної дії декількох учасників кримінального провадження; в) змагальність та диспозитивність процесу; г) повторюваність процесуальних дій; г) відсутність постійно діючого оперативного органу суду; д) особливості механізму прийняття судового рішення; е) незалежність і недоторканість суддів і самостійність судів як гарантія здійснення правосуддя.

На переконання І. Р. Должикової, протидія кримінального середовища на стадії судового розгляду багато в чому збігається та продовжується у тих самих формах, що і в процесі проведення оперативно-розшукових заходів та досудового слідства. Однак під впливом об'єктивних та суб'єктивних факторів вона проявляється більш витончено. Проголошена лібералізація судової системи та фактичне протягом тривалого часу відставання її реформування сприяють успішній протидії кримінального середовища ефективному відправленню правосуддя. В результаті судова практика має в наявності безліч фактів порушення принципу невідворотності покарання, що, у свою чергу, провокує зростання рецидивної та організованої злочинності [87, с. 120-121].

Отже, з урахуванням викладеного, особливостей форм та методів діяльності суду, специфіки кримінального провадження на стадії судового розгляду вважаємо за потрібне запропонувати наступну систему способів протидії судовому розгляду у кримінальних провадженнях, де підставами для класифікації є спрямованість її способів (з урахуванням змістовної сторони

протидії) на об'єкт протидії, серед яких слід виокремити носії (джерела) інформації, які належить досліджувати в ході судового розгляду кримінального провадження, та безпосередньо діяльність суду зі здійснення правосуддя. Такий підхід, на нашу думку, дасть змогу повно й усебічно охопити зазначене явище, розкрити зміст окремих способів протидії, окреслити суб'єктів, що їх здійснюють, виявити причини та умови виникнення кожного з способів протидії й розробити ефективні засоби подолання.

I. Способи протидії, що спрямовані на носії (джерела) криміналістично значущої інформації у кримінальному провадженні.

1. За змістовною стороною впливу: способи, спрямовані на приховування криміналістично значущої інформації та/чи її джерел (утаювання, знищення, маскування, фальсифікація інформації та/чи її носіїв, змішані способи), а також на позбавлення інформації та/чи її носіїв доказового значення.

2. За об'єктами впливу: способи, спрямовані на виключення або ускладнення дослідження слідів кримінального правопорушення (матеріальних та ідеальних).

II. Способи протидії, спрямовані на перешкодження розгляду кримінального провадження як діяльності суду із здійсненні правосуддя.

1. Способи протидії, спрямовані на дезорганізацію діяльності судді, суду з розгляду кримінального провадження та судової влади загалом (затягування розгляду справи, втручання в судову діяльність зі сторони ЗМІ, представників громадськості, органів законодавчої та виконавчої влади, неналежне організаційне забезпечення судової влади та умов безпеки працівників судів та їхніх сімей).

2. Способи протидії, що спрямовані на здійснення впливу на суддю з метою постановлення ним рішення всупереч встановленим обставинам у кримінальному провадженні (погрози, насильство, знищення майна, корумповані зв'язки, підкуп тощо).

1.3. Характеристика класифікаційних груп способів протидії судовому розгляду у кримінальних провадженнях.

Серед загальної кількості проблемних питань сучасної криміналістичної науки особливе місце посідає питання дослідження способу протидії судовому розгляду у кримінальних провадженнях, що має не лише наукове, але і практичне значення. Способи протидії можуть мати вираження в різноманітних діях, в тому числі із застосуванням ресурсів публічної влади та суспільної думки: ухилення від явки до суду; надання неправдивих свідчень; приховування та знищення доказів – слідів злочину; підкуп працівників правоохоронних органів і суддів; здійснення тиску на осіб (свідків, потерпілих, слідчого, експерта, суддю та інших), від свідчень та поведінки яких залежить швидкий, повний та неупереджений судовий розгляд кримінального провадження. Охопити весь перелік способів протидії неможливо, у зв'язку з різноманіттям їх прояву та застосування, тому в цій роботі буде розглянуто найбільш типові способи протидії судовому розгляду у кримінальних провадженнях.

Вивчення способів протидії судовому розгляду у кримінальних провадженнях допомагає встановити коло суб'єктів, які найчастіше їх використовують, і серед них виявити конкретну особу, оскільки саме спосіб дозволяє встановити деякі важливі характеристики суб'єкта протидії. Крім того, спосіб протидії може вказувати на прийоми й засоби, які використовуються в його підготовці, що згодом надасть можливість знайти докази протидії та розробити рекомендації щодо її подолання [299, с. 50-51].

Для дослідження проблем протидії судовому розгляду у кримінальних провадженнях, визначення ступеня розповсюдженості її способів, нами було проведено анкетування та інтерв'ювання 280 практичних працівників (в тому числі суддів, захисників та працівників правоохоронних органів). Окремі висновки було зроблено на основі аналізу матеріалів кримінальних проваджень.

Загалом, за результатами емпіричних даних можна виокремити наступні способи протидії.

I. Першу групу складають способи протидії, що спрямовані на носії (джерела) криміналістично значущої інформації у кримінальному провадженні. У цій групі, залежно від спрямованості дій осіб, зацікавлених у протидії судовому розгляду, ми виділяємо такі підгрупи:

1. Способи протидії, що за змістовною стороною впливу спрямовані на приховування криміналістично значущої інформації та/чи її носіїв (джерел), а також на позбавлення інформації та/чи її носіїв доказового значення.

За основу розгляду способів протидії цієї групи нами було взято зміст діяльності суб'єктів протидії, що спрямована на доказову інформацію (сліди злочину, як матеріальні, так і сліди-відбитки у пам'яті людей). Вказані дії у криміналістичній літературі розглядаються, переважно, як дії що спрямовані на приховування злочину. Саме в операціях із доказовою та орієнтуючою інформацією полягає сутність приховування злочинів [285, с. 12].

Основним фактором, який спонукає злочинця вжити заходів для приховування злочину є бажання уникнути виявлення злочину та відповідальності за його вчинення. Ще Г. Г. Зуйков запропонував способи приховування злочину, що не були охоплені єдиним задумом із вчиненням злочину, розглядати окремо та визначив їх як способи ухилення від відповідальності [110, с. 98-99].

Для стадії судового розгляду у кримінальному провадженні характерним є те, що судом за участю сторін провадиться безпосереднє дослідження всіх доказів, необхідних для винесення обґрунтованого вироку; на цьому етапі суд може виявити нові дані, які піддаються новій, більш глибокій перевірці із залученням, в тому числі й нових доказів [123]. Крім того, частиною 4 статті 95 КПК України встановлено, що суд може обґрунтовувати свої висновки лише на показаннях, які він безпосередньо сприймав під час судового засідання. Суд не вправі обґрунтовувати судові рішення показаннями, наданими слідчому, прокурору, або посилатися на них [159].

З огляду на це в зазначеній стадії кримінального процесу може використовуватись такий спосіб протидії як приховування носіїв (джерел) криміналістично значущої інформації, але з урахуванням особливостей, які притаманні судовому розгляду кримінального провадження. При цьому дії із приховування інформації зумовлені низкою факторів: діями, які вже було застосовано суб'єктом протидії на стадії досудового розслідування та ситуацією, яка склалась на момент судового розгляду кримінального провадження.

На думку В. Н. Карагодіна, створення перешкод правосуддю під час розгляду судом кримінального провадження та протидія досудовому слідству, в ряді випадків, розбігається за змістом, що зумовлено особливостями детермінуючих факторів. Зокрема, учасники досудової і судової стадії володіють різною за характером та об'ємом інформацією [119, с. 19]. Зокрема, ч.2 ст.290 КПК України передбачено порядок відкриття матеріалів іншій стороні. При цьому прокурор зобов'язаний надати доступ до матеріалів досудового розслідування, які є в його розпорядженні, в тому числі будь-які докази, які самі по собі або разом з іншими доказами можуть бути використані для доведення невинуватості або меншого ступеня винуватості обвинуваченого, або сприяти пом'якшенню покарання [159]. Обвинувачений, обвинувальний акт відносно якого направляється до суду, відрізняється від підозрюваного тим, що вже ознайомлений із всіма матеріалами кримінального провадження, має можливість почути показання потерпілих, свідків, експертів, поставити їм запитання та, відповідно, використати ці відомості у здійсненні протидії в суді. Процесуальний порядок аналізованих стадій процесу так само є різним, що обумовлює особливості змісту відповідних способів протидії.

Разом з тим, протидія, застосована на стадії досудового розслідування та в судовому засіданні, має певну схожість, оскільки в обох випадках спрямована на створення перешкод вирішенню спільних завдань кримінального судочинства. Більше того, нерідко протидія досудовому розслідуванню трансформується в протидію правосуддю [119, с. 19].

З огляду на наведене вище можна припустити, що за змістовною стороною впливу дії, спрямовані на виключення або ускладнення дослідження слідів кримінального правопорушення під час судового розгляду у кримінальному провадженні, з урахуванням указаних особливостей переважно збігаються із способами приховування злочину, які досить детально були описані Р. С. Белкіним та поділяються на: утаювання, знищення, маскування, фальсифікацію інформації і/чи її носіїв, змішані способи [24, с. 366-368]. Розглянемо зазначені способи з урахуванням особливостей, притаманних судовому розгляду.

Утаювання інформації передбачає залишення судді в необізнаності відносно обставин кримінального провадження та джерел інформації, які підлягають дослідженню. Дії з утаювання інформації можуть бути як активними (приховування предмета злочинного посягання, речових доказів та інших джерел інформації, ухилення від явки до суду тощо), так і пасивними (замовчування, недонесення, відмова від дачі показань).

Знищення – це дії, спрямовані на ліквідацію слідів кримінального правопорушення та злочинця. При цьому мається на увазі знищення як самої доказової інформації, так і її носія. Розглядаючи знищення інформації як спосіб протидії, О. Л. Стулін кваліфікує як об'єкт знищення навіть саму кримінальну справу або її частини [296, с. 71]. Такий акт протидії зустрічається в судовій практиці в процесі ознайомлення обвинуваченого, засудженого з матеріалами кримінального провадження. Так, із власного досвіду роботи суддею Костянтинівського міськрайонного суду Донецької області (співавтора Р.М.), можна навести приклад, коли у справі № 1-188/10, яка розглядалась судом за правилами КПК України в редакції 1960 року, засуджений Г. за ч. 2 ст. 187 КК України під час ознайомлення в суді з матеріалами кримінальної справи, намагаючись дискредитувати та знищити доказовий матеріал, вирвав свої фотокартки з протоколів пред'явлення фотознімків для впізнання та закреслив свої підписи в деяких протоколах про проведення слідчих дій за його участі на стадії досудового слідства [112].

Маскування – це дії, які здійснюються з метою змінити уявлення про окремі обставини кримінального правопорушення. До найбільш поширених об'єктів кримінальних маскувань належать: матеріальні об'єкти (предмети злочину тощо); спосіб вчинення кримінального правопорушення; особа злочинця та його поведінка; фізичний та психічний стан осіб, які володіють доказовою або іншою інформацією, яка має значення для встановлення обставин кримінального правопорушення та інше).

Фальсифікація – це підробка, створення неправдивої інформації та виготовлення її носіїв (неправдиві показання та повідомлення, створення неправдивих слідів та інших речових та документальних джерел доказів, їх переробка чи заміна, створення неправдивого алібі тощо).

До змішаних способів приховування слідів кримінального правопорушення зазвичай відносять різноманітні інсценування, в основу яких покладено штучне створення матеріальних слідів розслідуваної події. Це робиться з метою:

- створення уявлення, про нібито вчинення іншого кримінального правопорушення в певному місці та в такий спосіб приховати ознаки дійсної події кримінального правопорушення;
- створення уявлення про те, що відбулась подія, яка не має кримінального характеру, з метою приховування вчиненого кримінального правопорушення;
- створення хибного уявлення про окремі елементи фактично вчиненого кримінального правопорушення або про окремі елементи його складу, а саме: інсценування вчинення кримінального правопорушення іншою особою, в іншому місці, з іншою метою та з інших мотивів, в інший час.

Більш детально викладає основні способи приховування злочинів М. В. Даньшин, який серед них виокремив наступні: 1) переміщення; 2) утаювання інформації і (або) її носіїв; 3) знищення інформації і (або) її носіїв; 4) маскування інформації і (або) її носіїв; 5) фальсифікація інформації і (або) її носіїв; 6) неправдиве алібі; 7) інсценування; 8) вчинення іншого злочину; 9) опосередковане

приховування; 10) симуляція; 11) приховування, засноване на впливі; 12) комплекс двох і більше способів приховування злочину (як однієї групи способів, так і з різних), однієї й тієї ж обставини приховування [81, с.57-58].

У ході судового розгляду кримінальних проваджень зустрічаються всі викладені вище способи приховування кримінальних правопорушень, які можуть продовжуватись із попередніх стадій кримінального процесу. Для дослідження проблем протидії судовому розгляду, на нашу думку, суттєвими є способи, спрямовані на позбавлення інформації доказового значення, що міститься в матеріалах кримінального провадження. На такий спосіб приховування слушно вказала О. В. Александренко, яка (залежно від мети, на яку спрямовані прийоми та способи протидії) виокремила три групи: а) спрямовані на те, щоб піддати сумніву достовірність та об'єктивність отриманої доказової інформації; б) скомпрометувати процесуальний порядок отримання доказової інформації та виключити її з доказів; в) дискредитувати носії та джерела такої інформації [4, с. 53-54].

Зазначені прийоми та способи протидії є актуальними і для стадії судового розгляду у кримінальних провадженнях. Особливо з урахуванням вимог КПК України, статтею 23 якого встановлено, що відомості, які містяться в показаннях, речах і документах, які не були предметом безпосереднього дослідження суду, не можуть бути визнані доказами. Тому суд зобов'язаний безпосередньо досліджувати докази, без урахування даних, які зібрані на стадії досудового розслідування.

Водночас, деякі сформульовані О.В. Александренко положення потребують доповнення у зв'язку із проявом специфіки судового розгляду у кримінальних провадженнях. Так, на стадії судового розгляду досить часто зустрічаються випадки, що стосуються заяв суб'єктів протидії відносно сумнівності прийняття правоохоронними органами законних і обґрунтованих процесуальних рішень та проведення слідчих дій під час здійснення досудового розслідування. Іншими словами, порушується критерій допустимості доказів.

Відповідно до ст. 370 КПК України судовий вирок має бути законним, вмотивованим і обґрунтованим на підставі об'єктивно з'ясованих обставин, які підтверджені доказами, дослідженими під час судового розгляду та оціненими судом за своїм внутрішнім переконанням, що має ґрунтуватись на всебічному, повному й неупередженому дослідженні всіх обставин кримінального провадження в їх сукупності. При цьому суд має керуватись лише законом.

Спираючись на сформульовані положення, можна визначити такі групи способів, спрямованих на позбавлення інформації доказового значення:

1. Заяви щодо одержання доказової інформації неналежним суб'єктом, який має право проводити процесуальні дії, спрямовані на збирання доказів: наприклад, неправдиві заяви про отримання доказів особою, яка прямо або непрямо зацікавлена у вирішенні кримінального провадження. Як спосіб протидії не виключена також можливість використання в зазначених цілях слідчого, який навмисно грубо порушує процесуальний порядок одержання доказів, що складають основу обвинувачення, розраховуючи на їх подальше виключення судом з доказової бази кримінального провадження.

2. Заяви щодо недостовірності джерела одержаної доказової інформації. До них належать: показання свідка, показання потерпілого, показання підозрюваного, обвинуваченого, висновок експерта, речові докази, протоколи слідчих (розшукових) і судових дій та інші документи (наприклад, про фальсифікацію доказової інформації, отриманої в результаті проведення негласних слідчих (розшукових) дій).

3. Заяви щодо порушення належного процесуального способу одержання доказової інформації. Кримінально-процесуальна форма суворо визначає спосіб одержання доказів, невиконання якого призводить до порушення принципу законності кримінального судочинства, а отже, і до скасування винесеного у справі рішення. Наприклад, застосування до відповідного учасника процесу під час проведення досудового розслідування психічного чи фізичного

насильства, внаслідок чого ними дано неправдиві показання, наприклад у процесі проведення слідчого експерименту; неправдиві заяви щодо «провокацій» з боку працівників правоохоронних органів (нібито зброю, наркотики, гроші «підкинуто» під час затримання, обшуку тощо).

4. Заяви щодо порушення встановленого порядку провадження процесуальної дії, яка використовується як інструмент одержання доказу. Наприклад, заяви суб'єктів протидії щодо фальсифікації доказової інформації; заяви про перекручування доказової інформації (у протоколі містяться відомості, яких ця особа не надавала, а протокол підписала, не читаючи його змісту, тому не могла помітити такого порушення); заяви суб'єктів протидії щодо порушення їхніх законних прав (підозрюваному слідчим не роз'яснено право на захист; свідок не попереджений щодо змісту ст. 63 Конституції України [144]; огляд володіння особи проведено без згоди власника або відповідної ухвали суду); не забезпечено участь понятих, або перекладача особи, яка «не володіє» мовою судочинства.

Але йдеться лише про необгрунтовані заяви та клопотання учасників кримінального провадження, які судом повинні бути ретельно перевірені, щоб виключити можливість дійсного порушення прав обвинуваченого, інших осіб у провадженні досудового розслідування, забезпеченні справедливого судового розгляду, що в свою чергу призводить до затягування розгляду кримінального провадження, вирішення завдань кримінального судочинства.

2. За об'єктами впливу, дії, спрямовані на виключення або ускладнення дослідження слідів кримінального правопорушення, поділяються на способи протидії, які впливають на матеріальні та ідеальні сліди.

1. Способи протидії, які спрямовані на матеріальні сліди, а саме на:

1.1. об'єкти фіксації фактичних даних у кримінальному провадженні, які залишаються на місці події та можуть бути виявлені й досліджені під час огляду, обшуку, провадження інших процесуальних дій в період, як досудового розслідування, так і

судового розгляду у кримінальному провадженні. На підставі вказаних об'єктів органи досудового розслідування та суд встановлюють, передбачені законом обставини для правильного вирішення кримінального провадження (сліди відображення, які розглядаються трасологією; предмети – різноманітні матеріальні об'єкти, переміщені (віднесені) з місця події або загублені, залишені злочинцем чи потерпілим, іншими особами тощо);

1.2. результати фіксації вказаних матеріальних об'єктів, які відображено у певних процесуальних документах (протоколи про проведення певних слідчих (розшукових) дій: протокол огляду місця події, протокол обшуку; висновок судової експертизи тощо). Вказані способи протидії полягають переважно у створенні штучних обставин, що сприяють визнанню їх недопустимими. У цьому випадку важливим є дотримання процесуальних засад перевірки доказів, оскільки встановлення фактів порушення правил одержання доказів, як правило, тягне виключення їх як джерел доказів на підставі яких виноситься судове рішення. Як слушно зауважила професор А. В. Кудрявцева, перевірку доказів у кримінальному процесі розуміють як діяльність слідчого і суду, пов'язану з аналізом і синтезом доказів, порівнянням їх з іншими доказами і збиранням нових доказів. Лише ґрунтуючись на цій основоположній позиції в кримінальному процесі, можна розглядати криміналістичні аспекти одержання потенційно доказової інформації [163, с. 107-109].

2. *Способи протидії, які спрямовані на ідеальні сліди* (на показання обвинувачених, потерпілих, свідків тощо). Ця група включає наступні підгрупи:

2.1. *перша підгрупа* способів протидії охоплює активну поведінку та вплив зацікавлених осіб безпосередньо на особу як носія інформації про кримінальне правопорушення з метою зміни інформації про характер, обставини та учасників злочину. І. А. Бобраков, аналізуючи поняття та сутність впливу злочинців на свідків та потерпілих, зауважує, що сутність такого впливу на об'єкт виявляється в активних діях суб'єкта з метою його трансформації в потрібному напрямку. Він виокремлює наступні способи впливу:

а) умовляння (55%); б) фізичний вплив на свідків та потерпілих або погрози застосування такого впливу (24,9%); в) підкуп (12,2%). Лише в 31,2% вивчених справ до свідків та потерпілих застосовувалось два і більше способів впливу, в більшості випадків злочинці досить успішно обмежувались одним. Також автор констатує, що лише 41,3% свідків та потерпілих не піддавались впливу з боку злочинців, в той час як у 58,7% випадків злочинцям вдавалось схилити вказаних осіб до вчинення будь-яких дій (або бездіяльності) на їх користь [31, с.107-109].

Є. І. Замилін справедливо зазначає, що тиск на потерпілих та свідків здійснюється з метою надання ними неправдивих показань зазвичай у випадках, коли доказування побудовано переважно на їхніх показаннях, а тому обмеженість доказового матеріалу надає особливого значення отриманій інформації [104, с.46]. На стадії судового розгляду кримінального провадження з урахуванням особливостей стадії досудового розслідування зазначені види впливу на потерпілих та свідків здійснюються також з метою схилення їх до відмови від надання показань або зміни раніше наданих свідчень.

2.1. *друга підгрупа* способів протидії охоплює дії безпосередньо особи як носія інформації: надання неправдивих показань, їх зміна чи відмова від дачі пояснень; висунення неправдивих версій, алібі; створення виправдувальних мотивувань тощо [104, с. 17]. Така протидія може виражатись як в активній, так і в пасивній формі. Активна форма – повідомлення свідомо неправдивих відомостей, пасивна – замовчування, заперечування, ухилення від відповідей на запитання.

Таким чином, знання зазначених вище способів впливу на криміналістично значущу інформацію у кримінальному провадженні дозволить своєчасно виявити та попередити негативний вплив протидії на вирішення завдань кримінального судочинства та сприятиме прийняттю законного, обґрунтованого та справедливого рішення.

II. Група способів протидії, спрямована на перешкодження розгляду кримінального провадження як діяльності суду зі здійснення правосуддя.

Правосуддя як основна функція судової влади є державною діяльністю, що здійснюється судом у спеціальній процесуальній формі шляхом розгляду в судових засіданнях кримінальних, цивільних та адміністративних справ на підставі закону відповідно до правосвідомості судді, що тягне за собою застосування (або відмову в застосуванні) заходів державного примусу чи захист порушеного або оскаржуваного права або інтересу, що охороняється законом [34, с. 22].

Тож, вчинення перешкод діяльності суду із здійснення правосуддя, як основній функції судової влади, варто розглядати як окремі способи протидії судовому розгляду у кримінальних провадженнях.

Крім того, виділяються наступні елементи структури діяльності судді: 1) проектний – що пов’язаний із плануванням (моделюванням) судового дослідження, із прогнозуванням умов для належного проведення судового розгляду; 2) пізнавальний, який спрямований на отримання знань про обставини, що входять в предмет доказування, на встановлення об’єктивної істини та прийняття рішення; 3) ідеологічний – пов’язаний із виконанням судом виховної функції, він спрямований на формування соціально-духовної сфери, моральної та правової свідомості; 4) комунікативний – пов’язаний із обміном інформацією шляхом спілкування; 5) організаційний – спрямований на забезпечення умов здійснення правосуддя та інших заходів примусового характеру. Реалізація зазначених функцій становить основу професійної діяльності суддів, яка, трансформуючись та обростаючи новими елементами, від стадії до стадії, загалом складає процес формування суддівського переконання, що завершується прийняттям рішення [34, с. 140].

Із зазначеного слід зробити висновок, що діяльність судді з розгляду справи є досить багатоаспектною та протидія може чинитись різним її елементам аж до прийняття рішення у

кримінальному провадженні. При цьому слід зауважити, що характерними ознаками, притаманними судовій владі, що відрізняють її від іншої державної діяльності *та які здатні забезпечити належне її функціонування (доповнено нами – О.О., Р.М.)*, є самостійність та незалежність, що ґрунтуються на: а) чіткій системі наділення суб'єктів судової влади повноваженнями; б) на жорстких умовах для зайняття суддівської посади; в) спеціальній системі відповідальності суддів тощо [35].

Відповідно до Конституції України та Закону України «Про судоустрій і статус суддів» № 1402-VIII, прийнятим Верховною Радою України 2 червня 2016 року в порядку здійснення судової реформи в Україні, вплив на суддю в будь-який спосіб заборонено (стаття 126 Конституції України); судова влада в Україні відповідно до конституційних засад поділу влади здійснюється незалежними та безсторонніми судами, утвореними законом (стаття 1 Закону); здійснюючи правосуддя, суди є незалежними від будь-якого незаконного впливу (стаття 6 Закону); суддя у своїй діяльності щодо здійснення правосуддя є незалежним від будь-якого незаконного впливу, тиску або втручання (стаття 48 Закону). Гарантіями незалежності суддів, зокрема, є: особливий порядок призначення, обрання, притягнення до відповідальності та звільнення; недоторканість та імунітет судді; незмінюваність судді; порядок здійснення судочинства, визначений процесуальним кодексом, таємниця ухвалення судового рішення; недопустимість втручання у здійснення правосуддя; відповідальність за неповагу до суду; окремий порядок фінансування та організаційного забезпечення діяльності судів, установлений законом; належне матеріальне та соціальне забезпечення судді; функціонування органів суддівського самоврядування; визначені законом засоби забезпечення особистої безпеки судді, членів його сім'ї, майна, а також інші засоби їх правового захисту; право судді на відставку (частина 5 статті 48 Закону) [242].

Але фактично названі гарантії в Україні належним чином не забезпечені. На практиці мають місце спроби втручання в організацію

діяльності судів, здійснення правосуддя на визначених законом засадах, формування суддівського корпусу, обрання суддів на адміністративні посади, вирішення питань про відповідальність суддів, тиску на суддів шляхом погроз, шантажу та іншого протиправного впливу, зокрема й підкупу, прийняття протиправних нормативно-правових актів та правових актів індивідуальної дії, які неправомірно звужують, передбачені законодавством права та гарантії суддів, неправомірного використання суб'єктами влади наданих їм повноважень, а також незаконного наділення деяких державних органів та посадових осіб повноваженнями, що посилює залежність від них судів та суддів.

Отже, посягання на незалежність судової влади загалом, судів та суддів зокрема є діями, що поряд з іншими перешкоджають діяльності суду зі здійснення правосуддя і також є способами протидії судовому розгляду у кримінальних провадженнях. Розглянемо вказані способи протидії більш детально.

1. Способи протидії, які спрямовані на дезорганізацію діяльності суду з розгляду кримінального провадження (діяльності судді; суду; судової влади).

Слід зазначити, що такі способи протидії переважно є перешкодами організаційного характеру в діяльності суду. Вони можуть бути спрямовані як на дезорганізацію роботи судді з розгляду певного кримінального провадження, роботи суду, так і зашкодити роботі всієї системи правосуддя. За своєю природою вони можуть бути економічного, інформаційного, соціального або політичного характеру. Такі способи протидії можуть мати як зовнішній, так і внутрішній характер, здійснюватись різними суб'єктами, до яких можуть відноситись як учасники кримінального провадження, особи, що їм сприяють, так і представники інших владних структур, зокрема й ті, що покликані сприяти здійсненню правосуддя, громадські та політичні організації, засоби масової інформації тощо. Вони можуть мати й різну мету: затягування розгляду певного кримінального провадження; ускладнення дослідження доказів у справі; компрометування судді, що розглядає справу або всього суду перед

суспільством; усунення судді від розгляду справи тощо. Можуть бути й більш глобальні плани, такі як компрометування всієї судової гілки влади, щоб відволікти увагу суспільства від більш глобальних проблем (наприклад, політичної кризи в державі), перекласти на суддів усю провину за стан справ у державі, зокрема в правоохоронній діяльності. В такій ситуації щоденна робота із здійснення правосуддя значно ускладнюється, а випадки навмисного створення перешкод у роботі суду збільшуються, набирають обертів масштабного явища. У суспільства та окремих громадян складається відчуття, що такий стан речей є нормою поведінки, а суди стикаються з величезними труднощами з подолання такої протидії.

Найбільш характерними способами протидії судовому розгляду у кримінальних провадженнях, що дезорганізують діяльність суду, на нашу думку є:

1) Необґрунтоване затягування розгляду кримінального провадження внаслідок неявки учасників процесу, недоставляння обвинуваченого, який знаходиться під вартою, до залу судового засідання, невиконання судового приводу, симуляція хвороби, необґрунтованого затягування ознайомлення з матеріалами кримінального провадження, інші перешкоди організаційного характеру. Дійсно, проведення судових (слідчих) дій в межах судового розгляду поєднано з організаційними проблемами (ситуації з елементами організаційної неупорядкованості) [122].

Організація судового розгляду кримінального провадження – це процес його впорядкування за допомогою визначення й конкретизації структурних елементів діяльності. Судова діяльність із розгляду та вирішення кримінальних проваджень є неможливою без участі в ній суб'єктів. Процесуальна діяльність суб'єктів кримінального судочинства в будь-якому разі спрямована на досягнення певного результату, але сприйняття бажаного результату процесуальної діяльності, особисті уявлення є різними й частіше всього можуть не збігатися [127, с. 10-13]. Звідси можна спостерігати зазначені вище та інші організаційні перешкоди, які свідомо чинять учасники кримінального провадження, які ще більше поглиблюються під час

розгляду багатоепізодних справ, за участю великої кількості учасників, а тому, завданням судді є правильне планування розгляду кримінального провадження, правильна підготовка судових дій та визначення їх послідовності.

2) Невиконання своїх обов'язків особами та органами, які покликані сприяти правосуддю. До таких, зазвичай, належать органи досудового розслідування, прокуратури, експерти та експертні установи, захисники, органи державної влади в силу наданих їм повноважень.

З боку органів досудового розслідування – фальсифікація матеріалів кримінального провадження: протоколу слідчої (розшукової) дії, вказівка в ньому неіснуючих понять, взагалі непроведення певної слідчої(розшукової) дії, дані про яку відбито в протоколі; застосування до підозрюваних, свідків недозволених методів розслідування у вигляді фізичного чи психічного примусу. Фактичну протидію кримінальному переслідуванню здійснюють співробітники правоохоронних органів, які через халатність або через свою непрофесійність порушують вимоги кримінального процесуального законодавства [15, с. 177-178].

У судовій практиці зустрічаються випадки негативного впливу слідчого на ставлення підозрюваного до вчиненого ним кримінального правопорушення, а саме, до обставин кримінального правопорушення, його кваліфікації. Це виявляється в умовлянні особи, щодо якої провадиться розслідування, зізнатись у скоєнні кримінального правопорушення, в наданні неправильної інтерпретації події, кримінальному закону, використовуючи при цьому правову необізнаність особи. В такий спосіб слідчий досягає певної лояльності зі сторони винної особи до процесу розслідування та притягнення її до відповідальності, але при цьому завідомо налаштовує її на протидію під час судового розгляду кримінального провадження, коли «все стає на свої місця». Так, 11,8 % від загальної кількості опитаних респондентів вказали, що під час судового розгляду обвинувачені вказували на зазначений факт [Додаток А].

Також протидія судовому розгляду у кримінальному провадженні може спостерігатися з боку органів прокуратури та полягає у послабленому нагляді за дотриманням законів органами, які здійснюють оперативно-розшукову діяльність, досудове слідство відповідно до компетенції, визначеної ст.25 Закону України «Про прокуратуру» [237]; поверховій перевірці під час затвердження складеного слідчим обвинувального акту, який направляється до суду з порушенням норм матеріального та процесуального законодавства, що тягне за собою повернення судом обвинувального акту прокурору (12,3%); незабезпечення прокуратурою належної підтримки державного обвинувачення в суді, що виявляється у неявці прокурора в судові засідання (8,5%), незабезпеченні кількості державних обвинувачів для підтримання обвинувачення відповідно до графіка роботи суду (7,3%), слабкій підготовці прокурора до розгляду провадження в суді та зайняття ним пасивної позиції в доказуванні вини обвинуваченого та підтримці державного обвинувачення, що в свою чергу порушує принцип змагальності процесу (19,7%) [Додаток А].

Протидію, що здійснюється співробітниками правоохоронних органів О. В. Александренко розділяє на: а) протидію розкриттю та розслідуванню злочинів, вчинених іншими особами; б) протидію розкриттю та розслідуванню злочинів, скоєних самими співробітниками правоохоронних органів [4, с. 60]. Так, непоодинокими є випадки, коли перевірка заяв обвинувачених про застосування до них недозволених методів розслідування під час досудового слідства проводиться компетентними правоохоронними органами досить повільно, поверхово, неретельно, а подекуди зовсім мають місце уникнення проведення таких перевірок. За результатами перевірок робляться формальні висновки про відсутність фактів здійснення неправомірного тиску на підозрюваних та обвинувачених і, таким чином, відсутність у діях правоохоронців складу правопорушення. Так, із власного досвіду роботи співавтора Р.М. суддею Апеляційного суду Дніпропетровської області, у справі №202/6460/16-к мав випадок ухилення правоохоронних органів від

надання даних на запит суду про проведення перевірки щодо недозволених методів розслідування за заявою обвинуваченого. Як наслідок, із дотриманням принципів змагальності та диспозитивності, недопущення порушень прав обвинуваченого, вирок суду першої інстанції було скасовано із призначенням нового судового розгляду кримінального провадження в суді першої інстанції [157].

З боку експертів, спеціалістів та експертних установ трапляється протидія у вигляді: надання неправдивого висновку; визнання об'єкта непридатним для дослідження внаслідок навмисного чи необережного знищення; знищення об'єкта внаслідок застосування хибних методик його дослідження [16, с. 184]; надання вірогідного чи альтернативного висновку замість категоричного; тяганина у проведенні судової експертизи.

Останнім часом поряд із поширенням проблеми лікарських помилок та професійних правопорушень медичними працівниками, в засобах масової інформації активно обговорюють роль судово-медичної експертизи у вирішенні слідчих та судових завдань. Дійсно, виявляється, що багато експертиз є дефектними, в тому числі, інколи через корумпованість лікаря-експерта. Разом з тим, досить часто неналежне проведення судово-медичної експертизи залежить від неякісної діяльності лікаря або наданої йому медичної документації, на підставі якої без власного обстеження виноситься висновок експерта [3].

На стадії судового розгляду більш активну роль у протидії встановленню обставин, що мають значення для кримінального провадження, можуть виконувати захисники (21% опитаних респондентів) [Додаток А], оскільки вони вже мають можливість контактувати із свідками, які їм раніше були невідомі, з метою підкупу або погроз їм та їхнім близьким [304, с. 171].

Як ми зазначали раніше, протидією, в тому числі з боку захисника, може бути тільки протиправна діяльність, тому погоджуючись із Ю. П. Гармаєвим [67, с. 34], її можна поділити за нормативним критерієм на: а) кримінальні правопорушення; б) порушення кримінального процесуального законодавства;

в) порушення Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» [222]; г) порушення правил адвокатської етики.

Правилами адвокатської етики встановлено, що, серед іншого, адвокат зобов'язаний надавати професійну правничу (правову) допомогу клієнту, здійснювати його захист та представництво компетентно й добросовісно; всією своєю діяльністю адвокат повинен стверджувати повагу до адвокатської професії, яку він уособлює, її сутності та громадського призначення, сприяти збереженню та підвищенню поваги до неї в суспільстві; адвокат повинен зберігати таємницю досудового розслідування в межах, визначених чинним кримінальним процесуальним законодавством [220]. Проте некоректна поведінка, безграмотність, корумповані зв'язки з представниками органів правосуддя – це лише деякі з типових порушень у адвокатському середовищі, які з тривогою спостерігають самі представники професійної спільноти. Доводиться часто спостерігати, як адвокат заявляє пресі про проведення розслідування у відношенні його клієнта з порушенням чинного законодавства, про неможливість довіри до пояснень свідків (при цьому повідомляється, яким саме) та таке інше. Зазвичай це необхідно розцінювати, як розголошення слідчої таємниці на всю країну, яка стала відома захиснику за родом його діяльності. І таких випадків чимало [79 с. 195-197].

Г.А. Зорін відносить до прийомів захисту, що протидіють розслідуванню, затягування його до стану втрати актуальності; ускладнення новими, але нереальними епізодами, розрахованими на тривалість та непродуктивність втрати часу та зусиль; «завантаження» складними для виконання клопотаннями, якими в подальшому можна маніпулювати з метою обґрунтування пасивної поведінки слідчого; створення конфліктних умов спілкування із слідчим з розрахунку на руйнування психологічного захисту слідчого [109, с. 548-549]. Адвокат також може виконувати роль «зв'язного» між затриманим та його співучасниками у вчиненні кримінального правопорушення, які знаходяться на свободі [72 с. 158].

Невиконання своїх обов'язків і вимог закону органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування також можна віднести до тих обставин, що перешкоджають завданням правосуддя. Так, зазначені органи не вирішують тих завдань, які покладені на них законом, а навпаки порушуються законні права та свободи громадян, що призводить до численних звернень громадян із однотипними заявами до суду про захист порушених прав і свобод та відповідно до надмірного завантаження суду. До таких ситуацій слід віднести нездійснення органами Пенсійного фонду України, органами соціального забезпечення населення соціальних виплат, в розмірах, передбачених законодавством України; невирішення органами місцевого самоврядування земельних, комунальних питань, які належать до їх компетенції, не застосування медіаційних засобів у вирішенні спорів податковими органами та таке інше. У такому досить підвищеному навантаженні, суддям фізично не вистачає часу приділити увагу надто складним та резонансним справам, зайнятись підвищенням своєї кваліфікації, своєчасно стежити за змінами в законодавстві. Так, відповідно до статистичних даних, навантаження судів першої інстанції в Україні у 2018 році зросло на 16,4% порівняно з аналогічним періодом 2017 року [101]. І така негативна ситуація не змінюється в державі доволі тривалий час. Зазначена проблема стала предметом обговорення в ході IV етапу Національної дискусії «Доступ до правосуддя: реалії та перспективи», ініційованої Вищою радою правосуддя, що відбулась у грудні 2020 року. Член ВРП О.Прудивус вказав на значну кількість спорів (30% усіх справ), пов'язаних із питанням пенсійного забезпечення. На його думку, величезна проблема, яка сьогодні існує в Україні, - це штучне створення ситуацій, які змушують звертатись до судів велику кількість громадян, саме в публічно-правових спорах. Відбувається це через неналежне виконання своїх конституційних обов'язків державними органами [306].

Чиниться протидія й представниками органів влади, які покликані безпосередньо забезпечити організаційне проведення судового засідання. Так, відповідно до статті 336 КПК України

передбачено проведення процесуальних дій у режимі відеоконференції. З прикладу, який мав місце в практиці Апеляційного суду Дніпропетровської області у справі № 214/1/18, Державною установою «Криворізька установа виконання покарань №3» неодноразово було зірвано проведення судового засідання у кримінальному провадженні без поважних причин шляхом невиведення підозрюваного Д. із камери для участі у відеоконференції [113]. Із зазначеного приводу суд вимушений був неодноразово відкладати розгляд кримінального провадження та направляти відповідні листи реагування, які до того ж не мали дієвих наслідків.

3) Втручання в судову діяльність засобів масової інформації шляхом виказування заяв про суцільну корупцію в судах, непрофесіоналізм суддів, їхні низькі моральні якості, безвідповідальність, безконтрольність, кланову корпоративність, які дискредитують судову систему та завдають неабиякої шкоди розгляду кримінального провадження. Так, 30,3 % опитаних суддів вказали на спробу засобів масової інформації дискредитувати їхню діяльність [Додаток А].

Через засоби масової інформації здійснюється вплив на хід розслідування та судового розгляду. Основними напрямками використання ЗМІ з зазначеною метою є: дезінформація населення щодо дійсних обставин злочинів, особи злочинців, дискредитація як конкретних працівників, так і правоохоронних органів, суду загалом, формування вигідної для злочинців суспільної думки [4, с. 55-56]. У засобах масової інформації з'являються замовлені злочинними угрупованнями публікації, які насамперед, виказують точки зору підозрюваного, обвинуваченого, зокрема такі, що не відповідають дійсності (або ті, що дійсно мали місце) помилки або зловживання з боку органів досудового розслідування. При цьому часто розраховуючи на необізнаність читача, на його незнання закону, спотворюються події кримінального правопорушення та засоби, які використовуються правоохоронцями; висловлюються сумніви щодо законності дій та об'єктивності слідчого, наявності у

слідчих необхідних професійних якостей для розслідування та інше [304, с. 158].

На думку В. В. Трухачова, обґрунтоване занепокоєння у криміналістів викликає витік із правоохоронних органів доказової інформації. Ідеться про витік унаслідок помилок або недоглядів, які допускаються причетними до розслідування особами. Ця інформація розголошується працівниками правоохоронних органів, причетними до розслідування, шляхом повідомлень у пресі, по телебаченню, в інтерв'ю [277, с. 137]. При цьому інтереси правосуддя у розслідуванні та судовому розгляді кримінальних проваджень вимагають збереження в таємниці певної інформації, отриманої під час розслідування [277, с. 14-15].

Слід враховувати великий інформаційно-психологічний вплив ЗМІ на людину. Інформація, завдяки якій, подекуди з метою сенсації, висвітлено діяльність правоохоронних органів, суду у негативному плані, викликає у громадян певні стереотипи мислення та оцінок: засуджуються вчинки не певних посадових осіб, окремих співробітників, які вчинили протиправні діяння, а формується суспільна думка у відношенні діяльності правоохоронних органів загалом. Окремі факти отримання неправомірної вигоди, співпраці з кримінальними структурами, зловживання службовим становищем, які слугують журналістам підставою для скороспілих висновків про корумпованість правоохоронних органів загалом, створюють перешкоди порозумінню та довіри населення до правоохоронних структур та суду.

У демократичному суспільстві діяльність влади, зокрема й судової має перебувати під контролем ЗМІ, які не лише інформують громадськість, але й дають оцінки роботі судів загалом та суддів зокрема. Разом з цим, преса повинна в будь-який спосіб уникати негативних та таких, що містять наклеп, нападок на працівників правоохоронних органів, оскільки це спотворює функції ЗМІ. В той же час, аналіз газет та статей журналів свідчить, що вони містять більше критичної, негативної оцінки роботи та поведінки працівників правоохоронних органів. Ще більше в наш час міститься критики на

адресу суду. Але однією критикою, подекуди досить хибною й необґрунтованою, успішно вирішити завдання, які стоять перед всім суспільством загалом (правоохоронними органами, як частиною суспільства), неможливо. Дійсно, критика недоліків є необхідною, але потрібна й допомога, сприяння ЗМІ в реалізації комплексу заходів щодо забезпечення правопорядку; неможливо забувати про позитивне в роботі правоохоронних органів [182].

Разом з тим, деякі політичні діячі сприяють зазначеній вище негативній діяльності ЗМІ, вдаються до ганебних висловлювань, коментарів на адресу судової влади та тим самим переслідують свої корисливі, кулуарні цілі, спрямовані, в тому числі, й на руйнування всієї судової системи та перерозподіл важелів впливу між окремими гілками влади в країні.

4) Втручання в діяльність суду представників громадських організацій, пікетників та демонстрантів. 45,3% опитаних суддів зазначили наявність такого втручання в їхню діяльність, що їм доводилося відчувати [Додаток А].

Цей спосіб протидії судовому розгляду у кримінальному провадженні є порівняно новим феноменом української реальності, що стосується спроб протиправного впливу громадськості на здійснення судом своїх функцій. При цьому, слід зауважити, що громадський контроль – це суттєвий фактор демократизації будь-якої інституції [150, с. 54]. Можна стверджувати, що громадський контроль у сфері судової влади є зовнішнім регулятором процесів розвитку судової системи, що скеровує їх у русло відповідних суспільних очікувань, узгоджує з інтересами соціуму на кожному історичному етапі його розвитку й забезпечує в такий спосіб еволюцію судової системи та її взаємозв'язок із суспільством. Тобто громадський контроль – це механізм, який здатний навпаки запобігати появі негативних, руйнівних явищ у судовій системі або своєчасно реагувати на них [287, с. 109-110].

У той же час, сьогодні відсутня чітка процедурна регламентація механізмів (способів) громадського контролю [190, с. 10], через що, в більшості випадків, він має неформалізований характер [56, с. 320].

Ще у 2013 році Європейський суд із прав людини у справах «Веренцов проти України» та «Шмушкович проти України» констатував відсутність в Україні закону, який би регулював порядок проведення мирних зібрань [253], хоча Конституція України чітко встановлює, що права людини визначаються законом. З часу прийняття згаданих рішень Європейським судом, парламент України так і не ухвалив закону, який би встановлював процедури проведення мирних зібрань [166].

У такому становищі відсутності належного нормативного врегулювання ролі, обсягу прав та обов'язків громадськості, громадських організацій у механізмі формування та діяльності державної влади, зокрема й судової, має місце перекручення, хибне розуміння, а часто і зловживання суб'єктами громадських формувань своїми правами що стосується діяльності суду. На практиці мають місце непоодинокі випадки проведення мітингів під будівлями судів під час розгляду певних справ, що становлять суспільний інтерес, де неприховано лунають вимоги прийняття певного рішення, критика на адресу суду та суддів, відверті звинувачення. Подекуди на такі мітинги перетворюються і самі судові засідання, що фактично блокує роботу суду та здійснює шалений тиск на суд. Деякі громадські активісти та громадські організації вдаються до дій, покликаних дискредитувати суд, як державний інститут в очах суспільства, в тому числі із застосуванням насильницьких заходів. У хід іде так звана «вулична люстрація» з киданнями працівників суду в сміттєві баки, обливанням зеленкою, застосуванням димових шашок, блокуванням залів судових засідань [293; 279]. Насправді ж, метою таких акцій, часто проплачених, є бажання дезорганізувати роботу суду, схилити суд до ухвалення «правильного» рішення, зробити суд більш підконтрольним та лояльним до певних груп впливу, що, відверто кажучи, не співпадає із сутністю поняття громадського контролю. Здійснюючи зазначені дії з дезорганізації діяльності суду, фактично підміняють його природу зовнішнього регулятора в демократичному суспільстві. Тож в цьому смислі, варто було б провести чітку межу між легітимним і фіктивним (що, до речі, може утворювати і склад

окремого адміністративного чи кримінального правопорушення) громадським контролем.

5) Протиправний вплив можна спостерігати із боку представників законодавчої та виконавчої влади, який має на меті зробити судову владу більш підконтрольною та податливою, зробити механізми впливу на судову владу більш доступними для політичної влади в країні, перекласти на неї тягар відповідальності. У ході анкетування суддів 30,5% опитаних суддів вказали, що їм доводилось відчувати вплив посадових осіб у своїй діяльності [Додаток А]. Така політика держави, безумовно, негативно впливає на статус судової влади та безпосередньо суддів, як носіїв судової влади, руйнує закріплену у статті 6 Конституції України систему поділу влади в країні на законодавчу, виконавчу та судову, а відповідно й систему стримувань і противаг між гілками влади.

Можна пригадати непоодинокі випадки прийняття протиправних законів, що ревізують статус суддів, обмежують їх фінансову самостійність та соціальне забезпечення, передбачають нові підстави для звільнення, притягнення їх до відповідальності, які, до речі, є доволі розмитими. Деякі положення таких законів визнані Конституційним судом такими, що не відповідають Конституції України, відносно інших у рішеннях Європейського Суду з прав людини встановлено, що чинне національне законодавство не відповідало вимогам передбачуваності та належного захисту суддів від свавілля [255]. Якістю законодавчого регулювання судоустрою і статусу судів незадоволені 55% опитаних суддів [Додаток А].

Однією з гарантій забезпечення незалежності судді відповідно до статті 48 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» є його належне матеріальне та соціальне забезпечення. Втім, якщо проаналізувати нормотворчу діяльність, то можна зробити висновки, що приймалися закони, які не були здатні забезпечити задекларовані положення та спрямовані на зменшення вказаних гарантій. Так, Рішенням Конституційного Суду України від 4 грудня 2018 року № 11-р/2018 у справі за конституційним поданням Верховного Суду України щодо відповідності Конституції України (конституційності)

положень частин третьої, десятої статті 133 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» у редакції Закону України «Про забезпечення права на справедливий суд» визнано таким, що не відповідає Конституції України (є неконституційним), положення закону щодо зменшення посадового окладу судді з 15 мінімальних заробітних плат, встановлених законом, до розміру 10 мінімальних заробітних та позбавлення права на отримання доплат до посадового окладу [257].

Крім того в умовах судової реформи в Україні, затвердженої Указом Президента України 20 травня 2015 року [230] та реалізованої в Законах України «Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)», «Про судоустрій і статус суддів» [242] запроваджено різний розрахунок і розмір заробітної плати, який має найменш трикратну різницю для суддів, які посідають одну й ту саму посаду та виконують одні й ті самі обов'язки, що пов'язано із запровадженням тривалого процесу оцінювання суддів; житлове питання суддів законодавчо не вирішено; закріплено доволі розмиті підстави для звільнення суддів та притягнення їх до відповідальності.

Існують випадки втручання в судову діяльність і з боку органів виконавчої влади та їх посадових осіб шляхом надання оцінки рішенням суддів некомпетентними суб'єктами та органами державної влади, встановлення жорстокого контролю за діяльністю суддів, ігнорування судових рішень, які набули законної сили, що в свою чергу, призводить до поширення в суспільстві правового нігілізму, неповаги до суду та його рішень, девальвації судових рішень, втрати ними суспільного визнання та обов'язковості їх виконання.

Безпрецедентним та таким, що викликали неабиякий резонанс, можна назвати випадок, коли всупереч ст.382 КК України [158], яка передбачає відповідальність за невиконання рішення суду, за даними засобів масової інформації, Кабінетом Міністрів України прийнято спеціальну постанову, яка дає свободу і право не виконувати завідомо неправомірні рішення судів. До того ж Кабмін має намір провести збір відповідних неправомірних рішень судів та передавати їх до Міністерства юстиції та Генеральної прокуратури, які за результатами

перевірок будуть у свою чергу направляти звернення до Верховної Ради про звільнення суддів, які ухвалюють такі рішення та порушувати проти суддів кримінальні справи [275].

При цьому залишилось нез'ясованим, хто все-таки має право дати оцінку рішенням судів та визначити коло таких, які є злочинними та протиправними, такими, що не відповідають вимогам чинного законодавства; якими нормативно-правовими актами регламентовано повноваження зазначеного органу з оцінки рішення суду; на підставі якого Закону допускається невиконання рішення суду, що набрало законної сили. Законодавством України не передбачено будь-якого органу з такими повноваженнями, а якби він існував чи був би створений, це не відповідало б конституційним засадам організації судової влади, зокрема статті 124 Конституції України, що закріплює: «Правосуддя в Україні здійснюється виключно судами. Делегування функцій судів, а також привласнення цих функцій іншими органами чи посадовими особами не допускаються». Факт свідомої злочинності рішення суду має бути встановлений у вироку суду після розслідування кримінального провадження, і тільки тоді таке судове рішення має скасувати вища судова інстанція – апеляційна або касаційна [288].

Подібні заяви, які можуть собі дозволити високопосадовці, здійснюють величезний тиск на всю судову систему країни, на кожного суддю, який усвідомлює, що можливими є випадки, коли рішення без передбаченого процесуальними законами порядку оскарження буде рецензуватись у державі органами, які не мають жодного відношення до судової влади України з певними негативними наслідками для кожного судді.

б) Неналежні матеріальні та організаційні умови праці, неналежне забезпечення охорони судів, низький рівень матеріального забезпечення та оснащення судів, утворення надвеликого навантаження на суддю. Зазначене явище породжує непрестижність суддівської професії, підвищені професійні ризики.

Не для кого не є таємницею, що упродовж багатьох років мало місце систематичне недофінансування судів. Приміщення, в яких

розміщуються суди, не відповідають затвердженим технічним і санітарним вимогам, деякі з них взагалі є непридатними для здійснення правосуддя або є аварійними, в багатьох приміщеннях суду необхідно зробити капітальний ремонт. І практично в такому критичному стані сьогодні знаходиться більша частина судів держави. На цю обставину вказали 37,2% опитаних суддів [Додаток А].

Законодавство передбачає фіксацію судового процесу технічними засобами, запроваджено автоматизовану систему діловодства в суді та систему електронного суду, ведення реєстру судових рішень, але при цьому технічний рівень та оснащення судів не відповідає таким вимогам, про що зазначили 45,8% опитаних суддів [Додаток А].

2. Способи протидії, що спрямовані на здійснення впливу на суддю для прийняття ним рішення всупереч об'єктивним обставинам у кримінальному провадженні (погрози, насильство, знищення майна, підкуп, корумповані зв'язки).

Якщо розглянуті вище способи протидії впливають на носіїв інформації у справі, організаційні заходи, що здійснює суд із розгляду кримінального провадження в межах наданих йому повноважень, то означена група способів протидії спрямована на здійснення впливу безпосередньо на суд, що розглядає певну справу з метою прийняття «необхідного» рішення. До речі, судові рішення називають актом реалізації судової влади. А якість судового рішення визнають основним критерієм якості правосуддя [273, с. 14]. І хоча кримінально-процесуальним законодавством не визначено поняття судового рішення (як загального акту, що приймається в результаті здійснення правосуддя), у постанові Пленуму Верховного Суду України від 18 грудня 2009р. №14 «Про судові рішення у цивільній справі» увагу судів звертають на те, що судові рішення є найважливішим актом правосуддя, покликаним забезпечити захист гарантованих Конституцією України прав і свобод людини та здійснення проголошеного Основним Законом України принципу верховенства права [240]. Тож, українець небезпечними є такі способи протидії, що здатні змінити зміст рішення суду попри об'єктивно

існуючі обставини у справі в угоду осіб, що чинять такий вплив. Дії суду з прийняття рішення під впливом будуть містити ознаки упередженості в розгляді кримінального провадження, але в межах цього дослідження важливо встановити фактори, що обумовлюють таку поведінку суддів, щоб мати змогу ефективно їх подолати.

Судове рішення, як процесуальний акт, по суті, є документом, що фіксує висновок суду, в якому закріплюється завершення процесу застосування судом норм матеріального і процесуального права в розгляді та вирішенні правових спорів [86, с. 9]. За своїм змістом процесуальні рішення є результатом пізнання та оцінки судом, слідчим суддею певних відомостей про факти [273, с. 40].

Відповідно до статті 94 КПК України, слідчий суддя, суд за своїм внутрішнім переконанням, яке ґрунтується на всебічному, повному й неупередженому дослідженні всіх обставин кримінального провадження, керуючись законом, оцінюють кожний доказ з огляду на належність, допустимість, достовірність, а сукупність зібраних доказів - з урахуванням достатності та взаємозв'язку для прийняття відповідного процесуального рішення. Отже, сформулювавши принцип вільної оцінки доказів за внутрішнім переконанням, законодавець забезпечив нормативне регулювання пізнання в процесі та автономію волі судді, *на яку і здійснюється вплив (додавлено нами – О.О., Р.М.)* [91, с. 253]. Таким чином, важливу роль у забезпеченні законності, обґрунтованості та вмотивованості судових рішень, як того вимагає стаття 370 КПК України, відіграє внутрішнє переконання слідчого судді, судді [273, с. 39].

Предметом багатьох наукових досліджень Ю. М. Грошевого стало питання внутрішнього переконання судді та зроблено акцент на професійній правосвідомості, що є основою формування суддівського переконання. Суддівське переконання він визначає як такий стан свідомості судді, коли той вважає зібрані у справі докази достатніми для вирішення питання про наявність чи відсутність фактів, що входять у предмет доказування, впевнений у правильності свого висновку та готовий до практичних дій відповідно до одержаних знань [77, с. 19]. У результаті здійснення правосуддя

внутрішнє переконання судді знаходить свій прояв у відповідному судовому рішенні, що є свідченням рішучості носія судової влади діяти відповідно до сформованого внутрішнього переконання у конкретному кримінальному провадженні [91, с. 253].

Отже, важливим постає збереження об'єктивності розгляду справи та втілення в рішенні суду тих висновків, що одержані внаслідок оцінки зібраних і перевірених доказів під час судового розгляду. Тож дослідженню підлягають способи протидії, що фактично ставлять суддю в певні межі залежності, що стосується розгляду справи (його об'єму, порядку тощо) та прийняття рішення у кримінальному провадженні всупереч встановленим у справі обставинам. До таких можна віднести наступні:

1) Насильство, погрози життю, здоров'ю судді та членів його сім'ї, інших близьких йому людей, знищення майна, погрози дискваліфікацією, перешкоджанням службовому зростанню, шантаж шляхом використання у відношенні судді компрометуючої інформації (Про ймовірність вчинення такого роду тиску вказали понад 50,3% опитаних суддів. Про необхідність поліпшення заходів їх безпеки майже 80,2% [Додаток А]).

Наразі, коли злочинність вийшла на рівень організованої, коли вона виявляється не в окремих актах кримінальних правопорушень, а в системі злочинної діяльності, злочинці вимушені піклуватися про свою безпеку не лише в період учинення злочинів, а й у процесі всієї їхньої «трудової діяльності» та існування загалом. Тепер злочинці не просто вживають заходів для знищення матеріалізованих слідів, але й «купають» або «усувають» не тільки свідків, а й осіб, які здійснюють правосуддя [19, с. 9].

За результатами дослідження О. В. Александренко, вплив організованих злочинних угруповань на співробітників правоохоронних органів, суду з метою їх відмови від проведення об'єктивного розслідування та розгляду кримінального провадження здійснюється шляхом висловлення погроз знищення, пошкодження майна, квартири; загроз життю, заподіяння шкоди здоров'ю, вбивства співробітника або членів його родини; викрадення близьких людей;

шантажування шляхом можливого розголошення вчинків, що порочать репутацію співробітника, його рідних, близьких [4, с. 56].

Так, з чисельних вбивств суддів, на теперішній час не розкрито жодного! [280] Слід пригадати звірські вбивства судді Фрунзенського районного суду м. Харкова Володимира Трофимова та членів його сім'ї; судді Шевченківського райсуду м. Києва Сергія Зубкова, навколо розслідування та судового розгляду цього злочину тривалий час точились інтриги, а обвинувачені згодом були звільнені; судді Київського адміністративного апеляційного суду Оксани Дурицької, яку знайшли нібито затонулою в затоці Дніпра; судді Вищого господарського суду України Михаїла Михайлюка, якого знайшли обгорілим в його автомобілі. Голові Рівненського районного суду Віктору Лопатському, якого викрали біля його будинку, на його автомобілі вивезли за місто, прив'язали до електроопори та жорстоко побили, а автомобіль спалили, - на щастя вдалось врятуватись. Одними з версій всіх цих злочинів була професійна діяльність суддів. Лише наприкінці 2018 року, за впливом майже шести років, з'явилась інформація у розслідуванні вбивства харківського судді Володимира Трофимова, за якою мотив вбивства, швидше за все, – службовий, пов'язаний з його діяльністю як судді, про що повідомив Перший заступник керівника Національної поліції України В'ячеслав Аброськін [42]. Проте, про розкриття злочину та завершення розслідування на тепер не йдеться.

Можуть траплятись випадки, коли особи, що чинять тиск на суддю, погрожують розголошенням компрометуючого матеріалу відносно нього й через засоби масової інформації. Складність полягає в тому, що засоби масових комунікацій здатні з великою силою психологічно впливати на думки, оцінки аудиторії, пропонуючи всім одну й ту саму норму, міру та стереотип мислення [209, с. 245-246]. Зараз організована злочинність може контролювати або мати власні канали на телебаченні, органи преси. Тому інформація в таких ЗМІ може мати неправдивий характер, відбивати оперативні результати «журналістських» розслідувань, дезінформувати населення, створювати негативний імідж співробітникам правоохоронних

органів [303, с. 70]. Використання компрометуючих матеріалів з боку злочинних об'єднань мають ще більш витончений характер. Відомі випадки, коли дітей співробітників правоохоронних органів члени злочинних об'єднань намагалися залучити до вживання наркотиків, щоб згодом шляхом шантажування схилити правоохоронців до зрадництва або звільнення зі служби [4, с. 55].

2) Втручання у процес розгляду кримінального провадження корумпованих зв'язків шляхом здійснення впливу на суддю у прийнятті ним рішення.

Корупція – термін соціально-правовий, кримінологічний, який включає в себе злочини та порушення, пов'язані з використанням службового становища в особистих або групових цілях [178, с. 9]. Корупцію можна розуміти, як: а) підкуп-продажність державних службовців; б) зловживання владою або посадовим становищем, здійснене в певних особистих інтересах; в) використання посадових повноважень, статусу посади, а також її авторитету для задоволення особистого інтересу або інтересів третіх осіб; г) елемент (ознака) організованої злочинності [213].

Корупція й наслідки, породжувані нею не лише перешкоджають належному розвитку суспільства, а й дискредитують право як основний інструмент регулювання життєдіяльності держави, формуючи в суспільстві свідоме уявлення про беззахисність особи перед владою [196, с. 35]. Зазначене дозволяє зробити висновки, що корупційні явища, як спосіб протидії судовому розгляду у кримінальному провадженні можна розглядати, як у широкому значенні, що має наслідком руйнівні процеси в судовій системі, так і в більш вузькому значенні – як механізм, що застосовується з метою прийняття певного рішення.

М. П. Яблоков зазначає, що корупція передбачає систематичний підкуп посадових осіб законодавчої, виконавчої та судової влади, громадських та політичних діячів, який призводить до прийняття ними рішень, що порушують закон або неписані суспільні норми, та його не рідке здійснення на користь кримінальних структур, веде до встановлення залежності від зазначених структур [154, с. 342].

Як указує Л. І. Аркуша, основою державного управління є його контрольні функції. Вірогідність того, що протиправна діяльність, навіть будучи замаскованою, може бути в будь-який час виявлена та припинена, підбурає організовані злочинні угруповання знаходити шляхи та засоби свого захисту в державних структурах за допомогою корумпованих посадових осіб. Великий потенціал ринку незаконного збагачення сприяє втягненню в корумповані відносини з ОЗУ досить впливових державних службовців, які мають можливість не тільки попередити, але й виключити пряме втручання правоохоронних органів [6, с. 161].

Використання корумпованих зв'язків в органах влади та управління з метою протидії розслідуванню, як правило, призводить до того, що влада ставить «на особливий контроль» хід розслідування, начебто внаслідок його особливого суспільно-політичного значення. При цьому, як це часто відбувається, контроль здійснюється саме суб'єктами, які завдяки корупційним чи іншим зв'язкам, пов'язані із злочинними організаціями. В результаті цього слідчі опиняються під жорстким щоденним тиском представників владних структур усіх рівнів, матеріали справи стають відомими великому колу осіб, які не мають ніякого відношення до розслідування. Організовується декілька каналів витоку слідчої інформації, які неможливо відстежити, ефективно подолати та використовувати для цілей розслідування [304, с. 158].

За дослідженнями Р. Л. Степанюка, втручання у процес розслідування корумпованих представників органів державної влади становить 39%. Особливістю є те, що самі злочинці часто обіймають високі посади в органах державної влади чи управління й можуть використовувати своє становище для здійснення впливу не тільки на членів слідчо-оперативної групи, а й на керівництво правоохоронних органів. За допомогою корумпованих працівників правоохоронних органів для протидії розслідуванню можуть використовуватись такі прийоми: а) розголошення зацікавленими особами даних досудового слідства; б) усунення від розслідування «непіддатливих» працівників; в) дача слідчому прямих указівок про необхідність закриття

кримінальної справи (частіше за все в усній формі в поєднанні з погрозами службовими неприємностями у разі відмови та обіцянками службового росту у разі згоди); г) необґрунтоване частіше й на тривалий час витребування кримінальної справи для перевірки, поєднане з наступним наданням письмових указівок про проведення низки слідчих дій, виконання яких є по-перше недоцільним, а по-друге, або технічно неможливим чи суттєво ускладненим, що спричиняє, як мінімум, затягування строків досудового слідства [268].

Б. В. Щур називає такі форми взаємодії членів (лідерів) організованих злочинних груп з корумпованими посадовими особами: а) дача одноразових хабарів (неправомірної вигоди за КК України в редакції 2001 року зі змінами станом на 10.12.2015 – уточнено нами О.О., Р.М) з метою вирішення конкретних питань; б) систематична фінансова (або інша) підтримка (утримання) чиновника; в) призначення на посаду і просування по службі посадової особи за допомогою представників кримінальних структур (з подальшим «відпрацьовуванням»); г) входження посадової особи до організованої злочинної групи з метою вчинення злочинів. Дослідник зазначає, що в умовах сьогодення особливої актуальності набуває корумпування суддів з боку ОЗГ, вказує на те, що ця проблема в Україні фактично залишається не дослідженою в теоретичних джерелах. Хоча саме суд зрештою визначає винність або невинність тих чи інших осіб [303, с. 54-56].

Вплив корумпованих зв'язків на стадії судового розгляду кримінальних проваджень дещо відрізняється від стадії досудового розслідування з підстав більшої процесуальної захищеності судді. Це обумовлюється тим, що на відміну від досудового розслідування, у судді не можуть безпідставно (без урахування обставин, що виключають участь судді в кримінальному провадженні, передбачених ст.75 КПК України) вилучити кримінальне провадження та передати іншому судді або суду, дати певні вказівки у справі, що само по собі не відповідає принципам правосуддя. Тому вплив корумпованих представників органів влади й управління на суддю при розгляді конкретного провадження є більш опосередкованим. Такий вплив

може відбуватись у різних формах – від банального погіршення умов праці судді до непропорційного притягнення до дисциплінарної і навіть до кримінальної відповідальності, в тому числі і шляхом провокації (шляхом інсценування злочинної події, проступку) та усунення судді з посади. До такого способу зазвичай вдаються, якщо підкуп не був вдалим [4, с. 55].

Мабуть, немає держави, в якій тиск на суддівство був би повністю відсутнім. Однак обсяг та інтенсивність такого тиску суттєво відрізняється й залежить від рівня політичної культури суспільства, юридичної культури виконавчої та законодавчої влади та професійної культури самого суддівства.

Слід також відрізнити тиск зовнішній і внутрішній. Значною мірою тиск на суддю пов'язаний із справами, які він розглядає, здійснюється з-поза меж суду. Кримінальний процес, окрім іншого, несе ще й загрозу безпеці судді, пов'язану із безпосереднім зіткненням із кримінальним світом. Однак судді доводиться боронити свою незалежність не лише від зовнішнього тиску, а подекуди й від тиску всередині суддівських інститутів: голови суду, судів вищих інстанцій тощо (на тиск всередині суддівських інститутів вказали 10,2% опитаних суддів [Додаток А]). Історична обумовленість сприйняття ієрархічності голови суду та вищості суддів вищих інстанцій містить у собі й загрозу суддівській незалежності через спокусу вплинути на рішення своїх колег і, що важливіше, через готовність суддів такий вплив сприйняти. Зокрема, голова суду не повинен впливати на рішення судді у справі, але ефективність діяльності залежить від його особистісних якостей, від його сумлінності, почуття відповідальності та авторитету серед колег-суддів, оскільки людська природа є різною та це відповідно відображено й у сегменті голів судів [37, с. 55, 73-76].

У такому разі важливу роль має суддівський імунітет. У розвинутих демократичних країнах суддя, як правило, наділений імунітетом від відповідальності не тільки за дії, а й за висловлювання (індемнітет), пов'язані безпосередньо з виконанням обов'язків із розгляду й вирішення судових справ. Особливе занепокоєння

викликають пропозиції скасувати суддівську недоторканність, які не мають жодних науково обґрунтованих потребами суспільства підстав. Цього аж ніяк не можна робити на теперішньому – початковому етапі формування громадського суспільства в нашій країні, а також без проведення кардинальної реформи вітчизняної правоохоронної системи [143, с. 44].

З огляду на наведене можна зробити висновок, що вплив корумпованих представників органів влади та управління, організованої злочинності на суддю здійснюється наступним чином: а) коли сам суддя є втягнутим у стійке злочинне об'єднання, членами якого є й корумповані представники органів влади та приймає рішення на користь останніх (4,2 % опитаних нами респондентів вказали на можливість такого впливу) [Додаток А]; б) коли корумповані представники органів влади та управління за допомогою наданих їм повноважень та можливостей організованої злочинності здійснюють вплив на суддю та в такий спосіб домагаються від нього прийняття необхідного рішення (на цю обставину вказали 34,5% опитаних нами респондентів) [Додаток А].

Окремо вважаємо за необхідне приділити увагу спробам підкупу працівників суду та суддів, як способам впливу. Вказані дії мають вигляд пропозицій судді прийняти певні рішення у кримінальному провадженні за винагороду або за надання певних послуг (неправомірну вигоду) йому особисто чи близьким йому особам. Така пропозиція може мати досить замаскований вигляд і надходити від підозрюваного, обвинуваченого, їхніх родичів, адвоката або інших зацікавлених осіб (на спробу підкупу вказали 24,4% опитаних нами респондентів) [Додаток А].

На думку, М. І. Мельника, хабарництво є невід'ємним атрибутом будь-якої держави, воно завжди присутнє там, де існує публічна влада. Жодна з країн світу не має повного імунітету від хабарництва – вони відрізняються лише його обсягами, характером проявів та масштабом впливу на соціально-економічну й політичну ситуації. У тих країнах світу, де хабарництво є поширеним явищем, воно із соціальної аномалії перетворюється на правило і стає звичним

засобом вирішення проблем, нормою функціонування влади і способом життя значної частини членів суспільства. В країнах, де воно зустрічається порівняно рідко, хабарництво у громадській свідомості асоціюється з великим злом для держави та її громадян і не чинить суттєвого впливу на суспільне життя [184, с. 8].

Про непоодинокі випадки спроб підкупу осіб, які беруть участь у розслідуванні з боку зацікавлених осіб вказав Р. Л. Степанюк, зосередивши свою увагу на тому, що, безумовно, «ефективність» цього способу протидії розслідуванню значною мірою залежить від чесності та порядності самих осіб, яким пропонують неправомірну вигоду. В умовах низького матеріального забезпечення працівників правоохоронних органів деякі з них не втримуються перед цією спокусою [268]. Не враховується при цьому роль іншої сторони, яка часто добровільно для конкретної (заздалегідь прорахованої) неправомірної вигоди сама пропонує останню, розуміючи, що такі діяння та їх результати знаходяться поза законом і можуть мати негативні наслідки [213, с. 18].

Необхідно зазначити, що в більшості випадків суддя безпосередньо не взаємодіє з зацікавленими особами у «вирішенні питань». Замовниками винесення неправосудних вироків та рішень, як правило, не стають люди з вулиці [92, с. 21]. Частіше застосовуються випадки підкупу працівників правоохоронних органів, суддів за допомогою адвокатів, інших «авторитетних» осіб, що мають корумповані зв'язки. Такий спосіб передачі неправомірної вигоди значно ускладнює викриття таких випадків та їх подолання.

Отже, в дослідженні наведені найбільш характерні способи протидії судовому розгляду у кримінальних провадженнях, але вони не є вичерпними. Багато способів можуть бути поєднані між собою однією й тією самою метою та навпаки – один і той самий спосіб протидії може мати декілька цілей, таких як дезорганізація роботи суду і як вплив на суддю. Способи протидії можуть змінюватись залежно від стадії: під час підготовчого судового засідання, судового розгляду, судових дебатів та останнього слова, ухвалення вироку судом, під час подачі апеляційної скарги, розгляду провадження

апеляційною та касаційною інстанцією та виконання вироку, ухвали суду. Більш детально окремі способи протидії ми розглянемо в Розділі III дослідження разом із способами їх подолання.

Резюмуючи викладене, слід зазначити, що умови, в яких було проведено досудове розслідування, значною мірою зумовлюють вибір зацікавленими особами того чи іншого способу протидії під час судового розгляду кримінального провадження, що не виключає можливості його подальшої диференціації всередині цих класифікаційних груп за іншими підставами. Але знання найбільш типових способів протидії має важливе значення для їх своєчасного виявлення та подолання.

РОЗДІЛ 2.
**ТЕОРЕТИКО-КРИМІНАЛІСТИЧНІ ОСНОВИ
ПОДОЛАННЯ ПРОТИДІЇ СУДОВОМУ РОЗГЛЯДУ
У КРИМІНАЛЬНИХ ПРОВАДЖЕННЯХ**

2.1. Правові основи подолання протидії судовому розгляду у кримінальних провадженнях

Основною метою державної політики щодо подолання протидії відправленню правосуддя має бути виявлення та запобігання її соціальних передумов і наслідків, викриття актів протидії, обов'язкова відповідальність винних у їх вчиненні. Особливе значення у процесі ефективного подолання протидії судовому розгляду у кримінальних провадженнях мають правові заходи. Положення, закріплені на законодавчому рівні, додають усій сукупності заходів, спрямованих на боротьбу з цим явищем, системного та загальнообов'язкового характеру [7, с.165]. Як показало проведене нами дослідження, на недостатність існуючих правових засобів боротьби з протидією судовому розгляду у кримінальних провадженнях вказали 89% опитаних суддів, 81,7% працівників правоохоронних органів, 85% захисників. Лише 35,9% суддів реагували на факти протидії шляхом використання правових методів, 39,1% перешкодою для цього вказали відсутність надійних правових засобів [Додаток А].

В умовах реформування кримінальної юстиції та прагнення України до європейських стандартів розкриття правових основ подолання протидії судовому розгляду у кримінальних провадженнях доцільно здійснити, насамперед, спираючись на міжнародне законодавство.

У зв'язку із зазначеним особливої актуальності набувають питання виконання Україною вимог міжнародних зобов'язань. Так, пунктом 11.5 Висновку Парламентської Асамблеї Ради Європи № 190 (1995) «Щодо заявки України на вступ до Ради Європи» однією з умов надання Україні статусу «члена Ради Європи» була визначена

необхідність «протягом року з дня вступу до Ради Європи» прийняти новий Кримінально-процесуальний кодекс [301]. Проте, не дивлячись, що аналогічне завдання надалі визначено й у інших резолюціях Парламентської Асамблеї Ради Європи № 1244 (2001) [45], № 1513 (2001) [46], № 1346 (2003) [47], №1466 (2005) [48], № 1755 (2010) [49], досягти виконання зазначеної умови вдалось лише за впливом шістнадцяти років після вступу України до Ради Європи прийняттям 13 квітня 2012 року нового Кримінального процесуального Кодексу України.

Аналіз нормативних актів міжнародного права свідчить, що регламентація діяльності з подолання протидії у них здійснюється за трьома напрямками: 1) забезпечення гарантій дотримання прав і свобод особистості у відправленні правосуддя; 2) організація діяльності міжнародних органів кримінальної юстиції (Європейський суд з прав людини; Інтерпол; Бюро з координації боротьби з організованою злочинністю й іншими небезпечними видами злочинів на території Співдружності Незалежних Держав); 3) забезпечення взаємної (як правило, двосторонньої) правової допомоги між правоохоронними органами держав у кримінальних справах [297, с. 92].

У «Декларації основних принципів правосуддя для жертв злочину та зловживання владою», прийнятій 29 листопада 1985 року резолюцією 40/34 Генеральної Асамблеї ООН [82], по-перше, звернула увагу світової спільноти на важливість вирішення проблеми забезпечення безпеки учасників кримінального судочинства як одну з основних умов ефективної боротьби зі злочинністю, по-друге, на основі аналізу національного кримінального та кримінально-процесуального законодавства держав – членів ООН визнала недостатність законодавчих заходів подолання протидії розслідуванню, зокрема заходів щодо захисту осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві, у більшості держав, і по-третє, у зв'язку із цим вказала на необхідність перегляду існуючих заходів. У п. 2 «Рекомендацій щодо здійснення Декларації основних принципів правосуддя для жертв злочину та зловживання владою», прийнятих резолюцією Економічної і Соціальної Ради ООН 1989/57

від 24 травня 1989 року, державам рекомендовано реалізовувати положення Декларації за допомогою [250]: «а) прийняття та здійснення положень, що містяться в Декларації, у їх національних системах правосуддя відповідно до їх конституційного процесу й внутрішньої практики; d) розроблення заходів захисту жертв від зловживань, наклепницьких обвинувачень або залякування в ході чи в результаті будь-якого кримінального або іншого розгляду, пов'язаного зі злочином».

Крім «Декларації основних принципів правосуддя для жертв злочину та зловживання владою», до документів, що складають міжнародно-правову основу для розроблення національних правових засобів забезпечення подолання протидії розслідуванню та судовому розгляду, належать «Кодекс поведінки посадових осіб у підтриманні правопорядку», прийнятий резолюцією 34/169 Генеральної Асамблеї ООН від 17 грудня 1979 року [134], «Основні принципи незалежності судових органів», схвалені резолюціями 40/32 і 40/146 Генеральної Асамблеї ООН від 29 листопада 1985 року [206], «Звід принципів захисту всіх осіб, які піддаються затриманню або ув'язненню у будь-якій формі», затверджений резолюцією 40/173 Генеральної Асамблеї ООН від 9 грудня 1988 року [107], «Основні принципи, що стосуються ролі юристів», прийняті Восьмим конгресом ООН з попередження злочинності та поведження з правопорушниками (Гавана, 27.08. – 7.09.1990 р.) [207].

Усі разом ці документи складають модель побудови національних правових інститутів, які забезпечують подолання протидії розслідуванню кримінальних правопорушень та судовому розгляду у кримінальних провадженнях і до яких повинні входити норми, що визначають:

- правовий статус посадових осіб правоохоронних органів, суду, а також потерпілих, свідків, підозрюваних, обвинувачених, підсудних та осіб, які надають їм юридичну допомогу;
- правові, організаційні й фінансово-матеріальні заходи щодо забезпечення незалежності посадових осіб правоохоронних органів і суду під час здійснення покладених на них обов'язків;

- види відповідальності за незаконні дії посадових осіб правоохоронних органів, суду й інших осіб, що спричинили порушення прав осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві;
- заходи, що забезпечують безпеку осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві [297, с. 86].

Аналіз сучасного правового забезпечення подолання протидії свідчить, що правові засоби її подолання вміщено в різних нормативних актах – Кодексі України про адміністративні правопорушення [135], Кримінальному кодексі України 2001 року, Законі України «Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві» від 23 грудня 1993 року, Законі України «Про запобігання корупції» від 14.10.2014 року № 1700-VII [228], Законі України «Про державний захист працівників суду та правоохоронних органів» від 23.12.1993 № 3781-XII [226] та інших нормативних актах.

Конкретні правові норми, які встановлюють відповідальність за різні способи протидії, що становлять по суті заборонені діяння, містяться в КУпАП та КК України. Основу правового забезпечення протидії судовому розгляду у кримінальних провадженнях складають також норми кримінального процесуального права, що ґрунтуються на конституційних приписах про забезпечення захисту прав і свобод громадян під час відправлення правосуддя [171, с. 199]. Кримінально-процесуальне право встановлює правила поведінки учасників кримінального процесу й регулює процедуру реалізації ними своїх прав і обов'язків та за своєю природою не може містити матеріальні норми, які визначають покарання осіб за скоєння дій, що перешкоджають судовому розгляду, з урахуванням ступеня їх суспільної небезпечності. Тут зазначимо, що деякі норми передбачають, наприклад, штрафні санкції за невиконання покладених на учасників кримінального судочинства обов'язків.

Таким чином, передбачені законодавством правові норми, що регламентують заходи подолання протидії судовому розгляду у кримінальних провадженнях за предметною їх приналежністю можна поділити на:

- адміністративно-правові;
- кримінально-правові
- кримінально-процесуальні.

Адміністративне право містить норми, що встановлюють відповідальність за невиконання владних розпоряджень посадових осіб правоохоронних органів і суду та вміщені у главі 15 КУпАП «Адміністративні правопорушення, що посягають на встановлений порядок управління» і об'єднані родовим об'єктом «встановлений порядок управління». Зокрема, можна назвати такі об'єкти посягання на правовідносини у сфері судоустрою, діяльності органів досудового розслідування та прокуратури, як:

- прояв неповаги до суду (ст. 185-3);
- злісне ухилення свідка, потерпілого, експерта, перекладача від явки до органів досудового розслідування чи прокурора (ст. 185-4);
- перешкоджання явці до суду народного засідателя, присяжного (ст. 185-5);
- нежиття заходів щодо окремої ухвали суду (ст. 185⁶);
- ухилення від виконання законних вимог прокурора (ст. 185⁸);
- розголошення відомостей про заходи безпеки щодо особи, взятої під захист (ст. 185¹¹);
- невиконання законних вимог Вищої ради правосуддя, її органу або члена Вищої ради правосуддя (ст. 188³²);
- невиконання законних вимог Вищої кваліфікаційної комісії суддів України, члена Вищої кваліфікаційної комісії суддів України щодо надання інформації (ст. 188³⁵).

Слід звернути увагу, що проблемним та достеменно законодавчо неврегульованим є питання притягнення до відповідальності осіб за прояв неповаги до суду за ст. 185-3 КУпАП, що ускладнює її застосування, а, відповідно, й застосування такого заходу подолання протидії. Так, КУпАП містить дві колізійні норми щодо необхідності складання протоколу за вчинення правопорушень, передбачених ст. 185-3 Кодексу. Статтею 255 КУпАП визначено перелік суб'єктів, які складають протокол за вчинення правопорушень, передбачених ст. 185-3 Кодексу. Серед них є й

судовий розпорядник (за ч. 1-3, ч. 5 ст. 185-3 Кодексу). Надалі, ч. 1 ст.258 уточнює, що протокол про адміністративне правопорушення не складається в разі вчинення правопорушень, передбачених ч. 1-3, ч. 5 ст. 185-3 КУпАП. Водночас, вже у ч. 5 ст. 258 Кодексу зазначено, що протокол не складається у випадку притягнення особи до адміністративної відповідальності за вчинення адміністративного правопорушення, передбаченого ст. 185-3, навіть якщо особа оскаржить допущене порушення і адміністративне стягнення.

Тобто, є не зрозумілим, чи має бути складений протокол про адміністративне правопорушення, передбачене ст. 185-3 КУпАП, а якщо ні, то: а) з чого починається провадження у справі; б) яким чином воно повинно бути сформовано; в) як забезпечити права особи, що притягається до відповідальності (право на відвід судді, враховуючи що відповідно до ч. 1 ст.ст. 221, 221-1 КУпАП розгляд цих справ здійснюють судді районних, районних у місті, міських чи міськрайонних судів, місцеві господарські та адміністративні суди, апеляційні суди та Верховний Суд, а саме суддя-доповідач зі складу суду, що розглядає справу, під час розгляду якої вчинено правопорушення, передбачене ст. 185-3 Кодексу, право на оскарження такого рішення суду). При цьому законодавча невизначеність вказаних питань може затягнути (а подекуди й унеможливити) розгляд такої справи, внаслідок якої особу безпідставно не буде притягнуто до відповідальності за прояв неповаги до суду, що й вподальшому породжуватиме подібні випадки перешкоджання здійснення судом діяльності з відправлення правосуддя.

Зазначену ситуацію намагалась вирішити Рада суддів України, яка з цього питання приймала рішення №74 від 4 лютого 2016 року [307], а потім № 62 від 26 жовтня 2018 року [308]. Відповідно до останнього рішення, Рада суддів України визначилась, що протокол про адміністративне правопорушення за ст. 185-3 КУпАП не складається, а початковим моментом порушення справи про адміністративне правопорушення слід вважати час, коли інформація про проступок, яким є прояв неповаги до суду, стала відома суду.

Тобто, підставою для порушення справи про адміністративне правопорушення виступає факт вчинення адміністративного правопорушення. Таку позицію підтримала ВРП, погодивши своїм рішенням № 538/0/15-20 від 20.02.2020 року [309] зміни до «Положення про порядок створення та діяльності служби судових розпорядників за пропозицією Голови Державної судової адміністрації України» від 8 листопада 2019 року № 10-27368/19 щодо внесення змін в частині виключення підпункту 5 п. 5 стосовно права працівників служби судових розпорядників складати протоколи про адміністративні правопорушення, передбачені частинами першою та другою статті 185³ КУпАП. Але з огляду на той факт, що Рада суддів України не є законодавчим органом, то на тепер потрібні зміни саме до відповідного закону, щоб уникнути протиріччя в законодавстві та забезпечити його застосування для притягнення до відповідальності осіб за прояв неповаги до суду.

Адміністративно-правові заходи щодо подолання протидії судовому розгляду у кримінальних провадженнях з боку посадових осіб органів державної влади вміщено й у Законі України «Про запобігання корупції» від 14.10.2014 № 1700-VII [228]. У ст. 40 цього Закону передбачено обов'язок посадових осіб, зазначених у п. 1 ч. 3 при виконанні своїх службових повноважень дотримуватися політичної нейтральності, уникати демонстрації у будь-якому вигляді власних політичних переконань або поглядів, не використовувати службові повноваження в інтересах політичних партій чи їх осередків або окремих політиків, а в разі неправомірного втручання в діяльність органів державної влади, органів місцевого самоврядування або посадових осіб з метою перешкоджання виконанню ними своїх повноважень підлягають притягненню до відповідальності за порушення цих вимог.

Кримінально-правові заходи, будучи закріпленими у нормах кримінального права, відіграють важливу роль у припиненні, усуненні та нейтралізації протидії. Вони закріплюють ознаки складу конкретних злочинних діянь, які, по суті є різними видами (формами) протидії, і визначають, об'єктивну сторону цього діяння, суб'єкта і

суб'єктивну сторону [16, с. 257]. Такі норми містяться в Особливій частині КК України (ст.ст. 209, 343, 345, 347, 349, 364, 365, 368, 369, 371–388, 393, 394, 396–400 розділів VII «Злочини у сфері господарської діяльності», XV «Злочини проти авторитету органів державної влади, органів місцевого самоврядування та об'єднань громадян», XVII «Злочини у сфері службової діяльності» і XVIII «Злочини проти правосуддя»). Проте всі разом зазначені статті чинного законодавства складають достатньо розгалужений правовий інститут захисту стадій кримінального процесу, а також його учасників від передбачених у них діянь, що вчиняються з метою протидії судовому розгляду у кримінальних провадженнях.

Злочини проти правосуддя належать до відносно мало поширених у судовій практиці. Так, за статистичними даними ГПУ згідно з Єдиним звітом про кримінальні правопорушення за період січень-грудень 2018 року із загальної кількості кримінальних правопорушень – 487133, проти правосуддя нараховано лише 9514, у яких 1998 особам вручено повідомлення про підозру, з них до суду з обвинувальним актом направлено – 1876, з клопотанням про звільнення від кримінальної відповідальності – 7, з клопотанням про застосування примусових заходів медичного характеру – 8 кримінальних проваджень [267]. Щодо статистичних даних за окремими видами злочинів, то за ст. 384 КК України (Завідомо неправдиве показання), нараховано 22 кримінальних правопорушення, з них особам вручено повідомлення про підозру лише у 8 випадках. За ст. 383 КК України (Відмова свідка від давання показань або відмова експерта чи перекладача від виконання покладених на них обов'язків) нараховано 6, з них особам вручено повідомлення про підозру лише в 1 кримінальному провадженні. За перешкоджання з'явленню свідка, потерпілого, експерта, примушування їх до відмови від давання показань чи висновку (ст. 386 КК України) облічено 3 та жодній особі не повідомлено про підозру.

Разом з тим такі кримінальні правопорушення є поширеними в реальному житті. Дача завідомо неправдивих показань свідками,

протиправний вплив на потерпілих, свідків з боку обвинувачених чи їхніх родичів має місце чи не в кожному кримінальному провадженні. За даними проведеного анкетування на таку обставину вказали 53 % опитаних суддів, 48 % працівників правоохоронних органів, 39 % захисників [Додаток А]. Поширеність протиправних посягань проти правосуддя за безкарності більшості з них засвідчує високу суспільну небезпеку цих злочинів, необхідність використання всіх передбачених законом засобів для боротьби з ними.

У цьому контексті доцільно згадати ст.375 КК України, що діяла до 11.06.2020 року та передбачала кримінальну відповідальність за постановлення суддею (суддями) завідомо неправосудного вироку, рішення, ухвали або постанови. Рішенням КСУ № 7-р/2020 від 11.06.2020 ст. 375 визнано такою, що не відповідає Конституції України (є неконституційною). КСУ вважає, що остаточне судове рішення не може бути переглянуто, крім встановлених процесуальними законами випадків його перегляду відповідним судом, що виключає можливість оцінювати таке рішення слідчим, прокурором при вчиненні ними дій, які мають наслідком притягнення судді до кримінальної відповідальності. Конституція України не наділяє інші органи державної влади повноваженнями щодо перевірки судового рішення в позасудовому порядку та оцінки його як «неправосудного». Встановлення кримінальної відповідальності за постановлення «завідомо неправосудного» судового рішення створює ризики та можливості для впливу на суддів внаслідок нечіткості та неоднозначності диспозиції ст. 375 КК України [310]. Отже, наведене засвідчує той факт, що попри врегулювання правовідносин та наявності покарання за скоєння злочинів проти правосуддя, в КК України тривалий час (до визнання ст. 375 неконституційною) існувала норма, яка сама по собі створювала небезпеку протиправного впливу на суд через безпідставне притягнення суддів до кримінальної відповідальності.

У подоланні протидії судовому розгляду у кримінальних провадженнях важливе значення має успішна боротьба й із

корупційними кримінальними правопорушеннями, перелік яких визначено у примітці до статті 45 КК України. Корупція негативно впливає на реалізацію конституційних прав та свобод людини і громадянина, на проведення економічних і соціальних перетворень, викликає недовіру до державних інститутів, в тому числі й до органів судової влади. Реальна корупційна діяльність в Україні інтенсивно зростає, тоді як методи політичного, економічного і правового контролю за її розвитком втрачають свою ефективність [213, с. 13].

На думку О. В. Александренко, кримінально-правові заходи подолання протидії розслідуванню можна поділити на три групи: 1) правові норми, які наразі можуть успішно використовуватися для подолання протидії; 2) правові норми, які потребують удосконалення; 3) правові норми, прийняття яких постає необхідним для ефективного подолання протидії [4, с. 85].

Так, наявність кримінальної відповідальності за завідомо неправдиве повідомлення про вчинення злочину покликано утримувати заявника від зловживання правом на звернення до правоохоронних органів та бажання в межах кримінального провадження вирішити свої цивільно-правові та інші інтереси, де закон не передбачає кримінально-правової відповідальності та від використання такого інструменту як засобу впливу на учасників кримінального провадження та суд.

Одним із правових засобів подолання протидії можна вважати можливість звільнення обвинуваченого від покарання (статті 75, 77 КК України) з огляду на вчинення (утримання від вчинення) дій з протидії розслідуванню та судовому розгляду у кримінальному провадженні. Підставою для застосування таких заходів є правові норми, які містяться в КК України та впливають на відповідальність особи залежно від її поведінки під час слідства та судового розгляду.

Разом з тим, як свідчить аналіз чинного законодавства, відзначається недостатнє реагування законодавця на протидію не тільки досудовому розслідуванню, але й судовому розгляду у кримінальних провадженнях. Більшість норм КК України починають дію в умовах, коли розслідування вже триває, коли вже розпочато й

заходи з протидії (приховування кримінального правопорушення: маскування, знищення слідів тощо) – введення в оману суду або іншого уповноваженого органу (ст. 384), приховування злочину (ст. 396). На дії ж осіб щодо підготовки до заходів протидії з їх боку, зокрема таких як, збирання, збереження, передача, використання інформації відносно співробітників правоохоронних органів, суду з метою протидії їх професійній діяльності (шантаж, дискредитація та ін.), законодавець не реагує. У зв'язку з цим доцільною видається думка О. В. Александренко про встановлення відповідальності й за такі протиправні дії [4, с. 87].

Недосконалою є і правова конструкція статті 67 КК України «Обставини, що обтяжують покарання», оскільки в переліку підстав для посилення кримінальної відповідальності відсутнє здійснення протидії розслідуванню та судовому розгляду підозрюваним і обвинуваченим. Саме тому слід погодитися з думкою науковців про те, що протидія розслідуванню та судовому розгляду повинна визнаватися обставиною, яка обтяжує відповідальність [4, с. 87], надавши законодавче визначення цьому явищу. Тому, з метою досягнення більш ефективного результату у подоланні протидії судовому розгляду у кримінальних провадженнях доцільно внести певні зміни до КК України.

Кримінально-процесуальними нормами регламентовано заходи, що переважно спрямовані на процесуальне забезпечення кримінального провадження. З прийняттям КПК України (2012 року) законодавцем значно удосконалено норми, які прямо або опосередковано спрямовані на попередження і подолання приховування злочинної діяльності, інших видів протидії. Зокрема, важливими і покликаними попередити та нейтралізувати протидію злочинного середовища є норми:

1) щодо удосконалення та розширення засобів доказування. В першу чергу, йдеться про врегулювання загальних процедур організації проведення негласних слідчих (розшукових) дій та використання їх результатів у кримінальному провадженні. Таке нормативне врегулювання має забезпечити додержання

конституційних прав та законних інтересів учасників досудового розслідування, інших осіб, швидке, повне та неупереджене розслідування злочинів, захисту особи, суспільства та держави. Вперше у кримінально-процесуальній доктрині на законодавчому рівні закріплено вичерпний перелік негласних (слідчих) розшукових дій, що є позитивним моментом й у подоланні протидії розслідуванню та судовому розгляду кримінальних проваджень;

2) щодо удосконалення системи запобіжних заходів з урахуванням потреб практики боротьби з протидією, оскільки ці заходи безпосередньо спрямовані на її попередження і подолання, запобігання спробам: а) переховатися від органів досудового розслідування та/або суду; б) знищити, сховати або спотворити будь-яку із речей чи документів, які мають істотне значення для встановлення обставин кримінального правопорушення; в) незаконно вплинути на потерпілого, свідка, іншого підозрюваного, обвинуваченого, експерта, спеціаліста у цьому ж кримінальному провадженні; г) перешкодити кримінальному провадженню іншим чином; д) вчинити інше кримінальне правопорушення чи продовжити кримінальне правопорушення, у якому особа підозрюється, обвинувачується (ст. 177 КПК України). Новою метою застосування цих заходів стало, зокрема, запобігання незаконному впливу на потерпілого, свідка, іншого підозрюваного, обвинуваченого, експерта, спеціаліста у цьому ж кримінальному провадженні;

3) щодо раціоналізації та спрощення кримінального процесу, що запобігає здійсненню впливу на учасників кримінального провадження. Важливим аспектом є відсутність інституту дослідчої перевірки, що дозволяє уникнути повторного проведення деяких процесуальних дій, та запобігти наступній зміні показань. Зокрема, якщо на потерпілого чи свідка після опитування (що не мало доказового значення) може бути вчинено неправомірний вплив, це може спричинити змін у їхніх показань на допиті, які вже будуть кваліфіковані як докази, і саме на них буде ґрунтуватися обвинувачення. Аналогічною є ситуація й відносно проведення експертних досліджень – методика одна, а підсумкові документи

лише змінюють назву – довідка спеціаліста (експерта) та висновок. У такому випадку під час повторного дослідження не виключена ситуація, коли об'єкт дослідження може бути знищений, підданий заміні або фальсифікації з боку зацікавлених у цьому осіб.

Подоланню протидії сприяє й урегулювання у КПК України спрощеної процедури судового розгляду. Зокрема, введення такого правового інституту, як угода між прокурором та підозрюваним чи обвинуваченим про визнання винуватості (ст. 472 КПК України). Його метою в ході розслідування є отримання доказової інформації, за допомогою якої можна розкрити злочинну діяльність інших осіб, які вчинили тяжкі або особливо тяжкі злочини, або організованих злочинних груп, протидія з боку яких може ускладнити розслідування. Повне визнання особою своєї вини, у більшості випадків, виключає будь-які спроби протидії судовому розгляду у кримінальних провадженнях;

4) щодо більш чіткої регламентації прав учасників кримінального провадження, що запобігає спробам зловживання цими правами, а з іншого боку, запобігає спробам неправомірного тиску на вказаних осіб з боку правоохоронних органів та інших осіб. Вперше у КПК введено поняття розумних строків як однієї із засад кримінального провадження. Цей принцип прямо впливає із статті 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, згідно з якою кожний має право у розгляді будь-якого висунутого проти нього кримінального обвинувачення на справедливий і публічний розгляд справи впродовж розумного строку незалежним і безстороннім судом, установленим законом. Для судового розгляду такими вважаються строки, які є об'єктивно необхідними для виконання процесуальних дій та прийняття процесуальних рішень. Граничних меж розумних строків судового розгляду КПК не містить, проте чітко визначив критерії для визначення розумності строків кримінального провадження: 1) складність кримінального провадження, яка визначається з урахуванням кількості підозрюваних, обвинувачуваних та кримінальних правопорушень, щодо яких здійснюється провадження, обсягу та специфіки процесуальних дій,

необхідних для здійснення досудового розслідування тощо; 2) поведінка учасників кримінального провадження; 3) спосіб здійснення слідчим, прокурором і судом своїх повноважень (частина 3 статті 28 КПК).

Вирішальною умовою для розробки і застосування кримінально-процесуальних, тактичних заходів, спрямованих на подолання протидії здійсненню правосуддя є критерій поведінки учасників кримінального провадження. Поведінка учасників кримінального процесу, як законна так і така, яку законом заборонено, є чинником, що впливає на якість та своєчасність проведення як досудового розслідування та судового розгляду. Втім, затримку в розгляді справи внаслідок її затягування заявником Європейський суд розглядає як чинник, що безумовно виправдовує збільшення строків провадження у справі.

Показовим тут можна назвати справу «Чирікоста та Віола проти Італії», (1995), в якій факт розгляду справи протягом 15 років Страсбурзький суд не вважав порушенням конвенції. Було встановлено, що самі заявники 17 разів зверталися з проханнями про відкладення розгляду справи й не заперечували проти оголошення перерви в її слуханні за клопотаннями іншої сторони. Разом з тим слід також ураховувати, що небажання учасників процесу прискорити його не має істотного значення. Як зазначив суд у рішенні у справі «Юніон Аліментаріа Сандерс С.А.» проти Іспанії» (1989), сторона зобов'язана демонструвати готовність брати участь у всіх етапах розгляду, що мають безпосередній стосунок до нього, утримуватися від використання прийомів для затягування процесу, а також максимально використовувати всі засоби внутрішнього законодавства [32].

Загалом подолання протидії судовому розгляду у кримінальному провадженні регламентується процесуальними нормами, що передбачають: а) застосування заходів забезпечення кримінального провадження та; б) інших процесуальних заходів у межах цього ж кримінального провадження, які передбачають особливий порядок його провадження чи особливий порядок вчинення окремих процесуальних дій для забезпечення подолання протидії.

Відповідно до ч. 1 ст. 131 КПК України заходи забезпечення кримінального провадження застосовуються з метою досягнення дієвості цього провадження. Вони трактуються як засоби, спрямовані на забезпечення провадження у кримінальних справах, що встановлюють правила поведінки і порядок реалізації учасниками кримінального процесу своїх прав і обов'язків [260, с. 132] та містять норми, що безпосередньо спрямовані на попередження і подолання протидії.

Заходи забезпечення кримінального провадження у науковій літературі поділяють на: 1) запобіжні заходи (особисте зобов'язання; особиста порука; застава; домашній арешт; тримання під вартою; тимчасовий запобіжний захід у вигляді затримання особи); 2) інші заходи забезпечення кримінального провадження (виклик слідчим, прокурором, судовий виклик і привід; накладення грошового стягнення; тимчасове обмеження в користуванні спеціальним правом; відсторонення від посади; тимчасовий доступ до речей і документів; тимчасове вилучення майна; арешт майна) [78, с. 229].

Ефективність застосування запобіжних заходів щодо обвинуваченого беззаперечно є ефективним засобом подолання протидії, адже великий обсяг такої небезпеки виходить саме від особи, яку обвинувачують у вчиненні кримінального правопорушення та від осіб, що їм сприяють. Найсуворішими запобіжними засобами є тримання під вартою та домашній арешт (ст. 176, п. 3 ч. 1 ст. 177 КПК України), але обираючи їх слід враховувати приписи ч. 3 ст. 176 КПК України, відповідно до яких слідчий суддя, суд відмовляє у застосуванні запобіжного заходу, якщо слідчий, прокурор не доведе, що встановлені під час розгляду клопотання про застосування запобіжних заходів обставини, є достатніми для переконання, що жодний із більш м'яких запобіжних заходів, передбачених частиною першою цієї статті, не може запобігти доведеним під час розгляду ризику або ризикам.

Обираючи обвинуваченому запобіжний захід, не пов'язаний із триманням під вартою, суд може покласти на особу певні обов'язки (не відлучатися з певного населеного пункту, утримуватись від

спілкування з конкретною особою, не відвідувати певні місця, носити електронний засіб контролю тощо (ч.ч. 5, 6 ст. 194 КПК України).

Досить ефективними є тимчасове обмеження в користуванні спеціальним правом та відсторонення від посади. Стаття 148 КПК України, яка регламентує запровадження такого заходу, прямо вказує на те, що застосовується він у випадках перешкоджання кримінальному провадженню. Під час судового розгляду кримінального провадження такий захід забезпечення може бути застосовано лише за клопотанням сторін.

Так само, як і тимчасове обмеження в користуванні спеціальним правом, відсторонення від посади (ст. 154 КПК України) застосовується з метою досягнення дієвості кримінального провадження. За правилами п. 6 ч. 2 ст. 155 КПК України про виклад обставин, що дають підстави вважати, що підозрюваний, обвинувачений, перебуваючи на посаді незаконними засобами впливатиме на свідків та інших учасників кримінального провадження, слідчий має зазначити у клопотанні, з яким звертається до слідчого судді.

Але обираючи заходи забезпечення кримінального провадження (зокрема, запобіжні заходи, накладення арешту на майно тощо), слід враховувати, що звернення до суду з клопотанням про застосування таких заходів без передбачених законом підстав само по собі може вказувати на спроби здійснення в такий спосіб тиску на підозрюваного, обвинуваченого у справі з боку правоохоронних органів задля досягнення певного компромісу в ході розслідування кримінального провадження. Звідси (відповідно до ч. 3 ст. 132 КПК України) застосування заходів забезпечення кримінального провадження не допускається, якщо слідчий, прокурор не доведе, що:

- 1) існує обґрунтована підозра щодо вчинення кримінального правопорушення такого ступеня, що може бути підставою для застосування заходів забезпечення кримінального провадження;
- 2) потреби досудового розслідування виправдовують такий ступінь втручання у права і свободи, про який ідеться в клопотанні слідчого, прокурора;
- 3) може бути виконане завдання, для виконання якого

слідчий, прокурор звернеться із клопотанням. Тому з метою недопущення тиску на учасників кримінального провадження в такий спосіб слідчий суддя (розглядаючи клопотання про застосування заходів забезпечення кримінального провадження) повинен ретельно перевіряти й досліджувати зазначені обставини. На підтвердження наведемо приклад із практики Апеляційного суду Дніпропетровської області у справі №200/5995/15-к. Так, слідчий звернувся до суду з клопотанням про обрання запобіжного заходу відносно підозрюваного у вигляді тримання під вартою, обґрунтовуючи підозру лише: а) рапортами оперативних працівників, що є недопустимими доказами та б) поясненнями самого підозрюваного, що спростовані ним під час розгляду клопотання слідчого. За результатами розгляду апеляційної скарги сторони захисту ухвалу слідчого судді про обрання запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою було скасовано та поновлено нову, якою відмовлено слідчому у задоволенні клопотання про застосування запобіжного заходу з підстав не доведення існування обґрунтованої підозри. Більше того, відповідно до частини 6 статті 206 КПК України органу досудового розслідування було доручено провести перевірку заявлених підозрюваним у судовому засіданні фактів щодо застосування до нього насильства під час затримання та тримання під вартою [113].

До інших процесуальних заходів, що застосовуються в межах цього ж кримінального провадження, які можуть гарантувати належний захист осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві, зокрема, належать: 1) допит/впізнання у режимі відеоконференції в ході досудового розслідування (ст. 232 КПК України) та процесуальні дії у режимі відеоконференції під час судового провадження (ст. 336 КПК України); 2) допит у суді свідка, потерпілого, обвинуваченого з використанням технічних засобів з іншого приміщення чи в інший спосіб, що виключає ідентифікацію особи, у разі потреби – зі створенням акустичних перешкод (ч. 9 ст. 352, ч. 2 ст. 353, ч. 3 ст. 351 КПК України); 3) допит свідка за відсутності певного допитаного свідка (п. 5 ст. 352 КПК України);

4) допит особи, яка перебуває за кордоном, за допомогою відеоконференції або телефонної конференції в порядку міжнародної правової допомоги (ст. 567 КПК України); 5) аудіо- і відеоконтроль особи, місця, спостереження за особою або місцем, арешт, огляд і виїмка кореспонденції, заняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж і електронних інформаційних систем, обстеження публічно недоступних місць, житла, іншого володіння особи, установлення місця перебування радіоелектронного засобу тощо (ст.ст. 258, 267–270 КПК України) [120, с. 18].

Але застосовуючи засоби, що передбачають необхідність забезпечити конфіденційність даних про особу, яка сприяє правосуддю (виключення ідентифікуючих ознак особи чи їх зміну, а також допит осіб за відсутності учасників процесу, тощо), обов'язково необхідно вжити належних заходів щодо запобігання фальсифікації доказів у провадженні, що в майбутньому може привести до визнання їх недійсними. Також, необхідно забезпечити можливість обвинуваченому допитувати свідків обвинувачення або вимагати, щоб їх допитали, а також вимагати виклику й допиту свідків захисту на тих самих умовах, що й свідків обвинувачення, що передбачено підпунктом d) пункту 2 ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод [139].

Крім того, до процесуальних заходів, завдяки яким може бути забезпечена безпека осіб, належать: 1) виділення матеріалів кримінального провадження в окреме провадження щодо особи (осіб), які підозрюються чи обвинувачуються у вчиненні кримінального правопорушення та з якими досягнуто згоди щодо укладення угоди про примирення або визнання винуватості (ч. 8 ст. 469 КПК України); 2) ненадання доступу до матеріалів кримінального провадження щодо застосування заходів безпеки або видалення таких відомостей з матеріалів кримінального провадження (ч. 5 ст. 290 КПК України) [136, с. 139].

Слід також окремо виділити процесуальні дії, що можуть застосовуватись судом до осіб, які порушують встановлені в суді правила або протиправно перешкоджають здійсненню судочинства:

- у разі неявки до судового засідання належно викликаного обвинуваченого або свідка, головуєчий може піддати цих осіб примусовому приводу через органи НП та/або накладення на них грошового стягнення (статті 323, 327 КПК). Накласти грошове стягнення у таких випадках суд вправі й на потерпілого (стаття 325 КПК), цивільного відповідача та представника юридичної особи (стаття 326 КПК);

- у випадку неприбуття до судового засідання інших учасників кримінального провадження, за відсутності яких справа розглядатися не може, суд вправі відкласти її розгляд. При цьому, якщо причина є неповажною, суд порушує питання про відповідальність прокурора або адвоката (стаття 324 КПК);

- головуєчий попереджає особу, яка порушує порядок у судовому засіданні або не виконує його розпоряджень, про неприпустимість неналежної поведінки при здійсненні судочинства. У разі повторного вчинення зазначених дій головуєчий вправі вивести із зали будь-яку особу, яка порушує порядок у судовому засіданні або заважає розгляду справи (стаття 330 КПК).

Набувають великого значення у подоланні протидії також застосування судом передбачених законом організаційних заходів, що мають забезпечити належний розгляд кримінального провадження. До таких зазвичай належать: а) взаємодія в межах закону з оперативними підрозділами, представниками інших гілок влади та громадськістю; б) забезпечення безпеки учасників процесу та працівників суду; в) належна охорона суду, підтримання порядку під час судових засідань тощо. Про ці та інші заходи організаційного характеру та їх правове регулювання йтиметься в наступних розділах дослідження (3.2, 3.3).

З огляду на те, що подолання протидії судовому розгляду у кримінальних провадженнях знаходиться в площині правових методів, першочергового значення набуває необхідність на законодавчому рівні закріпити цілісний механізм запобігання протидії судовому розгляду у кримінальних провадженнях. Нормами права мають бути чітко визначено неправомірні дії, які

перешкоджають вирішенню завдань кримінального судочинства, відповідальність за їх вчинення та способи їх подолання. Заходи подолання протидії повинні бути спрямовані на те, щоб жодний випадок надання неправдивих показань, злочинного впливу на учасників процесу, неправомірного втручання у розгляд кримінального провадження не залишився без відповідного реагування.

Звичайно, запропоновані нами заходи для удосконалення чинних правових норм не є всеохоплюючими, проте задають вектори для зміни існуючого положення з протидією розслідуванню кримінальних правопорушень та судовому розгляду у кримінальних провадженнях. Більше того, дослідження розглядуваного питання з боку фахівців кримінального права та кримінального процесу сприяло б розробці конкретних пропозицій щодо удосконалення чинного законодавства, спрямованого на підвищення ефективності діяльності з попередження і подолання такої протидії.

2.2. Виявлення ознак протидії судовому розгляду у кримінальних провадженнях та прогнозування судової ситуації в умовах протидії

Злочинна діяльність щодо перешкоджання правосуддю стрімко й динамічно розвивається, пройшовши шлях від найпростіших способів ухилення від кримінальної відповідальності до застосування їх у комплексі проти правосуддя. У сучасних умовах протидія являє собою систему способів, методів і прийомів [4, с. 10], тому для її ефективного виявлення й подолання необхідно знати основні її ознаки та прояви. Незважаючи на те, що протидія розслідуванню конкретного кримінального провадження значно ускладнює сам процес розслідування, іноді, роблячи його неможливим, найбільшу суспільну небезпеку являє протидія діяльності правоохоронних органів і правосуддю загалом, що дає підставу оцінювати її як надзвичайно небезпечне явище. Така протидія по суті є руйнівною та негативно впливає на всю діяльність правоохоронних органів,

деморалізує суб'єктів цієї діяльності, і загалом має більш глобальний характер [62, с. 107].

Протидію слід кваліфікувати як обов'язковий елемент злочинної діяльності, аналізуючи її мотив, мету, предмет, об'єкт, суб'єктів, способи та засоби досягнення цієї мети, її результат [4, с. 24]. Лише вивчивши весь механізм, структуру, всі закономірності проявів протидії судовому розгляду у кримінальних провадженнях, її ознаки та критерії, можна буде визначити реальні шляхи та засоби подолання протидії.

Велику увагу в ході розслідування кримінальних проваджень приділяють виявленню слідів злочину. Проте для успішного подолання протидії, як елементу злочинної діяльності, необхідним є також своєчасне виявлення й ознак протидії, що відбувається в ході пізнавальної діяльності в межах кримінального провадження. На нашу думку, така пізнавальна діяльність (як і під час розслідування кримінальних проваджень) має специфічні особливості, на які звертає увагу В. С. Кузьмічов: по-перше, відсутність безпосереднього сприйняття того, що пізнається, по-друге, вплив об'єктивних і суб'єктивних чинників на сліди події, яку пізнають [164, с. 18]. Виявленню ознак протидії, її попередженню, припиненню, усуненню або нейтралізації сприятиме передусім розпізнавально-прогностична діяльність. Прихована протидія стає явною саме завдяки криміналістичному розпізнанню [16, с. 245].

На думку В. А. Образцова теорія криміналістичного розпізнання має свою предметну галузь, сукупність методів, які дозволяють вивчати криміналістичні явища, процеси, об'єкти, має евристичну, практичну та прогностичну функції. При цьому «відсутність» такої теорії не дозволить забезпечити органи кримінальної юстиції належним обсягом «конкретних, змістовних методик вирішення різних типів розпізнавальних завдань у кримінальному судочинстві» [197, с. 131]. Криміналістичне розпізнання у науковій літературі розуміють як приватну криміналістичну теорію в рамках теорії криміналістичної ідентифікації [124, с. 54]. Проте розпізнавання відрізняється від криміналістичної ідентифікації за

низкою ознак. Якщо в процесі ідентифікації досліджуються зазвичай два об'єкти (слід та зразок), то в розпізнанні досліджується один об'єкт – той, що розпізнається. Ідентифікаційне дослідження спрямовується в бік звуження обсягу поставлених завдань, обмеження досліджуваного матеріалу. В ході його здійснення можуть порівнюватись ознаки, які мають однакову фізичну природу [262, с. 31]. Розпізнати – означає встановити схожість з уже відомим; визначати щось за певними ознаками, прикметами [265, с. 765]. У кримінальному судочинстві розпізнаються різноманітні обставини протягом всього розслідування злочину. Процес розпізнання починається із встановлення ознак злочину, потім розпізнається склад злочину, під ознаки якого підпадає розслідувана подія, його кримінально-правова кваліфікація. У процесі розпізнання одночасно використовується цілий комплекс ознак, що мають різну фізичну природу [16, с. 250].

Криміналістичне розпізнання відрізняється своїми завданнями та методами. Окрім встановлення механізму кримінального правопорушення, його складових, одним із його завдань є визначення судових ситуацій, які суттєво впливають на хід судового розгляду, а саме встановлення їх характеру, механізму розвитку, а також низка інших особливостей криміналістичної ситуації. У криміналістиці зазначене називається встановленням аналогії досліджуваної ситуації з типовою ситуацією – своєрідною інформаційною моделлю ситуації певного класу [153, с. 273-274].

Зауважимо, що ситуаційний підхід дозволяє виробити конкретні та ефективні методики щодо судового розгляду в умовах протидії та методів її подолання. При цьому слід зазначити, що у теорії криміналістики серед науковців з приводу поняття судової ситуації немає єдиної думки [133, с. 98; 126, с. 48; 180, с. 87]. Зазначимо, що значний вплив на становлення поняття «судова ситуація» мало дослідження поняття «слідчої ситуації», адже це поняття посідає центральне місце в категоріальному апараті криміналістичної науки. Однак розрізнення цих понять не було послідовним. Не випадково більшість науковців і дотепер ототожнюють судову ситуацію зі

слідчою, а у визначеннях чітко простежується запозичення ознак одного поняття з іншого. Більшість авторів, аналізуючи поняття судової ситуації, дотримується концепції, згідно з якою ситуацію розуміють як інформаційну модель. При цьому до складових поняття «судова ситуація» включено різні характеристики ситуації, такі, як: особливості судового слідства, дані про обставини кримінального провадження, взаємовідносини учасників, що виникають у ході судового слідства, поведінка цих осіб. Отже, на нашу думку, судову ситуацію (як різновид криміналістичної ситуації) в умовах протидії, слід розуміти як інформаційну модель, яка об'єднує в собі сукупність реально існуючих умов та обставин, що виникають у ході судового розгляду в результаті діяльності його учасників, на підставі яких судом приймається рішення про вибір конкретного тактичного прийому для подолання протидії.

Втім, криміналістичне розпізнання має попередній характер. Воно не має доказового значення, проте його можна віднести до орієнтуючого знання [16, с. 247]. З огляду на це постає питання щодо криміналістичного прогнозування, сутність якого полягає в тому, що на базі теоретичної системи знань про закономірності розвитку та функціонування об'єктів криміналістичного прогнозу (знань про минуле та теперішнє, їх зв'язки з іншими об'єктами, прогностичне тло та інше), а також кримінологічних прогнозів про динаміку злочинності загалом формулюється припущення про найбільш вірогідні зміни якісного стану цих об'єктів в майбутньому (змінені або нові способи скоєння та приховування злочину, предмети злочинного посягання, обстановка, механізми злочину тощо). Одержані прогностичні дані зумовлюють спрямованість розробок рекомендацій з удосконалення криміналістичних засобів і методів боротьби з мінливою злочинною діяльністю [98, с. 160].

У ході здійснення конкретного акту розслідування, судового розгляду, оперативної перевірки прогностичні рекомендації спрямовано головним чином на забезпечення планування, висування та перевірку версій, оцінку слідчих, судових та оперативних ситуацій і прийняття тактичних рішень, визначення оптимальної системи

тактичних прийомів як основних засобів впливу на ситуацію і окремі її компоненти, а також забезпечення оптимальності проведення тієї чи іншої слідчої дії. Зокрема, на підставі прогностичних розробок виникає можливість детальніше уявити ймовірні перспективи розвитку слідчої, судової або оперативної ситуації і у відповідних рекомендаціях запропонувати арсенал найбільш ефективних засобів впливу на неї для досягнення бажаного результату [96, с. 160].

Загалом термін «криміналістичне прогнозування» розглядають у двох аспектах: а) як спеціальну діяльність щодо реалізації положень криміналістичної прогностики на практиці за допомогою використання найефективніших прогностичних методик і спрямовану на побудову прогнозів щодо визначення основних тенденцій, шляхів розвитку криміналістичних об'єктів, їх стану в майбутньому; б) як галузь правового (юридичного) прогнозування, що є різновидом передбачення у сфері боротьби зі злочинністю, де спільною сферою прогностичних досліджень правознавців, процесуалістів та криміналістів є передбачення тенденцій і перспектив розвитку та вдосконалення методів і засобів здійснення розслідування, розширення доказової бази, своєчасного введення нормативного регулювання і відповідальності [155].

Ефективність криміналістичного прогнозування багато в чому залежить від охоплення обставин і фактів, що відображено в прогностичних судженнях. Погоджуючись із В. А. Журавлем, вважаємо, що за обсягом розв'язуваних завдань у судово-слідчій практиці прогнозування доцільно диференціювати на стратегічне, тактичне та індивідуальне. Перше пов'язано із прогнозуванням перспективи розслідування і судового розгляду у справі загалом, з моделюванням наслідків процесуальних рішень, що приймаються, і заходів щодо нейтралізації або мінімізації негативних результатів їх реалізації та ін. Друге пов'язане із прогнозуванням результативності планованих тактичних операцій, слідчих дій та прийомів з метою вирішення тактичних завдань у конкретних ситуаціях розслідування і судового розгляду, а також наслідків використання одержаних результатів у доказуванні, ступеня тактичного ризику й засобів його

мінімізації тощо. Індивідуальне прогнозування спрямоване на складання прогностичної моделі щодо: а) можливої поведінки професійних і непрофесійних учасників на досудовому розслідуванні та судовому розгляді (наприклад, поведінка обвинуваченого на допиті, його реакції, форми протидії та ін.); б) можливого прояву в нестановленого і незатриманого злочинця та його спілників елементів доказової поведінки; в) можливого місця й часу вчинення нового злочину, що готується; г) варіантів підготування можливих місць приховування осіб, причетних до вчинення злочину, та ін. [95, с. 269-270].

Найбільш доцільно звернути увагу на тактичне та індивідуальне прогнозування, бо саме від цих прогнозів залежить результативність подолання протидії. Прогнозування, що стосується протидії судовому розгляду у кримінальних провадженнях, можна визначити, як передбачення можливості негативного прояву поведінки його учасників, їх психологічних та фізичних можливостей, виникнення тих чи інших негативних наслідків, розвитку у зв'язку з цим судових ситуацій.

Щодо самої суті протидії судовому розгляду у кримінальних провадженнях, якщо її розглядати як структуру пізнавального процесу, можна виокремити такі основні етапи прогнозування: 1) передпрогнозна орієнтація, що полягає у зборі та системному аналізі одержаної інформації, визначенні об'єкту прогнозування, мети та завдань [5, с. 113]; 2) перспективне й нормативне прогнозування – збір, аналіз інформації та подальше моделювання варіантів, з урахуванням динаміки; 3) стадія верифікації – оцінка достовірності одержаного прогнозу; 4) коригування прогнозу – уточнення прогнозних даних у разі їх відхилення та усунення помилок; 5) стадія організації – використання матеріально-технічної бази для забезпечення результату [290, с. 179]; 6) стадія оцінки – аналіз результатів прогнозування та введення їх у дію [296, с. 231].

Особливого значення набуває індивідуальне прогнозування протидії судовому розгляду у кримінальних провадженнях з боку зацікавлених осіб. Прогнозування тісно пов'язане із судовою

ситуацією, яка може виникнути на певний період судового розгляду. Прогнозування можливих ситуацій судового розгляду визначає обрання суддею та іншими учасниками судового розгляду власної лінії поведінки, відповідних тактичних прийомів та їх систем. Керуючий вплив обстановки, що склалась на певний період судового розгляду, можна визначити як об'єктивно існуючу залежність передбачення від індивідуальних особливостей судової ситуації. Зазначена обставина підтверджується тим, що характер судової ситуації визначається сукупністю багатьох чинників, зміст і поєднання яких завжди є індивідуальними і в остаточному результаті тісно пов'язані з особливостями розслідуваного злочину [36, с. 74]. Судова ситуація містить відповідний інформаційний потенціал, який дозволяє визначити оптимальні шляхи, засоби та прийоми судового розгляду. Через те, що судова ситуація є динамічною категорією й має тенденцію до змін, виникає необхідність у передбаченні можливих змін і застосуванні різних тактичних засобів та прийомів для впливу на неї шляхом прийняття відповідних тактичних рішень. Слід зауважити, що під час судового розгляду чинники, що формують відповідну ситуацію, вимагають особливої концентрації уваги і від судді, і від прокурора та адвоката [131]. Тож, вирішальне значення для формування судової ситуації має принцип змагальності, на основі якого сторони намагаються переконати суд у правильності (істинності) обраної кожною з них позиції.

На думку І. І. Когутича, судова ситуація – це конкретна обстановка судового розгляду кримінального провадження, особливості якого зумовлені обставинами розглядуваної судом події, характером і кількістю інформаційних даних про неї та осіб, причетних до цієї події, а також умовами встановлення цих обставин і судового їх дослідження, що разом впливає на вибір шляхів і способів дій суду, прокурора й адвоката на конкретному етапі здійснення правосуддя [133, с. 18].

Для визначення виду ситуації з метою використання вже наявних рекомендацій щодо застосування тих чи інших засобів подолання протидії, важливе значення має класифікаційний підхід.

Уміння правильно здійснювати ситуаційний аналіз є важливим аспектом провадження у кримінальних справах, оскільки ситуації відображають стан організації та здійснення розслідування у будь-який момент цього процесу [125, с. 83]. Найбільш загальним критерієм класифікації ситуацій визначається положення, що характеризується *сприятливим* або *несприятливим* станом і обстановкою розслідування, що складаються під впливом об'єктивних і суб'єктивних факторів (умов) [43, с. 97].

Враховуючи особливості умов, за яких проходить судовий розгляд кримінального провадження, доречною на наш погляд, є думка І.І. Когутича, що принцип змагальності є визначальним і в поділі судових ситуацій на види. З огляду на це, усі типові судові ситуації можна класифікувати на види залежно від: 1) складу учасників судового розгляду кримінальних справ - на прості і складні; 2) часу виникнення - на початкові і наступні; 3) завдань, що стоять перед судом, прокурором-державним обвинувачем і адвокатом-захисником – на сприятливі і несприятливі (проблемні); 4) характеру і змісту відносин між судом, прокурором-державним обвинувачем і адвокатом-захисником – на конфліктні й безконфліктні [133, с. 20].

В основу класифікації судових ситуацій покладає принцип змагальності і С. Л. Кисленко. Ми погоджуємося з його думкою, що відносини між учасниками судового розгляду, які по суті відстоюють протилежні інтереси, завжди пов'язані з конфліктними ситуаціями. І конфлікт, як правило, має колективний характер через специфіку судового розгляду кримінального провадження. Слід зазначити, що основою конфлікту в суді можуть бути об'єктивні й суб'єктивні фактори. До перших належать норми кримінально-процесуального законодавства, перш за все, принцип змагальності, який покладено в основу всього кримінального судочинства. До других – професійні та міжособистісні стосунки різних учасників, що склалися безпосередньо в процесі розгляду кримінального провадження [126, с. 147-154].

Загалом такі ситуації можуть бути спричинені: наявністю прогалин досудового слідства, суперечностями доказів, які

неможливо усунути; висуненням нової версії подій або суттєвою зміною показань допитуваних осіб; заявою підсудного про застосування недозволених методів слідства, за допомогою яких збирали докази; необхідністю зміни публічного обвинувачення в судовому засіданні або відмовою від публічного обвинувачення; подання клопотань особами, які мають право на забезпечення безпеки, про надання їм захисту, зміною заходів безпеки або скасуванням заходів безпеки; подання інших клопотань учасниками процесу, що ускладнюють судовий розгляд. Тож, загальні судові ситуації, що виникають в умовах протидії судовому розгляду у кримінальних провадженнях, можна класифікувати наступним чином:

1) за ступенем загальності способів протидії розгляду у кримінальному провадженні: а) типові, що є характерними для розгляду цього виду кримінального провадження; б) нетипові (особливі), що сформувалися в певний момент судового розгляду конкретного кримінального провадження;

2) щодо можливості, з огляду на протидію, повного розв'язання завдань судового розгляду кримінального провадження: а) сприятливі, що дозволяють швидко й повно подолати протидію та дослідити обставини кримінального провадження; б) несприятливі, що утруднюють встановлення всіх обставин кримінального провадження;

3) відповідно до стадій судового розгляду кримінального провадження, на яких має свої прояви та наслідки протидія: а) початкові, що виникають під час підготовчого розгляду кримінального провадження та підготовчої частини судового засідання; б) проміжні, що характеризують судове слідство, дебати сторін, останнє слово підсудного; в) завершальні, що охоплюють ухвалення і проголошення вироку; г) наступні, що існують на наступних стадіях оскарження вироку;

4) за ступенем складності пізнавальних завдань з огляду на протидію: а) прості; б) проблемні;

5) за суб'єктом застосування протидії, що виникає внаслідок протидії зі сторони: а) підсудних (обвинувачених); б) свідків та

потерпілих; в) органів та осіб, що покликані сприяти здійсненню правосуддя (захисників, експертів, органів прокуратури та досудового розслідування тощо);

б) за відношенням суб'єкта протидії до вчиненого кримінального правопорушення та кримінального провадження, що розглядається: а) що виникають під впливом зовнішніх факторів; б) що виникають під впливом внутрішніх факторів.

Для найбільш точного та своєчасного прогнозування розвитку судової ситуації, важливого значення набуває фактор часу, з якого виявлення протидії може бути розпочато. У судді, який розглядає кримінальне провадження, вже на підготовчій стадії судового розгляду подекуди виникає реальна можливість передбачити подальший розвиток криміналістичної ситуації, з точки зору можливої протидії з боку учасників кримінального процесу, і перш за все, обвинуваченого. На існування можливої протидії судовому розгляду у кримінальному провадженні може вказувати наявність конфліктної ситуації. На думку Н. В. Кручиніної, існує пряма залежність між тяжкістю вчиненого злочину та спробою причетної до нього особи у будь-який спосіб уникнути відповідальності [162, с. 16]. Втім, така інформація має здебільшого загальний характер та її вкрай недостатньо для встановлення всіх обставин та характеристик протидії, а також прогнозування судової ситуації.

За даними нашого дослідження встановлено, що з матеріалів кримінальних справ, які надходили до суду за правилами КПК України в редакції 1960 року, містилось набагато більше інформації про протидію різного характеру, що мала процесуальне значення для її успішного подолання. Так, за даними анкетування суддів, в цих матеріалах містились детальні дані про спосіб вчиненого злочину (88%), розгорнуті характеристики осіб, які вчинили злочин (99%), способи приховування злочину (56%), лінію поведінки, обраної обвинуваченим, свідком, потерпілим – (46%) тощо [Додаток А]. Це було обумовлено тим, що до суду направлялись усі матеріали кримінальної справи, що формувались у ході досудового розслідування. Наразі ж, згідно зі статтею 291 КПК України, до початку судового розгляду до суду

направляється лише обвинувальний акт і реєстр матеріалів досудового розслідування. Надання суду інших документів забороняється. Зазначена обставина значно ускладнює виявлення ознак протидії на попередніх стадіях процесу.

Виявити специфіку протидії в суді надзвичайно важко й через те, що в цій стадії кримінального провадження фактично відсутня можливість його оперативного супроводу. Тож, тільки моделювання ймовірних негативних ситуацій і прогностична діяльність судді, заснована на його професійному досвіді, може сприяти своєчасній його підготовці до подолання протидії. Але зазначена діяльність все ж має будуватись на об'єктивних даних, одержаних у передбачений законом процесуальний спосіб.

Пошук та фіксація фактичних даних про протиправні діяння в інтересах кримінального судочинства віднесені до безпосередніх завдань оперативно-розшукової діяльності [74, с. 157]. Однією з особливостей оперативно-розшукового забезпечення кримінального провадження є те, що оперативно-розшукові заходи проводяться і з метою виявлення інформації про заходи, яких вживають зацікавлені особи для протидії встановленню істини у кримінальному провадженні, а також подолання такої протидії. Зазначений напрям діяльності іноді іменується «оперативно-розшуковим контролем» [85, с. 44-45; 286, с. 85].

З метою недопущення протидії в ході судового розгляду, необхідно мати інформацію про ситуації, які виникали на досудовому розслідуванні кримінального правопорушення. Немає сумніву, що ефективним засобом попередження протидії на стадії судового розгляду буде також надання оперативної інформації щодо можливих актів протидії у кримінальному провадженні. Тож, на цьому етапі кримінального процесу, на наш погляд, існує необхідність в оперативно-розшуковому супроводі судового розгляду. Це обумовлено також і наступними причинами:

- у ході судового розгляду особи, що притягаються до відповідальності вже знають, на яких доказах побудовано обвинувачення та вишукують найбільш слабкі ланки в ланцюзі

обвинувачення з метою їх подальшого руйнування. Цьому сприяє передбачене кримінальним процесуальним законом ознайомлення обвинуваченого з усіма матеріалами кримінального провадження;

- з моменту закінчення досудового розслідування й до початку судового розгляду відсутній будь-який контроль за діями обвинувачених та осіб, які їм сприяють, що дає цим особам можливість безперешкодно здійснювати протиправну діяльність, спрямовану на фальсифікацію доказів, створення помилкового алібі тощо.

Існує думка, що в такому разі, на стадії підготовчого розгляду кримінального провадження стороною обвинувачення необхідно надавати суду відомості орієнтуючого характеру про можливі або ті, що мали місце способи протидії; інші факти процесуального, тактичного, організаційного та психологічного характеру, що разом із вищевикладеною інформацією дозволять краще розібратись у сформованій обстановці та прогнозувати розвиток подальшого ходу судового розгляду тощо [185]. На думку В. П. Хомколова, така інформація може бути передана в наступних формах: а) передання до суду керівником оперативного апарату усного повідомлення про підготовлювані або здійснювані протиправні дії злочинців, спрямованих на протидію здійсненню правосуддя; б) подання до суду пояснень (від свідків, потерпілих) про дії злочинців і пов'язаних з ними осіб з протидії правосуддю; в) подання до суду матеріалів, що містять фактичні дані, отримані оперативно-розшуковими підрозділами і є достатніми для прийняття процесуальних рішень [286, с. 67]. Проте, інформація не повинна надаватись з метою формування у суддів завчасного ставлення до обставин кримінального правопорушення та винуватості особи, що притягається до відповідальності. На наше переконання, таке надходження інформації від сторони кримінального провадження повинно здійснюватись лише у процесуальний спосіб. За діючим КПК України це можливе лише за загальними правилами за клопотанням учасника судового провадження з обов'язковим його обговоренням у підготовчому судовому засіданні у порядку,

передбаченому ст. 315 КПК України, або в стадії судового розгляду у порядку, передбаченому ст. 350 КПК України.

Разом з цим, нормативне врегулювання порядку одержання та надходження до суду оперативної інформації щодо існуючих фактів протидії має певні прогалини, суперечності та потребує вдосконалення. Відповідно до статті 41 КПК України, оперативні підрозділи не мають права здійснювати процесуальні дії у кримінальному провадженні за власною ініціативою або звертатися з клопотаннями до слідчого судді чи прокурора. Також згідно з частиною 8 статті 223 КПК України, будь-які слідчі (розшукові) або негласні слідчі (розшукові) дії, які проведені після закінчення строків досудового розслідування, є недійсними, а встановлені внаслідок них докази – недопустимими. Виключенням з цього правила є необхідність у встановленні обставин або перевірці обставин, які мають істотне значення для кримінального провадження, і вони не можуть бути встановлені або перевірені іншим шляхом. У такому разі суд за клопотанням сторони кримінального провадження має право доручити органу досудового розслідування провести певні слідчі (розшукові) дії. Це передбачає, що суду повинно бути вже відомо про існування протидії на момент такого доручення. Зазначене положення виключає можливість потрапляння до суду будь-якої оперативної інформації про можливу протидію, що негативно впливає на вчасне вжиття заходів з її подолання.

Тож, у практичній діяльності під час судового розгляду оперативні підрозділи позбавлені можливості виконувати функцію оперативного супроводження кримінального провадження та фактично її не виконують, тоді як низка нормативних актів МВС містить вказівки про необхідність його здійснення. Так, Наказом МВС України від 07.07.2017 р. № 575 «Про затвердження Інструкції з організації взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами Національної поліції України в запобіганні кримінальним правопорушенням, їх виявленні та розслідуванні», у п. 1 розділу V передбачено, що оперативний супровід досудового розслідування забезпечується з моменту створення СОГ і до

ухвалення судом вироку або постановлення ухвали, які набрали законної сили, або у разі закриття кримінального провадження [229]. Звідси випливає, що необхідним постає законодавче закріплення алгоритму (комплексу) дій, які здійснюють оперативні підрозділи з метою виявлення наміру особи щодо здійснення протидії, яка може перешкоджати виконанню завдань кримінального провадження, порядку їх ініціювання, а також нормативне врегулювання порядку надання суду одержаної інформації для своєчасного реагування, вжиття заходів, якими буде усунуто такі наміри та попереджено протиправні дії з протидії судовому розгляду. Регламентувати порядок проведення таких оперативних заходів та надання до суду їх результатів доречно безпосередньо в КПК України шляхом внесення відповідних змін (наряду з порядком здійснення інших слідчих (розшукових) або негласних слідчих (розшукових) дій та при нормативному закріпленні загальних положень судового розгляду).

Доцільним, на нашу думку, було б створення спеціального оперативного органу в системі правосуддя, до компетенції якого належало б забезпечення безпеки учасників кримінального провадження та суду, підтримання належного порядку в судовому засіданні, охорони суду, інших функцій з оперативного забезпечення судового розгляду справи, зокрема й отримання оперативної інформації про факти протидії, що готується, та здійснення передбачених законом її подолання. Має бути розроблена нормативна база, що регулювала б взаємодію такого органу з іншими оперативними підрозділами правоохоронних органів. Більш детально про необхідність створення такого органу в системі правосуддя та його функції ітиметься в розділах 3.2 та 3.3. цього дослідження в питаннях, що стосуються забезпечення безпеки учасників кримінального провадження і працівників суду, а також діяльності суду із здійснення правосуддя.

Під час дослідження доказів у судовому засіданні, суддя має уважно вивчати їх на предмет можливої фальсифікації, звертати при цьому увагу на наявність негативних обставин під час проведення слідчих (розшукових) дій [117, с. 102]. Їх своєчасне виявлення дозволить

меншими зусиллями попередити та подолати протидію судовому розгляду у кримінальних провадженнях. Проте, подолання протидії є неможливим без знання ознак кожного з її способів.

Ознаками протидії, спрямованої як на носії (джерела) криміналістично-значущої інформації у кримінальному провадженні, так і на перешкоджання діяльності суду із здійсненні правосуддя, можуть бути: а) наявні протиріччя у показаннях допитуваних осіб з тих самих обставин провадження; б) наявні протиріччя допитуваного з іншими даними кримінального провадження; в) зміна показань свідків обвинувачення та потерпілого у суді; г) повна аналогія показань, отриманих від декількох допитуваних, враховуючи навіть незначні деталі; д) утаювання під час допиту інформації про очевидні факти; е) ухилення від явки за викликом до суду; є) відмова від дачі показань та участі у проведенні судових дій; ж) заявлення безпідставних клопотань про проведення слідчих (розшукових) дій; з) відмова від надання суду доказів, за наявності достовірної інформації, що вони перебувають у певної особи; і) наявність дій щодо дезорганізації судового процесу з боку корумпованих посадових осіб з великими владними повноваженнями, особливо тих, які обіймають посади у державних органах влади; й) прагнення надати судовому розгляду вигляд політичного акту; к) дискредитація та критика судового процесу в засобах масової інформації. Ознаками здійснюваної протидії є також наявність фактів, що свідчать про можливість підслуховування телефонів, прихованого спостереження, збирання інформації про суддю та членів його сім'ї за місцем проживання, висловлювання погроз, у тому числі опосередкованих, життю, здоров'ю судді та членів його сім'ї та інших близьких йому людей, перешкоджання службовому зростанню тощо. Відомо про безліч фактів створення негативної ажіотажної суспільної атмосфери навколо судового розгляду кримінального провадження. Для цього замовляються у засобах масової інформації відповідні публікації, про несправедливість судового процесу. У той самий час подається інформація, яка позитивно характеризує підсудних і дискредитує суддів та судову систему загалом.

Як свідчать результати нашого дослідження, деякі з перелічених способів протидії легко виявляються через доступність їх ознак та за умови правильного застосування заходів подолання можуть бути успішно усунені. Проте, наприклад, такий спосіб протидії, як фальсифікацію документів та інших речових доказів, важко розпізнати, особливо скоєну на ранніх стадіях кримінального процесу [16, с. 253]. За умови обґрунтованих сумнівів у достовірності цих фактичних даних та для викриття й подолання такої протидії можливим є призначення відповідних експертних досліджень. Так само важко розпізнати ознаки ретельно спланованих способів протидії, таких як неправдиві показання, підкуп свідків, обмова. Перелічені елементи мають бути об'єднані системою розпізнавальних ознак. Такими ознаками можуть бути відносини групи учасників процесу, їх окремі дії, поведінка, факт, предмет, елементи, ознаки зазначених та інших об'єктів, а також інші обставини [153, с. 326].

Зазначені ознаки протидії судовому розгляду у кримінальних провадженнях є досить умовними, оскільки зазвичай вони мають латентний характер. Проте знання основних з них мають допомогти судді під час розгляду кримінального провадження спрогнозувати елементи моделі подолання протидії. На таку модель подолання протидії акцентовано увагу в дисертаційному дослідженні Е. У. Бабаєвої, яка є актуальною і для судового розгляду, що передбачає наступні елементи: 1) способи протидії, з якими суд може зіткнутись під час судового розгляду кримінального провадження; 2) криміналістичні (судові) ситуації, в яких можуть здійснюватися різні види протидії; 3) коло суб'єктів протидії; 4) заходи, спрямовані на подолання протидії, та їх завдання; 5) способи координації цих заходів із проведенням слідчих (судових) дій [16, с. 258-259].

Слід зазначити, що закономірним є зв'язок між указаними елементами подолання протидії. Наприклад, як з практичної, так і з теоретичної точок зору, важливим є визначення залежності тих чи інших способів протидії від суб'єктів, що їх застосовують. Основним суб'єктом, який здійснює протидію судовому розгляду є, насамперед, особа злочинця. Підозрювані, обвинувачені – це особи, які володіють

найбільш повною та достовірною інформацією про подію злочину і як ніхто інший зацікавлені в ухиленні від кримінальної відповідальності, а, отже, є особливо активними у протидії [80, с. 81]. Більш витонченою та замаскованою під здійснення (реалізацію) законних прав підозрюваного, обвинуваченого є протидія з боку захисника. Суб'єктами протидії судовому розгляду у кримінальних провадженнях є й особи, які особисто не зацікавлені у здійсненні протидії, це свідки та потерпілі, й діють вони зазвичай ситуативно – з огляду на власну безпеку або з корисливих мотивів, беручи тим самим участь у здійсненні протидії зацікавленими суб'єктами. Їх цінність для протидіючої сторони полягає в тому, що саме вони, як правило, володіють інформацією, яка може істотно вплинути на хід і результати судового розгляду, а тому стають предметом особливої уваги тих, хто протидіє [155, с. 48]. Крім того, характерною особливістю протидії є використання учасниками кримінального процесу, зацікавленими в неналежному розгляді кримінального провадження, корумпованих зв'язків владних структур [117, с. 107]. Специфічною ознакою такої протидії є постановка кримінального провадження на «особливий контроль», створення штучних перешкод процедурного характеру; подання численних скарг до вищепоставлених інстанцій, зокрема до ГПУ, МВС, Уповноваженому ВРУ з прав людини, дисциплінарних органів; привернення обвинуваченим, а іноді й потерпілим особливої уваги громадськості, політичних партій та громадських організацій, міжнародних та правозахисних організацій тощо. Останнім часом поширення набувають завчасні (до початку навіть судового розгляду справи) виступи у засобах масової інформації адвокатів, інших осіб, які ігнорують положення КПК України про таємницю досудового слідства, дозволяють собі неетичні висловлювання своєї особистої думки з приводу проведення як окремих слідчих (розшукових) дій, так і проведення досудового розслідування і судового розгляду кримінальних проваджень загалом; піддають критиці дії осіб, уповноважених правоохоронних державних структур на боротьбу зі злочинністю.

Тож, треба звертати увагу, чи володіє той чи інший суб'єкт достатніми можливостями (психологічними, фізичними, матеріальними) для здійснення того чи іншого способу протидії, на мотиви, з якими були здійснені ці способи, та цілі, що ставились перед їх здійсненням. При цьому мотиви поведінки кожного протидіючого суб'єкта є індивідуальними та обумовлені його потребами, інтересами, ціннісною орієнтацією тощо. У цьому контексті, як слушно зазначає О. Л. Стулін, «головним, визначальним у суб'єктивній стороні протидії є вольовий момент, тобто, коли страх покарання перемагає почуття справедливості та побоювання протидіяти державній системі. Тільки після цього злочинець приймає рішення протидіяти. Кожний винний відчуває страх викриття, але не кожний протидіє» [269, с. 33]. Зазначені мотиви діяльності суб'єктів протидії в поєднанні з виявленими способами протидії у конкретній ситуації та в сукупності із установленними психологічними якостями особи дозволять окреслити коло потенційних суб'єктів протидії, спрогнозувати можливі варіанти їхньої поведінки й остаточно визначати заходи щодо їх подолання [260, с. 57].

Слід зазначити, що серед найбільш типових умов, що запобігають своєчасному виявленню протидії судовому розгляду, є: а) неповний збір даних про обвинуваченого, його поведінку, вподобання, зв'язки, судимості, позиції на попередніх стадіях кримінального процесу; б) відсутність достатніх даних про деталі скоєного кримінального правопорушення, його готування; в) відсутність належної, в межах, передбачених процесуальним законом, взаємодії між суддею, слідчими та оперативними підрозділами [298, с. 107-108].

Сучасний рівень розвитку юридичної науки і правоохоронної практики дозволяє в тій чи іншій мірі достовірно спрогнозувати, виявити та подолати різні способи протидії, що виражаються у вигляді кримінальних, кримінально-процесуальних правопорушень, рідше – процесуальних або тактичних помилок. Останні можуть бути наслідком слабкої професійної підготовленості посадових осіб, їх недбалості (халатності) під час виконання службових обов'язків. Іноді

до цього додаються свідомі дії, орієнтовані на створення помилки. Під її виглядом, хоч і не часто, маскується приховане прагнення співробітників правоохоронних або судових органів створити у кримінальному провадженні ситуацію, що буде бажаною для зацікавлених осіб та призведе до негативного результату.

Отже, для подолання протидії суд може: 1) використовуючи власний досвід та досвід своїх колег з аналогічних ситуацій, рекомендації, викладені у відповідній криміналістичній літературі, спрогнозувати коло можливих суб'єктів протидії. Для цього визначаються характерні для них способи перешкоджання судовому розгляду, значимі ознаки цих способів протидії, судові ситуації, інша обстановка, в якій можуть здійснюватися різні способи протидії, їх взаємозв'язок і динаміка проявів на різних стадіях судового розгляду; 2) отримувати дані про характеристику та діяльність суб'єктів протидії при вивченні протоколів допитів, характеристик, особистому спілкуванні, з матеріалів, які подаються органами пробації тощо. Суд визначає їхню позицію, мотиви і цілі, зв'язки, наміри; 3) отримавши таку інформацію, спрогнозувати різні варіанти поведінки суб'єкта протидії та можливу протидію з боку конкретних осіб. При використанні конкретних заходів подолання протидії, необхідно передбачити можливі наслідки їх застосування, визначити переваги та недоліки кожного з них, вплив на конкретну ситуацію [16, с. 258].

Такий процес вимагає не тільки наявності знань про засоби, прийоми та способи впливу, як на конкретну ситуацію, так і на суб'єктів протидії, але й навиків здійснення діяльності щодо подолання протидії. Результатом знання ознак протидії судовому розгляду у кримінальному провадженні є прогнозування можливої протидії та вироблення дієвих способів її подолання.

Таким чином, слід зазначити, що здійснення протидії судовому розгляду у кримінальних провадженнях підкоряється певним закономірностям, залежить від характеру суспільної небезпеки кримінального правопорушення, від виду вчинених кримінальних правопорушень, особистості винних та осіб, що протидіють, від обстановки, яка склалася після вчинення кримінального

правопорушення тощо. Ці фактори впливають на вибір злочинцями способів протидії та активізують або стримують їхню діяльність із протидії судовому розгляду у кримінальних провадженнях.

2.3. Криміналістичні основи подолання протидії судовому розгляду у кримінальних провадженнях

Наразі в Україні триває судова реформа, яка передбачає, зокрема, реформування системи судоустрою; імплементацію оновлених конституційних засад правосуддя на законодавчому рівні для забезпечення незалежності (деполітизації) судової влади; посилення відповідальності судової влади перед суспільством; запровадження нових механізмів формування суддівського корпусу. За нашим глибоким переконанням, своєї мети реформа у сфері судоустрою та судочинства може не досягнути, якщо судді будуть позбавлені ефективних засобів для протистояння тиску на суд та захисту своєї незалежності й неупередженості [189, с. 157-158].

Сучасна судова та слідча практика свідчить про те, що протидія в різних формах і проявах є постійним елементом протиправної діяльності у сфері кримінального судочинства та вимагає ефективних криміналістичних заходів з її подолання. Переважне значення для прийняття рішення з подолання протидії зацікавлених осіб набуває правильна об'єктивна оцінка судом усіх особливостей судової обстановки (ситуації), що складається в процесі судового розгляду. Тільки за аналізу конкретної судової ситуації у всіх її елементах можливою є побудова відповідного комплексу криміналістичних заходів з подолання протидії судовому розгляду у кримінальних провадженнях.

Специфіка судової ситуації зумовлена передовсім тим, що на основі безпосереднього дослідження доказів, наданих сторонами кримінального судочинства, суд одержує готову модель події, яка піддається дослідженню. Дотримуючись принципу змагальності, суд не виступає на стороні обвинувачення або стороні захисту. Будучи незалежним арбітром у вирішенні кримінального провадження, його

завдання відповідно до положень п. 6 ст. 22 КПК України полягає в тому, щоб «зберігаючи об'єктивність та неупередженість, створювати необхідні умови для реалізації сторонами їхніх процесуальних прав та виконання процесуальних обов'язків».

Комунікативній діяльності суду властиві визначені психологічні особливості, які обумовлені передусім співвідношенням інтересів осіб, які беруть участь у судовому розгляді. Водночас надані сторонами докази сприймаються судом тільки як імовірна істина, а отже, ці докази обов'язково мають перевірятись і старанно досліджуватись. Оскільки інтереси окремих осіб, які беруть участь у провадженні, можуть не збігатися з цілями і завданнями суду щодо повного та неупередженого судового розгляду кримінального провадження, поведінка останніх буде завжди спрямована на протидію діяльності суду. Абсолютно зрозуміло, що відносини суду з цими особами мають конфліктний характер і ускладнюють судовий процес [245].

У загальній моделі подолання протидії судовому розгляду у кримінальних провадженнях особливе місце належить тактичній складовій. Тактика подолання протидії повинна будуватися на основі знання закономірностей виникнення й розвитку протидії, а також постійно прагнути переваги власних сил [296, с. 85]. Обґрунтованим, на наш погляд, є висновок А. М. Петрової про те, що тактика подолання протидії залежить від наступних умов: 1) змісту злочинного діяння, яке підлягає судовому розгляду, та обумовленої ним спрямованості методів дослідження доказів; 2) виду, підстав і інтенсивності протидії; 3) суб'єктивних якостей протидіючої сторони, зокрема втручання корумпованих представників влади; 4) змісту норм закону, що регулюють правові підстави реагування на акти протидії; 5) індивідуальних психологічних якостей судді (суддів), рівня їхньої професійної майстерності; 6) оснащеності науково-технічними засобами [213, с. 57].

Зрозуміло, що важливу роль у подоланні протидії відіграє криміналістична тактика, яку розуміють як систему наукових положень і розроблених на їх основі рекомендацій щодо організації

та планування досудового і судового слідства, визначення оптимальної лінії поведінки осіб, які здійснюють судові дослідження, і прийомів виконання окремих процесуальних дій для збирання й дослідження доказів, на встановлення причин та умов, що сприяли вчиненню й прихованню злочинів [7; 17; 40; 58; 64; 142]. Криміналістичну тактику вважають, цілісною структуризованою системою, яка утворена двома відносно самостійними частинами: 1) системою тактичних прийомів і засобів як елементів практичної діяльності суб'єктів, що здійснюють чи беруть участь у кримінальному провадженні; 2) системою наукових положень, на основі яких розробляються й використовуються на практиці тактичні прийоми й засоби [261, с. 51–53].

Тактика, як форма практичної діяльності, використовується всіма учасниками криміналістичної діяльності – оперативними працівниками, прокурором, судом, тактичні рекомендації щодо яких розробляються криміналістикою [291, с. 8], проте слушною є думка С. П. Мітрічева, який зазначає, що «тактика судових дій істотно відрізняється від слідчої тактики і прийоми, розроблені криміналістикою для попереднього слідства, не можуть переноситися в стадію судового розгляду кримінальних справ» [186, с. 88–90]. У той же час, ми не можемо погодитися з категорично-повною неможливістю перенесення тактичних прийомів, розроблених для досудового розслідування, на судову стадію. Поза сумнівом, що судді, прокурори та адвокати під час застосування в стадії судового розгляду тактичних прийомів, розроблених для досудового розслідування, змушені зважати на специфіку судового розгляду кримінальних проваджень. Лише в такий варіант вони в змозі застосувати їх. У зв'язку з цим має рацію Р. С. Белкін, який зазначав, що «... у міру розвитку криміналістичної науки ставало усе більш зрозумілим, що її рекомендації можуть бути з успіхом використані і в процесі судового слідства. Аналіз можливостей і меж застосування положень криміналістики судом у багатьох випадках виявив необхідність розробки таких криміналістичних рекомендацій, які призначалися б саме для суду» [27, с. 600]. І. І. Когутич, у свою чергу,

так само не заперечує використання відповідних криміналістичних знань у судовому розгляді кримінальних проваджень, виокремлюючи відтак у криміналістичній тактиці разом з тактикою досудового розслідування судову тактику з її поділом на тактику підтримання державного обвинувачення, тактику професійного захисту і тактику суду у вирішенні кримінального провадження [128, с. 9–40].

Загалом поняття та зміст судової тактики розгляду кримінальних проваджень були предметом пильного аналізу у працях Л. Ю. Ароцкера [8], Г. А. Воробйова [64], І. І. Когутича [128], Ю. В. Кореневського [145], С. Л. Кисленко, В. І. Комісарова [125], О.Ю. Корчагіна [147] та ін., які розглядають судову тактику, як частину криміналістичної тактики, справедливо вважаючи, що між ними існує «...нерозривний, діалектичний зв'язок» [149, с. 73]. Не вдаючись до детального аналізу численних варіантів визначення поняття тактики розгляду кримінальних проваджень у суді (це не є предметом нашого дослідження), зазначимо, що більшість науковців досліджували переважно тактику судового слідства (хоча чинним КПК не передбачено таке поняття як «судове слідство»). При цьому погоджуємося, що «тактика розгляду кримінальних проваджень у суді» – це одна з частин криміналістичної тактики, що містить систему наукових положень та розроблених на їхній основі відповідних засобів (прийомів, рекомендацій з їхньої реалізації, операцій), організації та планування усього процесу розгляду кримінальних проваджень у суді, допустимого й раціонального збирання, дослідження й використання доказів та іншої значущої для судового провадження інформації судом, прокурором, захисником з метою встановлення відповідно до своєї процесуальної функції всіх обставин справи.

Взаємодіючи між собою, ці головні учасники судового провадження сприяють виконанню його завдань відповідно до їх процесуального становища. У той же час, необхідно підкреслити, що дії кожного з учасників відрізняються між собою [180, с. 92]. «Тактика суду «всмоктує» тактику обвинувачення та захисту, враховує їх, контролює їх з урахуванням своїх тактичних міркувань у

свою єдину тактичну лінію судового слідства» [64, с. 13]. Тактична лінія суду скерована на вирішення завдань кримінального провадження з урахуванням думки сторін. А вони, у свою чергу, контролюють дії суду та одна одну, заявляючи різноманітні клопотання або виражаючи свою думку іншим передбаченим законом способом [180, с. 75]. Таким чином, можна зробити висновки, що судова тактика з подолання протидії судовому розгляду у кримінальних провадженнях, як і тактика їх розгляду в суді, здійснюється в умовах змагального процесу.

Для подолання протидії застосовуються переважно тактико-криміналістичні прийоми, які становлять основу криміналістичної тактики подолання протидії судовому розгляду у кримінальних провадженнях. Вони визначають лінію поведінки суду щодо обвинуваченого та інших осіб як суб'єктів протидії [213, с. 56] та полягають у дозволеному законом процесуальному, тактичному, емоційно-вольовому та інтелектуальному впливі на них [260, с. 141] з метою подолання їхніх дій, що перешкоджають діяльності суду із здійснення правосуддя. Тут необхідно провести розмежування між тактичними прийомами, спрямованими на дослідження доказів, та прийомами, спрямованими на подолання протидії. Ці групи тактичних прийомів можуть мати реальну та ідеальну сукупність, а саме: реальну, якщо застосовується два тактичних прийоми, один з яких спрямований на нейтралізацію протидії, інший – на дослідження доказів; ідеальну, якщо одним тактичним прийомом досягаються обидві цілі [296, с. 87].

Тактичні прийоми з подолання протидії можуть бути також застосовані судом шляхом їх ініціювання (подання відповідних клопотань) в суді сторонами кримінального провадження та покликані стримувати, таким чином, інших осіб від учинення перешкоджаючих дій. Але в кінцевому підсумку, такі ініціативи повинні коригуватись шляхом їх вирішення судом та втілюватись у тактиці суду з подолання протидії. Тож, суд повинен відігравати вирішальну тактичну роль у подоланні протидії.

Особливу увагу слід звернути на те, що для подолання протидії можуть застосовуватись тактичні прийоми та інші заходи лише в межах кримінально-процесуального законодавства [16, с. 239-240]. Наприклад, недопустимим є порушення заборони примусу до осіб, що надають пояснення шляхом застосування погроз або інших незаконних дій. На жаль, аналіз слідчої та судової практики свідчить про випадки порушення цих вимог закону. Деякі із заяв обвинувачених про застосування недозволених методів слідства знаходять своє підтвердження в межах проведених перевірок. У такому випадку буде викликати обґрунтовані сумніви легітимність, як самих процесуальних дій у кримінальному провадженні, так і встановлені результати. Такої практики дотримується і Європейський суд з прав людини у справах щодо жорстокого поводження, ставлячи під сумнів законність усього провадження, де були підтверджені дані про застосування насильства до обвинуваченого (підозрюваного) зі сторони органів, що проводили дізнання та досудове слідство [256].

На практиці подолання протидії має ситуаційний характер, тому можливим постає комбінування доступних заходів із врахуванням інтенсивності протидії, фактору часу, наявності сил і засобів, що є в розпорядженні суду за схемою: спосіб протидії – адекватний засіб, метод подолання протидії або їх комбінування [16, с. 97]. В той же час, у створенні та запровадженні ефективної тактичної моделі подолання протидії судовому розгляду важливе місце належить системності, яка постає стрижневим чинником, що повинен повністю зумовлювати дії суду щодо подолання такої протидії. Тактика, як необхідний спосіб дій в умовах протиріч та протидії передбачає систематизацію поведінки з урахуванням накопиченого досвіду, осмислення ситуації, визначення завдань та засобів для їх виконання. Іншими словами, тактика – це система дій, спрямованих на досягнення перемоги (виграшу, переваги сил тощо) [296, с. 87]. До комплексу таких дій належать тактичні комбінації (операції), наприклад ті, що проводяться для викриття інсценувань, неправдивих алібі, протидії з метою приховання зняряддя злочину, що розроблені

не тільки з метою отримання доказів, але й з метою подолання цих видів протидії [16, с. 188].

Через різноманітність способів протидії судовому розгляду у кримінальних провадженнях, варто визначити єдиний алгоритм послідовних дій суду для побудови та запровадження тактики подолання протидії. На нашу думку, доречною є система побудови тактики подолання протидії, на яку у своєму дисертаційному дослідженні звернув увагу О.Л. Стулін під час розробки тактичних основ подолання протидії розслідуванню злочинів [296, с. 89]. З огляду на це, можна запропонувати наступну систему етапів побудови тактичних дій з метою подолання протидії судовому розгляду, які використовуються залежно від розвитку діяльності суду з подолання такої протидії.

Стадія готовності до протидії, яка поділяється на два етапи: досягнення готовності (підготовка) та її підтримка.

Досягнення готовності включає в себе комплекс заходів, спрямованих на досягнення суддею належного професійного рівня та психологічної підготовки для подолання протидії. Зокрема, це заходи з вивчення видів протидії, їхніх зовнішніх ознак та типових ситуацій виникнення, вивчення принципів подолання протидії, а також прийомів та методів, які застосовуються залежно від способу протидії.

Підтримання готовності має на меті, по-перше, підтримку досягнутих психофізичного та професійного рівнів, по-друге, підтримання необхідної мобілізації (напруженості) психофізичних сил, що дозволяє своєчасно виявити небезпеку протидії та швидко включитися в її подолання, по-третє, дотримання принципів безпеки. Головне завдання готовності – забезпечити можливість ефективно попередити перші ознаки протидії. Тут суду треба мати у своєму розпорядженні декілька варіантів поведінки на випадок змінюваності судової ситуації та працювати на випередження дій протидіючої сторони (тобто, коли про протидію ще і не йдеться). У такому разі можна застосовувати такі попереджувальні заходи, як профілактичні

бесіди з потенційними суб'єктами протидії, термінове висвітлення позиції обставин резонансної справи у пресі тощо.

Стадія виникнення протидії. Починається тоді, коли суб'єктами протидії прийнято рішення перешкоджати судовому розгляду. Протидія судовому розгляду у кримінальних провадженнях, як і будь-яка складна діяльність, починається з постановки конкретних завдань, збирання необхідних відомостей, складання планів, узгодження дій суб'єктів, добору необхідних сил і засобів, певного варіанту дій, тактики тощо. Однак відомо, що з моменту вчинення будь-яких дій зовні починають з'являтися сліди – ознаки цих дій. Отже, існує об'єктивна можливість виявити ці дії. У такому разі необхідно розробити та спланувати низку заходів, урахувуючи ступінь небезпеки вчинюваної протидії.

Стадія виявлення протидії. Починається з моменту виявлення суддею ознак протидії. Так, під час підготовчого провадження, виявивши ознаки протидії, необхідно вжити заходів щодо її попередження з метою недопущення на стадію судового розгляду. Зокрема, на виникнення можливої протидії можуть вказувати специфічні ознаки: встановлення особливого контролю за розслідуванням злочину, створення учасниками кримінального провадження штучних перешкод процедурного характеру ще на стадії досудового слідства, подання скарг на неналежне розслідування до вище поставлених установ; використання корумпованих зв'язків у владних структурах [117, с. 34]. Виявивши зазначені або інші обставини суддя зможе спрогнозувати не тільки очікувані результати, але і свої дії з подолання протидії.

Стадія пошуку рішення з подолання протидії. Погоджуючись з думкою О.Л. Стуліна та О.І. Ромців, можна зазначити, що для цього етапу характерною постає певна послідовність дій суду, яка повинна бути спрямована на: 1) збір та вивчення даних про протидію та протидіючих суб'єктів (тобто вивчаються біографії та характеристики для визначення їхніх сильних і слабких сторін); 2) визначення завдань, пріоритету та черговості їх вирішення; 3) вироблення прогностичних версій щодо можливих результатів дій з подолання

протидії, враховуючи всі можливі та наявні засоби і сили; 4) прийняття тактичних рішень про застосування конкретних заходів подолання протидії, які повинні відповідати, по-перше, виду протидії, по-друге, характеру ситуації, по-третє, особі протидіючого суб'єкта, по-четверте, рефлексивному прогнозу [260, с. 143; 296, с. 91]. Головним завданням на цій стадії є прогнозування не тільки очікуваних результатів, але і своїх подальших дій.

Стадія переходу до реалізації тактичного рішення. Починається з моменту прийняття тактичного рішення про подолання певного способу протидії та триває до моменту початку дій із подолання протидії. Головне завдання на цій стадії – якомога швидше та рішучіше відреагувати на виниклу протидію.

Завдання суду в умовах протидії полягає в тому, щоб зняти протистояння, перевести відносини з конфліктних у відносини співпраці. Ще важливіше – запобігти виникненню конфліктних відносин, оскільки, найчастіше, це менш складне завдання, ніж припинення вже розпочатої протидії. У такому разі важливого значення набуває урахування психологічних якостей особи, яка протидіє, з метою зміни нею своїх намірів. При чому під час застосування впливу суд повинен використовувати індивідуальний підхід, який передбачає: а) достатній рівень знань про суб'єкта, до якого застосовується вплив, його вікових, психологічних та інших якостей; б) встановлення з ним правильних, обумовлених обставинами справи, обстановкою і особистісними якостями, взаємин; в) врахування специфіки процесуально-тактичної ситуації, яка склалась на момент протидії [284, с. 54].

Стадія реалізації тактичного рішення. Ця стадія посідає центральне місце в тактиці подолання протидії і характеризується посиленням напруженості та інтенсивності взаємних дій. На цьому етапі сторони також готують, приймають та реалізують рішення, але на більш конкретному рівні. На цій стадії використовуються заходи, спрямовані на уникнення негативних наслідків вчинення протидії, хоча факт учинення протидії існує. Ці заходи можуть бути спрямовані на такі способи протидії правосуддю, як: приховування,

фальсифікація слідів та доказів; неправдиві показання; незаконний вплив на учасників кримінального судочинства; втручання посадових осіб у судову діяльність; створення умов, що ускладнюють діяльність суддів тощо.

На цьому етапі попередження та подолання конкретних способів протидії може бути реалізовано із запровадженням комплексу організаційних, процесуальних та інших дій щодо подолання протидії з урахуванням конкретних обставин судової ситуації [260, с. 147]. Слід визнати, що прийняття рішення про протидію та осмислення його реалізації є продуктом життєдіяльності ціннісної, інтелектуальної та психологічної сфер. Боротьба між суб'єктами протидії має, перш за все, інтелектуальний характер, якому притаманною є специфічна форма – боротьба за інформацію. Загальна мета таких методів впливу – дезорганізувати інтелектуальні зусилля супротивника, внести хаос в його плани [296, с. 120]. Досягнути цієї мети можна із застосуванням основних засобів криміналістичної тактики, якими є тактичні прийоми та рекомендації. До того ж можуть використовуватися тактичні комбінації, тактичні комплекси та тактичні операції, які разом утворюють систему тактико-криміналістичних засобів [4, с. 126]. При цьому не існує особливих прийомів подолання протидії. Використовуються всі існуючі криміналістичні засоби відповідно до конкретних судових ситуацій, поведінки учасників та обставин провадження.

Стадія підбиття підсумків. На цій стадії загалом оцінюється діяльність за наступними критеріями: наскільки виконані всі поставлені завдання; яким є загальний результат; чи досягнуто кінцеву мету; які засоби виявилися ефективними, а які ні, та з якої причини; які помилки були допущені; які висновки на майбутнє можна зробити.

У свою чергу на кожній із зазначених вище стадій застосовуються тактичні прийоми загального та спеціального призначення [296, с. 89-92]. До тактичних прийомів *загального призначення* слід віднести такі способи дій суду, що використовують

закономірності психології, праксеології і рефлексії та застосовуються для подолання протидії в різних ситуаціях незалежно від її способів.

Особливу увагу слід звернути на психологічний вплив, яким вважається навмисне, цілеспрямоване втручання у процеси психічного відображення дійсності іншої людини [28, с. 36]. Суть психологічного впливу полягає у використанні прийомів для забезпечення найбільш ефективної форми повідомлення доказової інформації, зміни ходу психічних процесів та суб'єктивної позиції й породження в людині бажання давати правдиві показання, допомагати слідству у встановленні істини [29, с. 13]. При цьому питання про можливість застосування психологічного впливу для досягнення завдань кримінального судочинства у літературі вирішується по-різному. В більшості випадків до можливості застосування будь-якого впливу на психіку людини ставляться категорично негативно [39, с. 10–15]. Однак, погоджуючись з А. Р. Ратіновим зазначимо, що правомірний психологічний вплив, який сам по собі не диктує ту чи іншу лінію поведінки, а втручаючись у внутрішні психічні процеси, формує правильну позицію людини, свідоме ставлення до своїх громадських обов'язків і лише опосередковано схиляє його до вибору певної лінії поведінки [248, с. 123], може бути використаний. Критерієм допустимості психологічного впливу у кримінальному провадженні повинна бути свобода вибору особою своєї позиції у спілкуванні, висловлюваннях, вчинках, поведінці, якщо певні обмеження прямо не передбачені законом [73, с. 63]. У реалізації результатів застосування цих засобів не повинні допускатися порушення прав цієї особи [132, с. 145]. За будь-яких умов особа повинна мати можливість вільно сприймати інформацію, аналізувати її і без примусу приймати рішення [176, с. 97].

Вважаємо, що у психологічному аналізі конфліктних ситуацій, що виникають під час судового розгляду, на перший план треба висувати питання про те, як розмірковує та приймає рішення сторона-опонент. Таку розумову роботу позначають терміном «рефлексія», тобто роздуми, пов'язані з імітацією думок та дій опонента з аналізом власних

роздумів і висновків. Переваги в рефлексивних роздумах дозволять передбачити дії особи, що конфліктує, вплинути на її роздуми та сформувати в неї вигідні рішення [213, с. 68-69].

З точки зору загальних законів ефективної діяльності (праксеології), О.Л. Стулін розглядає систему подолання протидії, покладаючи в її основу загальні засоби боротьби в різних видах діяльності, що засновано польським філософом Тадеушем Котарбінським. Боротьба з праксеологічної точки зору «є формою діяльності, де люди свідомо ускладнюють один одному досягнення цілей, посилюючи тиск примусових ситуацій, критичних положень, ситуацій з єдиним виходом, і тому примушують учасників негативної кооперації знаходити більш витончені способи ведення справи» [296, с. 85]. Не заперечуючи можливості й такого підходу для подолання протидії судовому розгляду у кримінальних провадженнях, неможливо не погодитися з Е.У. Бабаєвою, що в кримінально-процесуальних відносинах, як і в будь-яких інших, можливо не тільки протиборство, але й інші ситуації, наприклад, різноманітні види ділової співпраці [16, с. 99].

Тактичні прийоми *спеціального призначення* спрямовані безпосередньо на подолання певних способів протидії судовому розгляду. Такі прийоми подолання протидії залежать від обраної тактики протидіючих осіб, що становить один із компонентів слідчої ситуації [22, с. 162]. В такому випадку визначальне значення матиме розроблена класифікація способів протидії судовому розгляду у кримінальних провадженнях.

Подолання протидії як складову частину розслідування, що полягає в розпізнанні, припиненні та нейтралізації протидії, розглядає в своєму дисертаційному дослідженні В.М. Карагодін [118, с. 138-139]. Тож, для повного розуміння сутності подолання протидії судовому розгляду у кримінальних провадженнях доречно встановити мету, задля якої здійснюється ця діяльність.

Розпізнання ознак, елементів протидії, хоча і є важливим елементом в загальній діяльності щодо подолання цього явища, проте через свою природу, будучи спрямованою на її виявлення, є лише

засобом досягнення мети. Основна ж мета цієї діяльності полягає в тому, щоб протидія не змогла виникнути, мати розвиток та негативні наслідки. Сам термін «подолання протидії» має загальний характер, та така діяльність, на наш погляд, спрямована на запобігання, припинення та нейтралізацію протидії. Аналіз указаних категорій буде сприяти більш детальній структуризації діяльності з подолання протидії.

Завданням суду в умовах протидії є зняття протистояння. Краще запобігти виникнення конфліктних відносин, оскільки частіше за все, це менш складне завдання, ніж зняття або пом'якшення протидії, що вже виникла та набула певного напруження протистояння. Одним з первинних завдань є визначення причин, внаслідок яких суб'єкт став на шлях протидії. Часто їх виявлення, а потім і вміле усунення допомагає (особливо в умовах незначної протидії) перейти від відносин суперництва до відносин співпраці [213, с. 65, 69]. Нерідко першочергове та вирішальне значення, особливо для запобігання протидії, має дотримання вимог кримінально-процесуальних норм, а також їх роз'яснення учасникам кримінального провадження [16, с. 187]. Тож, тактичні рішення, спрямовані на запобігання протидії мають велике значення, адже покликані забезпечити найшвидше подолання протидії з найменшими зусиллями.

У науковій літературі припинення протидії розуміють як діяльність, яка спрямована на те, щоб припинити виявлену протидію. Припинити означає різко втрутитися, перервати діяльність [16, с. 101]. Тобто, з точки зору подолання протидії судовому розгляду у кримінальних провадженнях, припинення протидії означає припинення діяльності осіб, що протидіють, та відповідно припинення подальшого розвитку протидії, щоб вона не досягла своїх цілей.

Якщо протидію неможливо запобігти або припинити (перервати), то можуть бути застосовані заходи з її нейтралізації, що передбачає блокування (або знешкодження) дій суб'єктів протидії [16, с. 102]. Академічний словник української мови тлумачить термін «нейтралізувати», як послаблювати дію, вплив

чого-небудь [2]. Тобто, передбачається, що дії протидіючих осіб можуть мати зовнішні прояви, ознаки протидії, але їхня діяльність не буде мати бажаних для них наслідків у вигляді перешкодження судовому розгляду у кримінальному провадженні. В цьому разі також можна вважати, що протидію успішно подолано.

Крім указаних складових, ця система повинна включати також наступні напрямки: 1) інформаційно-ідеологічний (зміцнення авторитету правоохоронних органів і суду, реальне висвітлення заходів й результатів боротьби з протидією); 2) матеріально-технічний (належне забезпечення діяльності і житлово-побутових умов співробітників правоохоронних органів, суду); 3) методологічний (підвищення рівня професійної підготовки слідчих, оперативних працівників, суддів) [4, с. 113]; 4) соціально-політичний (вжиття заходів до захисту осіб, які надають інформацію і беруть участь у кримінальному процесі, від впливу на них); 5) організаційний (створення спеціальних державних підрозділів, діяльність яких спрямована на оперативне забезпечення діяльності суду, зокрема забезпечення безпеки учасників кримінального провадження та працівників суду); 6) законодавчий (посилення кримінальної відповідальності за протидію в процесі розслідування і розгляду кримінального провадження в суді; зміна судово-слідчої системи).

Реалізація зазначених заходів потребує значних бюджетних коштів, тому державний підхід до вирішення проблеми подолання протидії розслідуванню і правосуддю загалом означає належне фінансування та організаційно-кадрове забезпечення здійснюваних заходів, подальше удосконалення законодавства.

Тож, тактику подолання протидії судовому розгляду у кримінальних провадженнях можна визначити як сукупність тактичних прийомів, які застосовує суд в умовах змагального процесу в межах закону з урахуванням судової ситуації і які спрямовані на запобігання, припинення або нейтралізацію протидії.

Таким чином, розробка методів подолання протидії судовому розгляду у кримінальних провадженнях, повинна вестися в рамках таких галузей знань, як криміналістика, теорія управління, теорія оперативно-розшукової діяльності, кримінальний процес, і це має знайти закріплення в нормативному регулюванні. Однак основою вироблення таких норм повинні стати положення кримінального та кримінально-процесуального законодавства, спрямовані не тільки на захист життя, здоров'я, честі, гідності та майна свідків, потерпілих та їхніх родичів, а й на захист від протиправного впливу всього кримінального судочинства.

РОЗДІЛ 3.
**ТАКТИКА ПОДОЛАННЯ ОКРЕМИХ СПОСОБІВ
ПРОТИДІЇ СУДОВОМУ РОЗГЛЯДУ У КРИМІНАЛЬНИХ
ПРОВАДЖЕННЯХ**

3.1. Подолання неправдивих показань у ході судового розгляду

Розгляд будь-якого кримінального провадження важко собі уявити без допиту обвинувачених, потерпілих, свідків та експертів. Більше того, допит є найбільш поширеною дією в суді. Суть допиту полягає в одержанні судом від поінформованих осіб криміналістичної інформації, в її подальшій обробці та фіксації. КПК України чітко регламентує порядок допиту в суді (ст.ст. 225, 351-356 КПК України). Допит є ключовою судовою дією, якій належить визначальна роль у встановленні обставин кримінального провадження, оскільки саме у процесі допиту має бути одержана важлива для розгляду кримінального провадження інформація про відомі допитуваному обставини та інші дані, що мають значення. При цьому, враховуючи положення п. 4 ст. 95 КПК України, суд може обґрунтовувати свої висновки лише на показаннях, які він безпосередньо сприймав під час судового засідання або одержаних у порядку, передбаченому статтею 225 КПК України та не має права обґрунтовувати судові рішення показаннями, наданими слідчому, прокурору, або посилатися на них. Тим не менше, утаювання або надання неправдивих показань у ході судового розгляду кримінальних проваджень є найпоширенішим проявом протидії з усіх її способів. Зазначене, в свою чергу спричиняє суттєві труднощі в дослідженні обставин, що підлягають доказуванню у кримінальному провадженні, неповноту судового розгляду та невиконання завдань кримінального провадження.

Виходячи з того, що протидія під час проведення допиту передбачає ту чи іншу форму спілкування суб'єкта протидії із суддею, прокурором, захисником, що здійснюють відповідні функції у кримінальному провадженні, протидію допитуваного слід

розглядати, як один із видів протидії судовому розгляду у кримінальних провадженнях загалом. У цьому контексті протидія допитуваного характеризується всіма ознаками створення перешкод судовому розгляду [18, с. 13]. У той же час йому притаманні певні особливості, які обумовлені, перш за все тим, що цей вид протидії здійснюється в ході проведення слідчої (розшукової) дії – допиту, яка регламентована законом. Основна мета цієї слідчої (розшукової) дії в аспекті досліджуваної нами проблеми, як справедливо зазначає Р.С. Белкін, – викриття допитуваного в неправді, у намаганнях утаїти, спотворити або викривити дійсні обставини вчиненого кримінального правопорушення [25, с. 144]. Погоджуючись із Р.Ш. Осипяном, протидію допитуваного можна визначити, як умисний маніпулятивний вплив, який чиниться суб'єктом протидії на особу, яка допитує, шляхом передачі їй вербальної та невербальної інформації з метою перешкодити встановленню обставин, які підлягають доказуванню [205, с. 143] та вирішенню інших завдань кримінального судочинства.

Проведене нами анкетування суддів, працівників правоохоронних органів та захисників, показало, що протидіють судовому розгляду, як правило, обвинувачені (42% від числа всіх обвинувачених), недобросовісні свідки (26%) і навіть потерпілі, зацікавлені в неправильному сприйнятті суддею розслідуваної події (11%), а також захисники (21%) [Додаток А]. При цьому зауважимо, що відмова від давання показань обвинуваченим не є протидією судовому розгляду у кримінальних провадженнях, оскільки є реалізацією: а) одного з його головних прав – права на захист; б) принципу змагальності. Більше того, така відверта позиція обвинуваченого є прогнозованою для суду, який за вказаних обставин і в умовах конкретної судової ситуації здатний скоригувати судовий розгляд у кримінальному провадженні. Не є караною, а відповідно їй забороненою законом і зміна показань обвинуваченим та надання ним неправдивих, недостовірних показань. Тож, такі дії обвинуваченого не визначають як протиправні, а відповідно їх не можна вважати протидією судовому розгляду у кримінальному провадженні. Проте

вказану поведінку обвинуваченого треба намагатись викрити та спонукати його в межах закону до надання правдивих показань для встановлення об'єктивних даних у справі.

Крім того, ми маємо непоодинокі випадки в практичній діяльності, коли обвинувачений, в межах наданих йому прав, фактично зловживає своїми процесуальними правами, а саме: а) як завгодно часто змінює свої показання, намагаючись нейтралізувати наявні докази його вини; б) заявляє необгрунтовані та безпідставні клопотання та відводи, намагаючись затягнути розгляд кримінального провадження; в) виступає в засобах масової інформації, провокуючи нездоровий ажіотаж навколо справи, особистості судді та прокурора; г) ініціює звернення до високопосадовців, різноманітних громадських організацій, здійснюю таким чином тиск на суд тощо. Тож така активність обвинуваченого повинна бути предметом особливої уваги суду, а його дії спрямовані на усунення негативних наслідків такої поведінки обвинуваченого.

При цьому, розглядаючи подолання неправдивих показань з боку обвинуваченого, слід звернути увагу на те, що тактика його допиту хоча і схожа з допитом підозрюваного в ході досудового розслідування, але має певні відмінності: а) допит в суді відбувається через значний час після події злочину та допитів на досудовому розслідуванні, обвинувачений вже повністю орієнтується в матеріалах кримінального провадження й обирає вигідну для себе лінію поведінки, оскільки він, як ніхто інший з учасників процесу, зацікавлений у вирішенні справи; б) слід враховувати й ту обставину, що обвинувачений, наскільки б відверто не свідчив, через психологічний устрій людини, намагається подати те, що відбулося, у вигідному для себе світлі, тобто ненавмисно викривляє дійсність; в) на судовому слідстві важко встановити психологічний контакт з обвинуваченим, оскільки обстановка в суді через свою специфіку є більш публічною та швидко змінюється; г) якщо на досудовому розслідуванні допит проводить слідчий, то в судовому засіданні допит починається з пропозиції головуючого надати показання щодо кримінального провадження, після чого допит проводить прокурор,

захисник (залежно від процесуального статусу особи). Можуть бути поставлені запитання іншими учасниками кримінального провадження, а також головуючим і суддями: д) головуючий має право протягом всього допиту ставити запитання для уточнення й доповнення відповідей. Однак у будь-якому разі допит являє собою не просте одержання інформації, а цілеспрямований обмін інформаційними даними між суб'єктами спілкування. Причому інформаційний обмін між допитуваним та допитувачем не є безмежним, а обумовлений та конкретизується предметом допиту [97, с. 5].

Визнання обвинуваченим своєї вини не обов'язково повинно вести до завершення судового розгляду. Хоча в ч. 3 ст. 349 КПК України й передбачено право суду визнати недоцільним дослідження доказів щодо тих обставин, які ніким не оспоруються, якщо проти цього не заперечують учасники судового провадження, однак при цьому суд повинен переконатися в істинності позиції обвинуваченого, чи правильно він розуміє сутність пред'явленого обвинувачення, чи зрозуміле воно йому, чи немає сумнівів у добровільності його позиції, роз'яснює, що в такому випадку обвинувачений буде позбавлений права оскаржити ці обставини в апеляційному порядку. Тому, на нашу думку, навіть якщо обвинувачений і визнає свою вину, для вирішення питання про покладення в основу вироку цих показань, суддя також повинен володіти тактичними прийомами допиту, аби переконатися в істинності позиції обвинуваченого. Не слід забувати, що завдання допиту полягає не в тому, щоб обвинувачений зізнався у вчиненні злочину, а в тому, щоб він дав повні та правдиві показання [294, с. 95].

У результаті проведеного нами анкетування працівників правоохоронних органів, захисників і суддів встановлено, що причини відмови від дачі показань обвинуваченим або дача ним показань, що суперечать матеріалам кримінального провадження, обумовлені наступними чинниками: прагнення уникнути покарання або применшити ступінь своєї вини -78%; сором за вчинене, страх розголосу - 36%; негативне ставлення до правоохоронних органів та

правосуддя - 25%; острах помсти або засудження з боку окремих осіб - 44%; солідарність з учасниками - 31%; бажання продовжити злочинну діяльність - 12%; небажання відшкодовувати матеріальні збитки - 24%; «вигороджування» окремих осіб - 19%; бажання перекласти вину на іншу особу - 26%; злочинний етикет - 14%; інше - 7%¹ [Додаток А]. У свою чергу розглядаючи подолання неправдивих показань з боку потерпілого і свідка нами виявлено, що на їхню поведінку, а також на інформативність їхніх показань впливає обстановка судового засідання. Як правило, людина, яка ніколи не була в суді, рідко виступає перед аудиторією, буде в судовому засіданні відчувати себе незручно, а людина, яка звикла виступати – вільно й чітко висловлювати свої думки.

На нашу думку, на психічний стан потерпілого і свідка впливають об'єктивні фактори, які виявляються під час судового слідства. Це незвичність до офіційної обстановки, в якій відбувається судовий розгляд, велике скупчення незнайомих людей, ворожий настрій підсудного, можлива некоректність учасників процесу тощо. Ці фактори й особливості психіки слід враховувати під час допиту потерпілого і свідка в суді. Треба мати на увазі й те, що на формування показань потерпілих впливає неприємне ставлення до обвинуваченого, який заподіяв їм шкоду, побоювання помсти з його боку та протидія близьких обвинуваченому осіб. Специфічні переживання потерпілих також визначають їх психічний стан, який є своєрідним відображенням тих емоційних змін, які відбуваються в людині під впливом кримінального правопорушення та його наслідків за певний час. Психічний стан потерпілого залежить від характеру, сили та інтенсивності злочинного впливу, попереднього психічного стану, а також, психічних властивостей особистості, і виражається в своєрідності психічних процесів, свідченнях, поведінці та ставленні потерпілого до справи під час судового розгляду [169, с. 99].

Під час допиту потерпілого необхідно враховувати, що він є зацікавленим у результаті вирішення кримінального провадження,

---

¹ В сукупності результати опитування не дорівнюють 100% з причини того, що респондентами надавалися відповіді щодо впливу на поведінку допитуваних кількох чинників.

адже йому злочином завдано моральної, фізичної або майнової шкоди. Від нього має бути одержано максимально повні показання про відомі йому фактичні обставини, а також, відомості про чинники, що впливають на повноту і правдивість показань. Унаслідок дії багатьох чинників потерпілі можуть давати неправдиві показання або свідомо спотворювати відомості про фактичні обставини вчинення злочину. Це може бути наслідком помилкового сприйняття потерпілим подій та фактів, що обумовлюють, зокрема, його особливий фізичний стан внаслідок вимагання у нього неправомірної вигоди, його специфічне ставлення до обвинуваченого тощо [137, с. 74]. Вирок суду не може ґрунтуватися на показаннях потерпілого, в яких є суттєві суперечності, особливо в тих випадках, коли такі показання не підтверджено іншими доказами [137, с. 75].

При отриманні показань від свідків в ході судового допиту слід прагнути розуміння допитуваної особи, враховувати її вміння передавати свої думки, правильно викладати їх. Судовий розгляд має бути побудований таким чином, щоб створити всі умови для одержання від свідка найбільш повної й об'єктивної криміналістичної інформації. Перевіряючи наявність цих властивостей інформації в показаннях свідків необхідно ретельно встановити як, за яких умов вони формувались; причини знаходження особи в певному місці, характер явища, яке спостерігалось, обстановка, в якій знаходився свідок, його стан, вільною чи вимушеною була увага свідка, динаміка розвитку подій і т. ін. [294, с. 95].

Крім того, необхідно пам'ятати, що надання показань свідком є його обов'язком за виключенням показань відносно членів сім'ї чи близьких родичів, коло яких визначається законом (ст. 63 Конституції України). Тож перед кожним допитом свідка, він попереджається про кримінальну відповідальність про відмову від давання показань (ст. 385 КК України) та про надання завідомо неправдивих показань (ст. 384 КК України). Надання завідомо неправдивих показань є кримінально караним і для потерпілого (ст. 384 КК України), про що він також повинен бути попереджений перед його допитом. Така регламентація обов'язків потерпілих і свідків та процесуальна

визначеність з обізнаністю цих осіб зі своїми обов'язками має стимулювати надання ними саме достовірних свідчень.

На підставі проведеного дослідження й узагальнення результатів анкетування співробітників правоохоронних органів, захисників і суддів про причини дачі завідомо неправдивих показань, відмови або ухилення від дачі показань свідками і потерпілими, було виокремлено такі причини, як: погрози зацікавлених осіб – 42%; прохання, умовляння, родинні або товариські почуття – 36%; підкуп – 32%; небажання бути учасником кримінального процесу – 19%; жалість, бажання пом'якшити участь обвинуваченого – 15%; бажання приховати будь-які свої непристойні дії – 8%; службова або матеріальна залежність від обвинуваченого – 6%; негативне ставлення до правоохоронних органів та судової системи – 4%; інше – 3%². На питання, в чому виражалися погрози, були одержані наступні відповіді: в застосуванні фізичного насильства – 45%; у знищенні або пошкодженні майна – 23%; у створенні неприємностей на службі – 14%; в розголошенні компрометуючих даних – 6%; іншому – 12% [Додаток А].

Викриття неправдивих показань у ході судового розгляду кримінальних проваджень, має певну специфіку. Це зумовлено, по-перше, особливостями та умовами, в яких відбувається судовий розгляд кримінального провадження; по-друге, мотивами та причинами надання неправдивих показань свідками, потерпілими, обвинуваченими. При цьому головуючому у змагальному процесі належить регулююча роль, яка полягає у створенні ділової обстановки судового процесу, визначенні та регулюванні судового спілкування, усуненні різко конфліктних стосунків, зниженні надмірного емоційного збудження учасників. Все це притаманне, власне, для судового допиту. Ми погоджуємося з тими авторами, хто вважає, що суддя в процесі допиту зокрема, як і під час усього судового доказування взагалі, має зберігати ініціативу лише щодо створення умов для реалізації сторонами своїх прав та

---

² В сукупності результати опитування не дорівнюють 100% з причини того, що респондентами надавалися відповіді щодо впливу на поведінку допитуваних кількох чинників.

обов'язків [129, с. 74–201; 292, с. 5–6; 8–17]. У той же час, оскільки різні за силою способи протидії у вигляді неправдивих показань та відмова в їх наданні виражаються в різних за змістом формах поведінки суб'єкта, то від судді вимагається вміле оперування різними прийомами, спрямованими на подолання такої протидії. У криміналістичній літературі приділялася певна увага розробці тактичних прийомів, які сприяють викриттю неправди. Зокрема, О. М. Васильєв та Л. М. Карнеєва називають такі тактичні прийоми, безпосередньо спрямовані на подолання установки на неправду й на одержання правдивих показань: використання стану емоційної напруженості допитуваного; використання тактичних можливостей «вільної» розповіді; з'ясування причин (мотивів), які зумовлюють неправдиві показання, й ужиття заходів щодо їх усунення; стимулювання позитивних якостей обвинуваченого та підозрюваного; використання внутрішніх суперечностей у показаннях для викриття неправди та зміни позиції допитуваного; використання суперечностей між відомостями, які повідомляються допитуваним, та наявними у справі доказами для викриття неправди та зміни позиції допитуваного [41, с. 124-153]. Водночас більшість зазначених прийомів мають на меті не стільки викриття, скільки попередження неправди в показаннях. Деякі з перерахованих «способів дій» являють собою певні напрямки у здійсненні психологічного впливу, спрямованого на встановлення психологічного контакту (наприклад, «стимулювання позитивних якостей обвинуваченого та підозрюваного» або «з'ясування причин (мотивів), які зумовлюють неправдиві показання»). Існує залежність між мотивацією показань і неправдивістю повідомлень, а тому створення безконфліктної ситуації допиту, вміле встановлення психологічного контакту стимулює одержання правдивих показань. Іншими словами, усунення мотивів та причин неправди дозволяє одержати об'єктивну інформацію від допитуваного.

Так чи інакше, виконання будь-якого різновиду судового допиту супроводжується активним поєднанням з одного боку тактичних дій захисту і обвинувачення, з іншого відповідних дій суду з вирішення

кримінального провадження. І захист, і обвинувачення, і суд застосовують тактичні прийоми, апробовані криміналістичною наукою, спираючись на знання психології і судової практики для одержання від допитуваних осіб повних, правдивих і переконливих показань [180, с. 92]. При цьому Л.М. Максимішин слушно зазначає, що тактика суду під час допиту в судовому засіданні здійснюється з урахуванням тактичних ліній обвинувачення і захисту [180, с. 399]. Отже, ведучи мову про тактику допиту в суді, ми маємо на увазі поєднання тактики судового допиту, що здійснюється прокурором, захисником і судом, оскільки саме вони, виходячи з покладених на них обов'язків, забезпечують мету й завдання кримінального провадження.

Розглядаючи подолання протидії з боку допитуваних, слід зазначити, що основним тактичним засобом проведення допиту незалежно від стадії кримінального провадження – є тактичний прийом. У зв'язку із цим у судовому допиті повною мірою можуть бути застосовані тактичні прийоми допиту, які розроблено судовою психологією і криміналістикою, що дозволить провести такий допит ефективно.

Враховуючи предмет нашого дослідження, актуальним є розгляд застосування тактичних прийомів залежно від різновиду конфліктної ситуації, яка виникає в ході судового допиту та пов'язана з протидією допитуваного щодо встановлення всіх обставин кримінального провадження. Конфліктна ситуація, яка виникає під час судового допиту завжди має одну з двох типових особливостей: або ситуація вже існувала на досудовому розслідуванні і так само повторюється у суді, або, з безконфліктної переходить у конфліктну в суді. Відповідно до особливостей різновиду конфліктної ситуації й будується тактика судового допиту. Оскільки в судовому засіданні переважно допитуються особи, які вже були допитані під час досудового розслідування, під час судового допиту надається можливість перевірити правдивість їх показань та з'ясувати розбіжності з їх показаннями на досудовому розслідуванні, але лише свідка, потерпілого, що були допитані в порядку, передбаченому

ст. 225 КПК України (здійснення допиту свідка, потерпілого під час досудового розслідування в судовому засіданні). З цією метою показання, що одержані в ході досудового розслідування в зазначеному порядку, можуть бути оголошені при допиті особи під час судового розгляду. В інших випадках КПК України не передбачає можливості оголошення показань осіб, що були допитані під час досудового розслідування. Проте слід мати на увазі, що допускається можливість усунути протиріччя, що вбачаються з позиції особи, викладеної в протоколах інших слідчих дій на досудовому розслідуванні, зокрема про проведення слідчого експерименту, впізнанні особи та речей тощо.

Необхідно зазначити, що кількість тактичних прийомів допиту у науковій літературі має досить широкий діапазон своєї спрямованості але розміщена хаотично. Більшість прийомів має досить умовні назви. Так, деякі вчені пропонують використовувати тактичні прийоми на допиті в конфліктних ситуаціях, які характеризуються чітким суперництвом: використання раптовості; логічна послідовність пред'явлення доказів за їх зростаючою силою; допущення легенди; припинення неправди; поєднання форсованого та уповільненого темпу допиту; створення напруження; створення певного уявлення про поінформованість слідчого [71, с. 33-35; 90, с. 78-84]. На нашу думку, оптимальну класифікацію тактичних прийомів виявлення та викриття неправдивих показань подано В.П. Бахіним, М.Ч. Когамовим, Н.С. Карповим. До таких прийомів віднесено: 1) максимальна деталізація показань, що змушує того, хто повідомляє неправдиві відомості, «створювати» факти та обставини, які можна перевірити (про погоду в день події, роботу транспорту, відключення електроенергії тощо); 2) проведення повторного допиту, що дозволяє виявити розбіжності, які неминучі у разі створення вигаданих подій та наповнення їх обставинами, які конкретизують; 3) допущення легенди, тобто вислуховування всього неправдивого повідомлення без висловлення сумнівів та недовіри, щоб, по-перше, створити враження, що легенда прийнята, а по-друге, одержати досить широку базу для подальшої перевірки та викриття;

4) припинення неправди на початковому етапі допиту, коли для її спростування є достатні дані; 5) прояв інтересу до дрібних другорядних фактів та умовчання про інші відомі слідству обставини (своєрідний резерв слідчого), що породжує здивування допитуваного і, можливо, перебільшене уявлення про інформацію, яку має слідчий, через відсутність інтересу до головного; 6) початок допиту з обставин (епізодів), найбільш відомих слідчому та підкріплених доказами; 7) використання темпу постановки запитань допитуваному: а) швидкий – утруднює можливість продумування неправдивих відповідей та збільшує емоційне напруження, яке сприяє появі обмовлень; б) уповільнений – дозволяє забезпечити деталізацію фактів та відсторонення від висвітлення «слабких місць» у показаннях; 8) пред'явлення доказів [20, с. 120].

В той же час, за результатами одержаних нами емпіричних даних [Додаток А], найефективнішими тактичними прийомами відповідно до особливостей конфліктної ситуації судового допиту є:

1. Запитання-відповідь (88% респондентів). Тактична схема у такому випадку виглядає, зазвичай, як система із двох блоків запитань. Перший блок зводиться до тих, які уточнюють відповідні аспекти вільної розповіді допитуваного, що містять завідомо неправдиву інформацію з'ясовуються деталі події – час і місце вчинення злочину, послідовність нанесення ударів тощо. Потім ставляться запитання, які деталізують окремі аспекти розповіді [216, с. 106]. До другого блоку належать запитання, що констатують протиріччя у вільній розповіді допитуваного, вимагаючи від нього їх пояснення та вирішення [180, с. 141–142]. Особливо це притаманно перехресному допиту.

2. Використання протиріч, виявлених під час аналізу наявної у показаннях допитуваного інформації та інших доказів (79% респондентів). Психологічна сутність цього прийому полягає не в пред'явленні доказів, а у використанні виявлених протиріч. Таким чином особа, яка веде допит, стимулює допитуваного на роздуми, активізує у нього процеси мислення.

3. Тактичні прийоми, що тісно переплітаються між собою, це: «допущення легенди» і «деталізація показань» [128, с. 107] (68% респондентів). Зміст тактичного прийому «допущення легенди» полягає у прояві уявної довіри до неправдивих показань допитуваного. Тобто особа, що проводить допит, беззастережно сприймає розповідь (легенду) допитуваного. Тактичним прийомом «деталізація показань» допитувач фактично ставить неправдивого свідка у критичне становище. З одного боку, допитуваний не може заявити, що на деталі не звернув уваги, не помітив, чи вже забув про них і т. ін., оскільки усвідомлює, що такими відповідями одразу ж похитне довір'я до нових своїх свідчень. Якщо ж все таки він обере цей шлях, то вже після декількох таких негативних відповідей допитувач, узагальнивши їх, повинен поставити під сумнів показання, тобто всю версію допитуваного [180, с. 102].

4. Тактичний прийом «відволікання уваги» (54% респондентів). Його суть полягає в тому, що допитувач не акцентує уваги на головному запитанні, яке необхідно дослідити, а ставить другорядні запитання, що не мають в цьому випадку суттєвого значення. Відтак, відвертається увага допитуваного від основного факту, який потрібно дослідити цим допитом.

5. Тактичні прийоми, в основі яких закладено чинник раптовості, непередбачуваності допитуваного до завідомої неправди. Наприклад, шляхом постановки неочікуваних запитань у ситуації, коли допитуваний цього не очікує, оскільки на його думку допит проходить «безпечно», пред'явлення викриваючих у неправді доказів (37% респондентів).

6. Тактичний прийом, який у криміналістичній літературі названо «обмеження діапазону можливих неправдивих показань». Його ще називають «спалення мостів» [128, с. 111] (29% респондентів). Сутність цього прийому полягає в тому, що отримавши вичерпну інформацію завідомо неправдивої версії допитуваного за допомогою вже аналізованих тактичних прийомів «допущення легенди» і «деталізація показань» допитувач повинен поставити запитання, які одночасно і «прив'яжуть» його до цих

показань, і тактично змусять заперечувати інші варіанти неправдивого опису події чи окремих його елементів («спалити мости для відступу»).

7. Допустимим як для судового допиту може бути ще тактичний прийом з назвою «припинення неправди» [295, с. 198–199] (18% респондентів). Цей прийом доцільно використовувати у тому випадку, коли допитувана особа дає в суді завідомо неправдиві показання невпевнено, з очевидними сумнівами, паузами у розповіді. Оцінивши ситуацію як сприятливу для використання цього прийому, допитувач намагається припинити неправдиві показання допитуваного на самому початку, не даючи йому змоги «загрузнути у неправді», оскільки пізніше складніше буде повертатись до правдивих показань. Тобто, суть прийому полягає в раптовому спростуванні вже перших завідомо неправдивих тверджень допитуваного конкретними доказами (логічний вплив).

Перелік типових тактичних прийомів, придатних для використання у судових допитах з метою подолання протидії з боку допитуваного та переконання його у наданні правдивих показань, не є вичерпним. Крім того, порядок та умови їх застосування під час судового допиту важко заздалегідь спрогнозувати, оскільки вони залежать від багатьох чинників, передусім, від ситуації, яка склалась на момент допиту; характеристик особи допитуваного: його інтелектуального, емоційного, культурного рівня, життєвого досвіду тощо.

Таким чином, аналіз судової практики і наукової літератури дозволяє зробити висновок, що успішне проведення допиту в умовах протидії залежить від наступних факторів: наявності достатньої інформації про той чи інший факт або явище протидії; стійкості та сили протидії, що виникла між сторонами; підготовленості до подолання протидії судді, його вміння налагоджувати контакт з людьми, планувати судові дії, застосовувати тактичні прийоми; умов, в яких буде відбуватися його спілкування з протидіючим суб'єктом; повноти та правильності використаних джерел одержання інформації (документів, речових доказів, показань тощо); інших обставин, які

можуть негативно або позитивно вплинути на ситуацію протидії. Звичайно, що організувати дієве подолання протидії можна лише з урахуванням наукових розробок та накопиченого практичного досвіду. Одним із шляхів подолання протидії може стати систематизація тактичних прийомів, спрямованих на розпізнавання й викриття маніпуляцій з вербальною інформацією. При цьому, застосовуючи той чи інший тактичний прийом, слід враховувати, що його застосування не повинно: 1) принижувати честь та гідність допитуваного; 2) впливати на позицію допитуваного, аби не сприяти визнанню невинуватим неіснуючої вини; 3) виправдовувати вчинення злочину або применшувати його суспільну небезпеку; 4) сприяти обмові з боку допитуваного; 5) використовувати необізнаність суб'єкта в питаннях кримінального права і процесу; 6) сприяти виникненню у допитуваного низинних почуттів, вчиненню ним аморальних вчинків; 7) спричиняти повідомлення завідомо неправдивих відомостей; 8) підривати авторитет правоохоронних органів та суду. Прийоми повинні бути науково обґрунтованими, логічними, етичними, сприяти справедливому та неупередженому розгляду кримінального провадження.

3.2. Подолання тиску на учасників кримінального судочинства

Суб'єкти протидії судовому розгляду у кримінальних провадженнях використовують різні заходи, пов'язані з погрозами на адресу певних осіб, що є учасниками кримінального провадження та реальним фізичним впливом (насильством) над ними. Найбільш активною є протидія правосуддю з боку осіб, зацікавлених у вирішенні справи, що ставить під загрозу її справедливий розгляд, гарантований ст. 21 КПК України. Більше того, окремі науковці прямо зазначають, що сильний тиск на свідків обвинувачення та потерпілих фіксується в ході розслідування практично всіх кримінальних проваджень, особливо з боку представників

організованої групи (98%) [276, с. 87]. На сьогодні такі прийоми протидії є поширеним явищем. Їх застосуванню сприяють правова та економічна ситуація в країні, яка характеризується обмеженими можливостями правоохоронних органів щодо захисту як потерпілих, свідків, їхніх близьких, так і майна від загрози з боку організованих злочинних груп [30, с. 196]. Протиправний вплив на осіб, які сприяють кримінальному судочинству, фактично є засобом підризу правосуддя [195, с. 21].

За результатами проведеного нами анкетування суддів, працівників правоохоронних органів та захисників можна констатувати, що у своїй практичній діяльності вони були свідками різноманітних форм впливу на учасників кримінального провадження, зокрема: а) інтелектуальний вплив (психічне насильство) - 58% опитаних; б) фізичний вплив (фізичне насильство або вбивство учасників кримінального провадження) - 32%; в) економічний вплив (підкуп) - 30%. Крім того 25% опитаних окремо назвали вплив, який чиниться з боку захисника обвинуваченого у провадженні, а 15% - з боку працівників правоохоронних органів, зокрема у вигляді недозволених методів розслідування. У зв'язку з цим працівникам правоохоронних органів, захисникам і суддям як додаткове було поставлено питання: «Чи потребуєте ви захисту з боку держави?», на яке 100% однозначно відповіли: «так» [Додаток А]. Це, хоча й опосередковано, але свідчить про масовий характер протидії. Тому, перш ніж вимагати від свідків, потерпілих, експертів та перекладачів співпраці з правоохоронними органами, держава має забезпечити їм належний рівень захисту, оскільки, як слушно зауважують Н.С. Карпов та О. І. Габро, головною причиною збільшення кількості завідомо неправдивих показань, висновків, перекладів або відмови від давання показань, є саме незахищеність цих суб'єктів кримінально-правових (кримінально-процесуальних) відносин від протиправних дій з боку обвинувачених чи інших зацікавлених осіб [66, с. 253]. Тож, є надзвичайно актуальними та потребують на подальшу розробку: дослідження особливостей подолання тиску на учасників кримінального провадження під час

судового розгляду; аналіз складових системи протидії в частині подолання тиску на учасників кримінального судочинства; визначення шляхів оптимізації заходів, що застосовуються з метою подолання тиску на учасників кримінального провадження.

Аналіз наукової літератури дозволяє говорити про відсутність і дотепер комплексного дослідження з подолання тиску на учасників кримінального провадження. Переважно це питання розглядалось як один з елементів протидії на стадії досудового розслідування й не охоплювало стадію судового розгляду. Такий стан речей є неприйнятним тим більше, що сучасними науковцями прямо виокремлюються заходи забезпечення безпеки учасників кримінального судочинства, які застосовують *на судових стадіях* (курсив наш – О.Р., Р.М.) кримінального процесу [202, с. 81].

Досліджуючи питання подолання впливу на учасників кримінального провадження, доречно з'ясувати значення поняття «тиск». Академічний тлумачний словник української мови визначає поняття «тиску», як рішучу, енергійну дію, рух, спрямовані на кого-, що-небудь; стрімкий натиск, напад, насильство над чиєюсь волею, переконанням; примус [2]. З огляду на це, оскільки в досліджуваному нами питанні йдеться про способи протидії судовому розгляду у кримінальних провадженнях, завдяки яким особи, що їх застосовують, намагаються вплинути на волю учасників кримінального провадження, - зосередимо свою увагу саме на подоланні тиску. Таким чином, здійснення тиску зацікавленими особами на свідків, потерпілих та інших учасників кримінального судочинства спрямовано не лише на заподіяння останнім будь-якої шкоди, а й передбачає досягнення головної мети – схилити їх до відмови давати показання або іншим чином завадити, припинити сприяння правосуддю чи помститися за вже здійснене сприяння. Вплив може проявлятися у різних формах, але головним чинником постає мета, з якою він здійснюється [66, с. 254]. Тобто, здійснення тиску передбачає активну поведінку та вплив зацікавлених осіб безпосередньо на особу як носія інформації про кримінальне правопорушення для зміни інформації про характер, обставини та

учасників злочину [4, с. 49-50], а саме: а) заподіяння або погроза заподіяння матеріального збитку (підпал майна, квартири тощо); б) тероризування рідних або близьких людей; в) вплив на психіку людини та знищення інформації, яка знаходиться у пам'яті людини, знищення, руйнування нейронів пам'яті за допомогою електрошоку, ультразвуку, інших засобів; г) заподіяння тілесних ушкоджень особам - носіям доказової інформації або вбивство, як найбільш небезпечна форма впливу.

Тиск під час судового розгляду може бути спрямований на будь-яких учасників кримінального провадження, що визначені Законом (п.п. 19, 25, 26 ст. 3 КПК України) незалежно від їх процесуального статусу. Так, забезпечення безпеки підозрюваному та обвинуваченому у кримінальному провадженні (особливо тим особам, що співпрацюють із слідством) є вкрай актуальним питанням. Нагальними прикладами цьому є вбивство бізнесмена Максима Курочкина, який хоча і знаходився під вартою але був вбитий снайпером на виході з приміщення Святошинського районного суду міста Києва, а також справа перевертнів у погонах Гончарова-Нестерова, де завдяки свідченням останнього стало можливим розкриття великої кількості резонансних вбивств, вчинених працівниками міліції [83]. Не випадково на необхідність захисту осіб, які співпрацюють із правосуддям, як на окремій категорії осіб, що потребують забезпечення безпеки, вказується і в міжнародних нормативних актах, зокрема у п. 22 Рекомендації Rec (2005) 9 Комітету міністрів Ради Європи державам-членам щодо захисту свідків та осіб, які співпрацюють з правосуддям [251].

Актуальним є й питання подолання тиску на захисника як на сторону кримінального провадження. Зокрема, резонансні вбивства адвокатів Юрія Грабовського та Ірини Ноздровської пов'язують саме з їхньою професійною діяльністю [33]. При цьому, відповідно до частини 2 статті 5 Закону України «Про адвокатуру і адвокатську діяльність», держава створює належні умови для діяльності адвокатури та забезпечує дотримання гарантій адвокатської діяльності. Статтею 23 цього ж Закону держава гарантує право на

забезпечення безпеки адвоката під час участі у кримінальному судочинстві. Крім того, передбачена відповідальність і за незаконні дії щодо захисника у вигляді втручання в його діяльність та насильницькі дії щодо нього та його майна (ст.ст. 397-400 КК України).

Об'єктивний, справедливий розгляд кримінального провадження та прийняття судом обґрунтованого рішення залежить не тільки від пояснень підозрюваних, обвинувачених, свідків, потерпілих, висновків експертів, а також від дій та рішень слідчого та прокурора, які є стороною кримінального провадження (п. 19 ст. 3 КПК України). Зазначені особи мають не абиякий вплив на формування доказової бази у справі, як об'єкт дослідження та порядок розгляду кримінального провадження. За таких обставин не менш актуальним постає питання подолання тиску на вказаних осіб як учасників кримінального провадження. Так, у Костянтинівському міськрайонному суді Донецької області мав місце випадок забезпечення заходами безпеки прокурора, що підтримував обвинувачення в суді у справі №1-93/2007, оскільки він під час судового розгляду отримав відкриту погрозу на свою адресу від обвинуваченого Г., що утримувався під вартою. Через декілька днів обвинувачений здійснив втечу з-під варти, а зазначена погроза була розцінена як реальна [112].

Аналіз наукових досліджень щодо розробки засобів та методів подолання протидії (у тому числі й на стадії досудового розслідування), дозволяють констатувати, що в питанні визначення переліку (комплексу) таких заходів єдиного розуміння не досягнуто. Певні науковці дотримуються думки, що до таких заходів належать: а) кримінально-правові заходи; б) кримінально-процесуальні заходи (здійснюються у процесі проведення слідчим тактичних прийомів); в) не процесуальні заходи; г) оперативно-розшукові заходи; д) сукупність організаційних заходів [16, с. 101-104]. Інші дослідники до таких заходів відносять правові, тактичні, організаційні заходи та заходи попередження [4, с. 14-16]. З наведеного можна дійти висновку, що в системі протидії в частині подолання тиску на

учасників кримінального судочинства (окрім кримінально-правових та кримінально-процесуальних заходів, які відповідно передбачені кримінально-процесуальним та законом про кримінальну відповідальність [4, с. 101-104]), доцільно виокремити позапроцесуальні (організаційно-тактичні) заходи, які регламентовані спеціальними нормативно-правовими актами. Наявність позапроцесуальних заходів визначається й особливим характером їх застосування, наприклад, у забезпеченні безпеки учасників кримінального провадження, що передбачає: а) здійснення оперативно-розшукових заходів; б) особливий склад осіб, які приймають рішення про застосування таких заходів та забезпечують їх реалізацію; в) здійснення таких заходів за межами кримінального провадження, що перебуває на розгляді в суді. Про існування позапроцесуальних заходів безпеки, які здійснюються за рішенням слідчого, прокурора, слідчого судді чи суду за межами кримінального процесу, зазначають В.В. Касько та А.М. Орлеан [120, с. 18-20]. Тож тактика подолання тиску на учасників кримінального провадження під час судового розгляду полягає в застосуванні комплексних заходів (кримінально-правових, кримінально-процесуальних та позапроцесуальних).

Кримінально-правові та кримінально-процесуальні заходи подолання протидії судовому розгляду у кримінальному провадженні розглянуто нами в розділі 2.1 цього дослідження, проте ці положення є актуальними і для подолання тиску на учасників кримінального провадження як одного із способів протидії. Тож, більш детально розглянемо позапроцесуальні заходи подолання тиску на учасників судового розгляду.

Оскільки, як уже було зазначено, основною формою протидії сьогодні є вплив у будь-якій формі з боку злочинців, їх оточення, інших зацікавлених осіб на потерпілих, свідків, інших учасників кримінального судочинства, то ефективним буде попередження такого впливу шляхом забезпечення безпеки останніх. Здійснення заходів безпеки поза межами кримінального провадження вказує на їх позапроцесуальний характер. На необхідності застосування заходів

забезпечення безпеки учасників кримінального судочинства неодноразово наголошувалось у Постановах Пленуму Верховного Суду України (надалі ППВСУ). Зокрема у п. 13 ППВСУ «Про незалежність судової влади» від 13.06.2007 р. № 8 [233] зазначено, що безпека осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві, є важливим засобом попередження втручання у здійснення правосуддя. Більше того, забезпечення безпеки учасників кримінального процесу є одним із заходів подолання кримінальної протидії, тому розглядати поокремо ці види діяльності неможливо [100, с. 194].

Принцип необхідності забезпечення безпеки учасникам кримінального судочинства поступово втілювався в життя, набував законодавчого закріплення та подальшого розвитку [276, с. 225]. Нормативно-правове врегулювання проблеми подолання активного застосування незаконного тиску на осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві, забезпечується низкою нормативно-правових актів, серед яких Закони України: а) «Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві» [227]; б) «Про державний захист суддів та працівників правоохоронних органів» [226]. Наприклад, у ст. 7 ЗУ «Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві» ідеться про такі заходи забезпечення безпеки учасників кримінального провадження: 1) особиста охорона, охорона житла і майна; 2) видавання спеціальних засобів індивідуального захисту і сповіщення про небезпеку; 3) використання технічних засобів контролю і прослуховування телефонних та інших переговорів, візуальне спостереження; 4) заміна документів та зміна зовнішності; – зміна місця роботи або навчання; 5) переселення в інше місце проживання; – поміщення до дошкільної виховної установи або установи органів соціального захисту населення; 6) забезпечення конфіденційності відомостей про особу; 7) закритий судовий розгляд. Проте зазначені нормативні акти хоча й викладають основні заходи забезпечення безпеки, однак є дещо застарілими, є занадто декларативними, не містять реального механізму їх втілення та застосування, а тому потребують змін відповідно до реалій сьогодення. При цьому слід

враховувати вимоги міжнародних нормативних актів, що стосуються заходів забезпечення безпеки учасників кримінального провадження. Варто звернути увагу на досвід інших країн у вирішенні цього питання, зокрема щодо прийняття на державному рівні програми забезпечення безпеки учасників кримінального провадження та створення окремого державного органу, що забезпечує безпеку таких осіб. Реалії вітчизняного сьогодення вимагають змін у законодавстві завдяки яким учасники кримінального процесу сприйматимуться як особистості й громадяни з усіма притаманними їм правами та свободами.

Проблема захисту учасників кримінального процесу знаходиться в центрі уваги міжнародних, урядових і неурядових організацій. Міжнародні законодавчі акти, які є частиною законодавства України, також передбачають необхідність забезпечення безпеки учасників кримінального судочинства. Низка міжнародно-правових документів містить міжнародні принципи і стандарти захисту учасників кримінального судочинства. Зокрема, найбільш важливими серед них є: а) Конвенція ООН проти транснаціональної організованої злочинності 2000 р. та протоколи до неї [138]; б) Декларація основних принципів правосуддя стосовно жертв злочинів і зловживання владою. Основні європейські стандарти у зазначеній сфері переважно сконцентровані у: а) Європейській конвенції про взаємну допомогу у кримінальних справах 1959 р. та Другому додатковому протоколі до неї 2001 р. [93]; б) Директиві Європейського парламенту та Ради Європейського Союзу щодо встановлення мінімальних стандартів забезпечення прав, підтримання та захисту жертв злочинів від 25 жовтня 2012 р. [84, с. 112]; в) Рекомендації № Rec (97) 13 Комітету міністрів Ради Європи державам-членам щодо залякування свідків і забезпечення прав сторони захисту; г) Рекомендації № Rec (2005) 9 Комітету міністрів Ради Європи державам-членам щодо захисту свідків та осіб, які співпрацюють з правосуддям (останні розділи носять назви «Захист суддів і працівників кримінального правосуддя», «Захист жертв», «Захист свідків») [249, с. 402, 408].

Рекомендації Комітету міністрів Ради Європи Rec (97) 13 та Rec (2005) 9 чітко регулюють загальні принципи, якими керуються під час застосування заходів із захисту свідків. Комітет міністрів Ради Європи вважає неприйнятним те, що система кримінального судочинства може не доставити підсудних до суду та не отримати судові рішення у зв'язку з тим, що свідки відмовилися давати правдиві та добровільні свідчення. Тому Комітет рекомендує, щоб кожна держава керувалась такими загальними принципами:

- необхідні законодавчі та практичні заходи мають бути прийняті для забезпечення добровільного надання свідчень та захисту свідків від будь-яких посягань;

- за акти залякування свідків і близьких до них людей має передбачатися покарання як за окремий кримінальний злочин або як за складову частину злочину щодо використання незаконних погроз;

- необхідно заохочувати свідків повідомляти компетентним органам будь-яку інформацію, що стосується кримінальних злочинів, а потім давати свідчення у суді;

- працівники системи кримінального правосуддя повинні мати належну підготовку для випадків, коли свідки потребуватимуть заходів захисту, а також знати нормативні документи, якими слід керуватись;

- всі етапи процедур, що стосуються прийняття, здійснення, зміни та скасування заходів захисту, повинні зберігатися в таємниці; за несанкціоноване розкриття цієї інформації має передбачатись кримінальна відповідальність;

- під час здійснення заходів захисту слід також брати до уваги необхідність забезпечення належного балансу з принципом захисту прав і очікувань потерпілих [263].

Вирішення проблеми забезпечення безпеки учасників кримінального судочинства залежить, зокрема, від розуміння значення таких понять, як «небезпека» та «забезпечення безпеки». Не вдаючись до детального аналізу багаточисленних варіантів визначення поняття «небезпека» та «забезпечення безпеки», зазначимо, що характерною ознакою небезпеки є певна загроза

конкретній особі, членам її сім'ї, близьким родичам у зв'язку з можливістю позбавлення їх життя, заподіяння шкоди їхньому здоров'ю, знищення майна, належних їм житла або інших цінностей і благ [76, с. 105]. А тому слід погодитися з М.В. Куркіним, який вважає, що загроза, як зовнішній чинник небезпеки, чинить специфічний вплив на конкретного суб'єкта процесу і завдяки цьому визначає його особливий психологічний стан [167, с. 12].

Приєднуючись до думки О.О. Зайцева в тому, що забезпечення безпеки учасників кримінального судочинства є складовою державної політики, О.О. Гринків пропонує термін «забезпечення безпеки» доповнити означенням «державне» і використовувати його у судочинстві замість терміну «захист», оскільки останнім (у кримінально-процесуальній термінології) вважається надання правової допомоги (відповідно до ст. 59 Конституції України). При цьому О.О. Гринків визначив «забезпечення безпеки» як виконання уповноваженими законом (компетентними) органами комплексу необхідних дій (заходів), спрямованих на недопущення можливості завдати шкоди учасникам кримінального судочинства та на належне здійснення правосуддя [76, с. 108]. Поділяючи таку думку, додамо, що такі заходи спрямовані не тільки на недопущення, але й на усунення вже розпочатих дій щодо створення перешкод у здійсненні правосуддя. Отже, забезпечення безпеки суб'єктів (учасників) кримінального процесу має на меті ефективне здійснення ними своїх функцій і виконання завдань судочинства [173, с. 89], тобто створення необхідних умов для належного відправлення правосуддя [76, с. 122].

Взагалі, охорона безпеки та захист прав потерпілого як жертви злочину та свідків є важливим напрямком законодавчої та правоохоронної діяльності всіх цивілізованих держав світу. Відповідно до принципу змагальності сторін у кримінальному судочинстві кримінально-процесуальне законодавство багатьох держав передбачає постійну присутність жертв і свідків злочинів до кінця судового розгляду кримінальних справ [111, с. 50].

Позитивним, на нашу думку, є залучення досвіду забезпечення безпеки учасників кримінального провадження деяких зарубіжних країн. Так, у США в 1971 році вперше у світі була введена в дію спеціальна Федеральна програма захисту свідків (United States Federal Witness Protection Program), яка спочатку призначалася тільки для боротьби з італійською мафією, але потім, довівши свою ефективність, була поширена і на інші сфери поліцейської діяльності. Ця програма знаходиться в компетенції Служби маршалів США, яка має свою штаб-квартиру, регіональні представництва та офіси в поліції кожного міста, де працює інспектор з питань захисту свідків. Основою системи правосуддя США стала компенсація шкоди, заподіяної внаслідок злочину, яка включає не тільки прямі збитки від протиправних дій, але й витрати на консультації та медичну допомогу, юридичні послуги й т.ін. [264, с. 194]. У ФРН застосовуються дві системи забезпечення безпеки свідка: довгостроковий захист, який забезпечується всіма доступними поліцейськими методами (охорона за місцем його проживання, роботи, в громадському місці та особливо в залі суду). Друга система заходів забезпечення безпеки, повністю ізолює свідка від зовнішнього світу і спрямована головним чином на надання допомоги підзахисному у виборі нового місця проживання, роботи, а також в наданні необхідної матеріальної допомоги. Такі заходи створюють основу «нового» життя свідків після закінчення дії програми [208]. В Італії з 1984 року існує спеціальна програма щодо захисту свідків, керівництво якої здійснюється Департаментом громадської безпеки Міністерства внутрішніх справ через спеціальну центральну службу захисту та Канцелярію Державного обвинувача у справах, порушених проти мафії (Prokuratore Nazionale Antimafia). Ця програма застосовується у випадках, коли заходи захисту, що вживаються відповідно до чинного законодавства Італії, виявляються недостатньо ефективними [282]. У Франції координацію та керівництво всіма програмами щодо захисту осіб, які сприяють кримінальному судочинству, здійснює Бюро у справах жертв злочинів при Міністерстві юстиції. Крім того, в цій країні засновано

Міжміністерський комітет та Національний інститут допомоги жертвам і посередництва (ІНАВЕМ), які надають допомогу та координують заходи 150 організацій та відділів, які підтримуються як державою, так і органами самоврядування. Щорічно Національний інститут сприяє захисту понад 75 тис. осіб [252]. Законодавством Великобританії обов'язки щодо застосування заходів безпеки у встановлених випадках покладаються на співробітників Спеціальної Служби безпеки свідків (жертв злочинів). Вони супроводжують свідків у судові інстанції, інформують їх про процесуальні рішення у справі, наприклад, про звільнення обвинуваченого під заставу, а також консультують з питань дотримання заходів безпеки [151, с. 47].

Незважаючи на те, що науковцями [210; 121] неодноразово вказувалось на необхідність прийняття на державному рівні Концепції вдосконалення механізму забезпечення безпеки учасників кримінального провадження, це питання залишається й дотепер до кінця не вирішеним. Президент України ще у 2002 році давав доручення МВС, СБУ, МЗС України узагальнити світовий досвід із забезпечення безпеки потерпілих, свідків, подати пропозиції про внесення змін у ЗУ «Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві» щодо механізму реалізації його положень та фінансування відповідних заходів [231]. Але аналіз положень згаданого закону свідчить про нереальність чи недостатню ефективність багатьох передбачених законодавством заходів захисту й дотепер [4, с. 105]. Залишається законодавчо неврегульованим механізм реалізації вказаних заходів безпеки, немає достатніх практичних навичок, відсутнє належне фінансування [21, с. 234-235]. До того ж заходи безпеки здійснюються на примітивному рівні – охорона житла чи самого учасника кримінального процесу, переселення його до родичів або знайомих. Ці заходи, зазвичай, нетривалі й не можуть повною мірою забезпечити справжню безпеку учасника процесу [69, с. 4]. Прикрим прикладом неефективності таких засобів безпеки стали резонансні злочини останніх років – вбивства журналіста «Української правди» Павла Шеремета, екс-

депутата Держдуми Росії Дениса Вороненкова, учасниці бойових дій на Донбасі Аміні Окуєвої та інших [103].

Враховуючи такі резонансні події та потреби сьогодення, у Верховній Раді України зареєстровано законопроект №8457 від 08.06.2018 року «Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві», який має вирішити викладені проблеми [227]. Як зазначено у пояснювальній записці до нього, у 2017 році в Україні здійснювалися довготривалі заходи захисту щодо майже 300 осіб (понад чверть з них не є свідками, а є працівниками суду або правоохоронних органів). Сучасний стан захисту свідків в Україні характеризується тим, що у структурі майже кожного правоохоронного органу України функціонує спецпідрозділ, який займається захистом свідків: Національна поліція, СБУ, НАБУ, Державне бюро розслідувань. На практиці фізична особиста охорона не убезпечує від збройних нападів у людних місцях, підривів автомобіля чи місця проживання свідка або потерпілого. У законопроекті запропоновано на законодавчому рівні вирішити питання про встановлення взаємних прав та обов'язків між особою, взятою під захист, та органом, що здійснює заходи із забезпечення безпеки, їх закріплення та відповідальність за їх невиконання.

Функція забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві, має зосереджуватися в єдиному правоохоронному органі - Національній службі захисту свідків і потерпілих. Залежно від характеру та природи загроз можуть бути застосовані програми захисту першого або другого ступенів. Програма захисту першого ступеня здійснюється відповідно до підслідності кримінальних правопорушень, правоохоронними органами. Програма захисту другого ступеня має здійснюватись Національною службою захисту та повинна вирішувати завдання із забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальних провадженнях щодо злочинів проти основ національної безпеки України, тяжкі чи особливо тяжкі злочини, учинені організованими групами чи злочинними організаціями, злочини проти миру, безпеки

людства та міжнародного правопорядку, а також про корупційні правопорушення, учинені державними службовцями категорії А.

Звернемо увагу й на те, що окрім органів, які здійснюють заходи забезпечення безпеки, в Законі доцільно чітко визначити й коло органів, що мають приймати рішення про застосування таких заходів, та окреслити їх повноваження. Так, ознайомлення з текстом згадуваного Законопроекту дозволяє констатувати, що він не передбачає суд, як орган, що їх приймає (ст.4). Така позиція законодавця є незрозумілою і ставить під сумнів здатність забезпечити правовий режим застосування заходів безпеки, адже до них належать і оперативно-розшукові заходи (ст. 8 Законопроекту), в тому числі й ті, що пов'язані з тимчасовим обмеженням прав і свобод людини. Більше того, в цьому проглядається й певна непослідовність, оскільки відповідно до положень ЗУ «Про оперативно-рошукову діяльність» [234], а також Кримінального процесуального Кодексу України (глава 21), - оперативно-рошукові заходи, негласні слідчі (рошукові дії), у випадках, передбачених КПК України, проводяться на підставі *ухвали слідчого судді (курсив наш – О.Р., Р.М.)*, постановленої за клопотанням прокурора або слідчого, погодженого з прокурором. З огляду на наведене, як на наш погляд, буде абсолютно логічно у ст. 4 Законопроекту передбачити судовий контроль, приймаючи рішення про забезпечення безпеки особи.

Крім того у Законопроекті запропоновано створення програми захисту, яку визначають як комплекс заходів безпеки відповідного ступеня, що застосовуються органом, який забезпечує безпеку, з метою заохочення учасників кримінального провадження та осіб, які надають допомогу в запобіганні і протидії корупції (викривачів), до активної співпраці з правосуддям. Такий комплекс заходів спрямовано на захист життя, здоров'я, страхування житла та майна цих осіб, їх близьких родичів та членів сімей від протиправних посягань.

Проте, реальна дія такої законодавчої ініціативи залежить не тільки від регламентації процедури прийняття рішення та застосування заходів безпеки, що беззаперечно є кроком уперед у

проблемному питанні, а й від створення передумов для виконання того механізму, що буде визначено законом. Як правильно наголошує О.О. Зайцев, організація державного захисту учасників кримінального судочинства передбачає вирішення концептуальних питань управлінського характеру, ресурсного та інформаційного забезпечення, без чого неможлива їх практична реалізація [102, с. 109]. На нашу думку, позитивний результат залежить від створення дійсно незалежного окремого органу, що буде здійснювати заходи щодо забезпечення безпеки учасників кримінального провадження, створення державної програми з цього питання, що буде відповідати найкращим міжнародним стандартам, чіткого розмежування повноважень органів, які будуть приймати рішення про забезпечення безпеки та виконувати вказані рішення. Таким чином, подолання тиску на учасників кримінального провадження та забезпечення їхньої безпеки є одним із пріоритетних завдань держави у сфері правосуддя, яке потребує на невідкладне комплексне вирішення.

3.3. Формування концепції незалежного суду як передумова подолання впливу на суд

Здатність суду подолати прояви протидії судовому розгляду у кримінальних провадженнях напряму залежить від стану незалежності судді, суду та судової влади загалом. Чисельні приписи міжнародних актів у сфері судочинства закріплюють положення щодо незалежності суддів. Зокрема, відповідно до Монреальської універсальної декларації про незалежність правосуддя 1983 року, судді як особи є вільними та зобов'язані приймати безсторонні рішення згідно з власною оцінкою фактів і знанням права, без будь-яких прямих або непрямих обмежень, впливів, спонукань, примусів, загроз або втручання, з будь-якого боку і з будь-яких причин [187]. У висновку Групи держав для боротьби з корупцією (GRECO) від 23 червня 2017 року також акцентується увага на тому, що судді мають бути належним чином захищеними від неналежного зовнішнього (наприклад, політичного) впливу та від можливих

зазіхань на їхню незалежність і безпеку [305]. Про незалежність судової влади прямо ідеться й у Висновку №1 Консультативної ради європейських суддів.³ Таким чином, наведене засвідчує той факт, що неналежне забезпечення гарантій незалежності судді породжує ризики впливу на нього у процесі відправлення правосуддя, а тому діяльність судді за таких умов не може гарантувати прийняття безстороннього неупередженого рішення.

У науковій літературі незалежність судової влади досліджується системно, через зв'язок з іншими елементами системи – незалежністю суду й незалежністю суддів. Незалежність судової влади виражає статус однієї з гілок влади, незалежність суду – статус органу судової влади, а незалежність суддів – статус посадових осіб цього органу як носіїв судової влади [75, с. 10]. Таке розмежування понять відповідає вказаним міжнародним правовим актам та сприяє більш поглибленому дослідженню такого негативного явища, як вплив на суд як суб'єкт прийняття рішення, та засобів його подолання. Адже, як слушно зауважив В.Д. Бринцев, роль і місце судової влади в будь-якій державі багато в чому обумовлені як системою формування судів, так і ступенем незалежності суду від законодавчої, виконавчої, політичної влади, а також захищеності суддів від маси негативних факторів, що впливають на суддівство [35, с. 26].

Цікавою в цьому аспекті є думка екс-голови Верховного Суду України В. Т. Маляренко, на думку якого ключовою проблемою судочинства України - є забезпечення незалежності суддів і

---

³ Так, у п.11. Висновку №1 (2001) Консультативної ради європейських суддів зазначено, що «Судова влада є одним з трьох основних та рівноцінних стовпів у сучасній демократичній державі. Вона відіграє важливу роль та має важливі функції відносно інших двох стовпів. Вона гарантує те, що уряди та державна адміністрація можуть бути притягнені до відповідальності за свої дії, а стосовно законодавчої гілки влади — бере участь у забезпеченні виконання належним чином уведених у дію законів, а також, тією чи іншою мірою, у забезпеченні їх відповідності конституції або вищим юридичним актам (наприклад, законодавству Європейського Союзу). Для того, щоб судова влада могла виконувати ці функції, вона повинна бути незалежною від цих органів, що означає її захист від неналежних зв'язків з ними та впливу з їхнього боку». Таким чином, незалежність слугує гарантією безсторонності. Відповідно до п.10 цього ж Висновку, незалежність судів є передумовою верховенства права та основоположною гарантією справедливого суду. Незалежність суддів є прерогативою чи привілеєм не для захисту власних інтересів, а в інтересах верховенства права та тих, хто шукає й очікує правосуддя

підпорядкування їх лише закону. На підкріплення цієї тези він наводить наступні дані: в Національній школі суддів проведено анонімне анкетування суддів-слухачів, і на одне із запитань: «Чи є Ви самостійними у прийнятті судового рішення у розгляді судової справи», 94% суддів відповіли заперечно, зазначивши, що вони не є самостійними, а є залежними. Ось головний корінь зла судової системи України. І тому основну увагу необхідно приділити реальній, а не віртуальній незалежності судді й підкоренню його лише закону [181, с. 41-42].

Прикро констатувати, але спроби в різний спосіб вплинути на суд останнім часом в Україні стали поширеним явищем, що відзначається різноманітністю способів та суб'єктів, починаючи від громадян, невдоволених рішенням суду до окремих політиків. І це стає нормою поведінки, що схвалюється в репортажах ЗМІ, стимулюється бездіяльністю правоохоронних органів та влади в країні, що призводить до відсутності реальної відповідальності за такі дії. Приміщення судів не охороняються, громадський порядок у судах не забезпечується, розгляд справ супроводжується неприхованим психологічним, а подекуди й фізичним тиском на суддів, з метою одержання бажаного результату в конкретних справах [192]. Таким чином, викликає обґрунтоване занепокоєння ситуація, яка склалась у сфері дотримання конституційних гарантій самостійності судів, незалежності та недоторканності суддів.

Наразі погрози вбивством, насильством, знищенням майна щодо суддів, а також їхніх близьких родичів у зв'язку з діяльністю із здійснення правосуддя поширені в більшості регіонів України. За результатами проведеного нами дослідження можна виокремити наступні прояви погроз: а) напади на суддів з нанесенням шкоди життю і здоров'ю; б) взяття суддів у заручники; в) акції протесту, пікетування та блокування роботи судів із використанням бойових гранат, зеленки, сльозогінного газу, «коктейлів Молотова»; г) повідомлення про мінування будівель судів; д) інформаційний тиск на суддів; е) тиск шляхом подачі необґрунтованих скарг на дії суддів у справах, які перебувають на розгляді; ж) внесення відомостей до

ЄРДР за ст. 375 КК України; з) тиск з боку Департаменту захисту економіки Національної поліції України з вимогами надати інформацію та документи щодо певних суддів та працівників апарату суду й безпідставне складання відносно суддів адміністративних протоколів про корупційні правопорушення.

Так, у березні 2016 року під час розгляду справи в Апеляційному суді Донецької області присутніми у судовому засіданні громадянами під прапорами «Правого Сектору», а також громадянами у камуфляжній формі вчинявся тиск на колегію суддів для прийняття неправосудного рішення, двоє суддів з колегії суддів були заблоковані у залі судових засідань та фактично стали заручниками. Звернімо увагу на те, що під час таких дій у залі був присутній народний депутат України Я.В. Маркевич [211]. 22 березня 2016 року у смт. Чорнобай у власному приватному будинку було скоєно збройний напад на суддю - секретаря судової палати у кримінальних справах апеляційного суду Черкаської області [191]. І цей перелік можна продовжити [221; 271; 105; 106]. Разом з тим, міністр внутрішніх справ А. Аваков пропонує припинити охорону судів силами Національної поліції та Національної гвардії, будучи невдоволеним рішенням суду щодо міри запобіжного заходу відносно особи, що завдала вогнепального поранення поліцейському під судом під час засідання щодо обрання запобіжного заходу одеському меру Геннадію Труханову. [14]. При цьому майже в кожному регіоні є випадки збору правоохоронними органами даних з особових справ суддів під виглядом антикорупційної перевірки саме в момент розгляду важливих справ [106]. Наприклад, з метою створення штучного тиску на суд прокуратурою Одеської області розслідувались кримінальні провадження відносно усіх без винятку суддів судової палати з розгляду кримінальних справ Апеляційного суду Одеської області. При чому відомості до ЄРДР у більшості своїй зареєстровані 17 листопада 2017 року за зверненнями громадян, які не були учасниками (сторонами) кримінальних проваджень, що перебували у провадженні цих суддів [270].

Загалом, останнім часом авторитет судової влади в Україні зазнав значних втрат, що демонструють і наступні дані. Так, опитування дорослого населення країни показало, що недовіряли судовій системі у 2007 р.- 63,5 % опитаних, у 2009 році – 72,6 %, у 2016 р. - 69%, а у 2018 р. - 59 % респондентів [204, 244, 243]. Наведене вказує на тривале формування стійкої недовіри до судової влади в Україні й навіть незначне зниження цього показника за останні роки (в межах 10%), вочевидь не вирішує цієї проблеми. До речі, за результатами тих самих досліджень спостерігається недовіра й до законодавчої та виконавчої влади (показники недовіри коливаються в середньому в межах 10%). Така статистика вказує на загальне зниження престижу та авторитету влади в країні. При цьому наявні випадки посягання з боку представників інших гілок влади та владних структур на незалежність та самостійність судової влади вказують на намагання підняти власний авторитет саме за рахунок пониження авторитету судової влади, видаючи в інформативному полі свої управлінські помилки як недоліки, які мають місце завдяки існуючій судовій системі. Такий підхід невідворотно веде до руйнації Конституційного принципу поділу державної влади в Україні (на законодавчу, виконавчу та судову), що є невід'ємним атрибутом правової держави. Тож реформування потребують й інші гілки влади. Наприклад, процес адміністративних нововведень у системі судового управління США розпочався ще після другої світової війни і з часом ці нововведення кардинально змінили цю систему і спричинили створення адміністративної структури, укомплектованої професійними кадрами. Позитивно, що ця тенденція розвивалась паралельно із комплексом реформ у сфері державного управління та соціальної сфері [198, с. 64-64]. Поряд із законодавчими механізмами, що гарантують незалежність судової влади, потрібно виховувати культуру комунікації та співпраці між гілками влади, що має не менш вагомий вплив на формування правових механізмів у державі. Як показує досвід країн з розвиненими системами демократії, законодавче врегулювання взаємовідносин між гілками влади в цих державах має більш формальний характер, а гарантії незалежності

судової влади закріплені на набагато нижчому рівні, ніж наразі в Україні ⁴. Проте судді фактично мають більше гарантій своєї незалежності. Тож, авторитет правосуддя багато в чому визначається тим реальним місцем суду в системі державних органів, а також особистісними якостями та рівнем професійності судді. Звідси, погоджуючись з думкою В.Д. Бринцева, що у всіх формах (видах) правосуддя стержневою фігурою, що формує авторитет та громадську оцінку діяльності суду, залишається суддя [35, С. 138-139], в тій критичній ситуації, що склалася в країні, стає очевидним, що судова влада самостійно не може подолати вказане явище. Цей процес потребує комплексного вирішення, злагоджених взаємовідносин представників усіх гілок влади та правоохоронних органів, метою яких має бути реалізація принципу єдності державної влади, підвищення ефективності функціонування судів [57,с. 9-10] Тільки такий підхід може забезпечити, як належне законодавче врегулювання взаємовідносин, так і припинення окремих зухвалих випадків втручання в діяльність суду.

Зазначена криза в судовій системі не виникла одночасно, а мала певні етапи свого формування. Виходячи з цього та задля винайдення напрямків її подолання, доцільно критично оцінити пройдений шлях реформування судової влади незалежною Україною.

Так, першочерговим завданням Концепції судово-правової реформи в Україні 1992 року, затвердженої Постановою ВРУ від 28 квітня 1992 року [232], була необхідність формування незалежної, дієздатної, ефективної судової влади, що обумовлено тим, що «суд не мав влади, а влада безконтрольно користувалася судом». Поняття

---

⁴ Призначення суддів, зокрема й на адміністративні посади віднесено до компетенції інших гілок влади, відсутні настільки публічні механізми формування суддівського корпусу, механізми автоматичного розподілу справ між судьями, тощо [217, с.80-81; 165]. Показовим, наприклад, є той факт, що президент Французької республіки, як гарант незалежності судової влади, очолює Вищу раду магістратури, а міністр юстиції є його заступником. До їх компетенції, як керівників Вищої ради магістратури, відноситься, зокрема, призначення суддів на посади за умови позитивного висновку Ради магістратури [198, с. 58]. Вірною в цьому сенсі є теза, що міститься в Монреальській універсальній декларації про незалежність правосуддя (1983 р.): «не існує єдиного правильного способу обрання суддів; єдиною вимогою є та, що спосіб обрання повинен гарантувати, що призначення суддів не здійснюється за нечесними мотивами» [187].

судової влади визначалось як система незалежних судів, які в порядку, визначеному законом, здійснюють правосуддя. Разом з цим, автори Конституції, замінивши передбачений проектом термін «судова влада» на «правосуддя», залишили підґрунтя для подальшої дискусії про роль та місце суду в державі. [35, с. 156]. Вважаємо, що саме через це в основному законі країни місце судової влади (у державному механізмі) визначено вкрай нечітко (розміто), що стало передумовою формування фундаменту для тих негативних явищ у судовій системі, які мають місце зараз.

З 1 липня 2002 року діє вже другий закон про судоустрій, що, як і попередній, не дає сутнісних визначень основних понять, таких як «судова влада», «самостійність судів», «незалежність суддів», «недоторканність суддів», «суддівське самоврядування» тощо. І це при тому, що в ньому є самостійні статті з цими найменуваннями! Відсутність чітких дефініцій, установлених законодавством, певною мірою створює умови для неоднозначного сприйняття в суспільстві й неоднозначності в правозастосовній практиці сутності судової діяльності як реалізації владних функцій держави та значення в цьому інститутів самостійності судових органів і незалежності суддів [34, с. 57].

Певний імпульс для практичної реалізації концептуальних положень повинен був надати Указ Президента України «Про план заходів на 2006 рік щодо вдосконалення судового устрою та забезпечення справедливого судочинства в Україні відповідно до європейських стандартів» від 20 березня 2006 року № 242/2006 [236]. Але через нестабільність політичної ситуації в державі правові питання відійшли на задній план [34, с. 58]. Вже в червні 2007 року Пленум Верховного Суду України у своїй постанові «Про незалежність судової влади» зазначив, що гарантії самостійності судів та незалежності суддів в Україні належним чином не забезпечені. На практиці законодавчим органом, органами виконавчої влади, їх посадовими особами ігнорується конституційний принцип поділу влади на законодавчу, виконавчу та судову. Факти тиску на суддів і втручання в діяльність судів набули системного та відвертого

характеру, зокрема у розгляді судами справ, формуванні суддівського корпусу, призначенні суддів на адміністративні посади, вирішенні питань про відповідальність суддів [233].

У липні 2010 року в межах уже наступної судової реформи прийнято новий ЗУ «Про судоустрій і статус суддів», який передбачив суттєві зміни в системі судоустрою. Створено Вищий спеціалізований суд України з розгляду цивільних і кримінальних справ, який функціонував як суд касаційної інстанції поряд з Вищим адміністративним та Вищим господарським судами України, змінились повноваження ВСУ, ліквідовано воєнні суди. Крім того, змінено процедуру призначення на посаду судді вперше, запроваджено системи автоматизованого документообігу та розподілу справ у судах, а державну судову адміністрацію передано під судовий контроль [241]. Проте зазначена судова реформа була піддана певній критиці як зі сторони юридичного середовища країни, так і міжнародних інституцій. Вона стосувалась того, що фактично було нівельовано роль ВСУ та зруйновано цілісність судової системи. Багато питань, що стосуються гарантій незалежності суддів, виникло до порядку формування та повноважень Вищої ради юстиції, до процедури притягнення суддів до дисциплінарної відповідальності. Такі застереження, зокрема викладені у спільних висновках Європейської комісії «За демократію через право» (Венеціанська комісія) та Дирекції із співпраці Генерального Директорату з прав людини та правових питань Ради Європи №588/2010, ухвалених на 84-му пленарному засіданні 15-16 жовтня 2010 року [52; 266].

На невідповідність концептуальних положень Закону визначеним Конституцією України основним засадам функціонування судової влади, здійснення правосуддя, побудови судової системи, ролі та місця ВСУ в системі судової влади, гарантіям незалежності суддів та права громадян на судовий захист звернув увагу Голова ВСУ В.В. Онопенко в листі до Президента України (12 липня 2010 року) [172].

У пункті 199 Рішення ЄСПЛ у справі Олександр Волков проти України» (Заява № 21722/11) від 9 квітня 2013 року Суд зазначає, що

ця справа свідчить про серйозні системні проблеми функціонування судової влади в Україні. Зокрема, встановлені у справі порушення наводять на думку, що система судової дисципліни в Україні не є організованою належним чином і не забезпечує достатнього відділення судової гілки влади від інших гілок державної влади. Більше того, вона не дає достатніх гарантій проти зловживань та неправильного застосування дисциплінарних заходів, що шкодить незалежності судової влади, в той час як остання є однією з найважливіших цінностей, які підтримують ефективність демократії [255].

Першим кроком у реформуванні судової влади на сучасному етапі стало прийняття 8 квітня 2014 року ЗУ «Про відновлення довіри до судової влади в Україні», що зумовлено подіями суспільно-політичного характеру в країні та який передбачав проведення спеціальної перевірки суддів [224]. Далі стратегію реформування судоустрою, судочинства та суміжних правових інститутів на 2015-2020 роки затверджено Указом Президента України 20 травня 2015 року [230]. В межах останньої 2 червня 2016 року прийнято ЗУ «Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)» [225] та новий ЗУ «Про судоустрій і статус суддів» [242], а також 21 грудня 2016 року прийнято ЗУ «Про Вищу раду правосуддя» [223].

Цією судовою реформою передбачено оптимізацію судової системи, що включає створення нового Верховного Суду та вищих спеціалізованих судів (антикорупційного суду та суду з питань інтелектуальної власності), реорганізацію окремих судів та укрупнення апеляційних округів. Запроваджено конкурсні процедури у призначенні суддів на посади з урахуванням думки громадськості, скасування випробувального терміну для суддів, обрання суддів на адміністративні посади самими судьями, передачу повноважень щодо призначення і звільнення суддів від Верховної Ради і Президента до Вищої ради правосуддя. Передбачено втілення нової дисциплінарної процедури щодо суддів, створення єдиного дисциплінарного органу в особі Вищої ради правосуддя на засадах більшості в її складі суддів, обраних судьями з наданням останній нових повноважень у сфері

судоустрою. Посилено вимоги щодо фінансового контролю відносно суддів та вимоги щодо їх добросовісності, що покликано зміцнити авторитет судової влади. Крім того, наведені нормативні акти сповнені ідеєю в межах судової реформи проведення оцінювання всіх діючих суддів з огляду на їх відповідність займаній посаді та оновлення суддівського корпусу. В частині останніх новел до суддів також застосовуються положення ЗУ «Про очищення влади» від 16 вересня 2014 року [235].

Здається, що новою судовою реформою в країні враховано найкращий міжнародний досвід формування суддівського корпусу на засадах прозорого конкурсу, принципи роботи органів суддівського самоврядування та дисциплінарної практики, а також вкотре задекларовано гарантії незалежності та самостійності судової влади. На думку Венеціанської комісії, остання версія змін до Конституції є дуже позитивною й добре підготовленою та заслуговує на підтримку [54]. Тобто на законодавчому рівні задекларовано глобальні процеси, що мали б привести до зміцнення судової влади та відновлення втраченої довіри до неї.

Проте перелічені кроки з боку держави не призвели до очікуваних результатів. Так, відповідно до всеукраїнського опитування суддів (2017 р.), лише 57% погодилися з твердженням, що протягом останніх двох років не було випадків порушення їхньої незалежності як судді з боку пікетників, демонстрантів біля суду, громадських організацій; 67% - не відчували тиску зі сторони політичних партій і політиків; 72% - зі сторони прокуратури; 77% - зі сторони національної поліції. Тобто решта опитаних суддів відчувало тиск зі сторони зазначених організацій та установ. Абсолютно не задоволені становищем щодо безпеки в судах 82% опитаних суддів, соціально-побутовим забезпеченням – 78%; оплатою праці – 71%; якістю законодавчого врегулювання судоустрою (статусу суддів) – 60%; гарантіями для незалежного ухвалення рішень – 50%. При цьому з дослідження випливає, що судова спільнота загалом підтримує реформування судової системи та очікує від проведення реформ певних змін. Про це свідчить і той факт, що 67% суддів

підтримує розширення повноважень Вищої ради правосуддя, 66% - скасування інституту першого призначення судді на 5 років; 65% - повернення до три-ланкової системи судоустрою; 60% - конкурсний відбір суддів Верховного Суду. Разом з тим, 36% суддів вважають, що Вища рада правосуддя не має належних механізмів та процедур для дієвого захисту незалежності суддів; 52% суддів вважає, що таких механізмів не має Рада суддів України, що вказує на прагнення суддів скористатися ними. 35% суддів негативно сприймають звуження обсягу суддівської недоторканості до функціональної; 39% - негативно ставляться до запровадження кваліфікаційного оцінювання суддів; 49% - негативно ставляться до запровадження процедури регулярного оцінювання суддів. Такий показник може мати місце й через побоювання певного тиску на суддів з використанням зазначених механізмів [212].

Тож, аналіз законодавства, ключових подій у сфері судочинства та судоустрою вказує на те, що судова реформа на сьогодні фактично зведена до кадрового питання без глобальних змін у судовій системі, що стосувались би саме здійснення правосуддя, забезпечення прав громадян на доступ до правосуддя, прозорості роботи судових органів на зрозумілих для суспільства принципах. Сама ж по собі кадрова реформа, хоча і є важливим питанням, але не може бути єдиним інструментом для досягнення зазначених потреб. Навпаки, саме зловживання кадровим питанням, маніпуляції з ним викликають збільшений інтерес і резонанс у суспільстві, надалі руйнуючи авторитет судової влади. З огляду на події новітньої історії України спроби «очищення» судової влади, гучні «показові» справи проти суддів за постановлені ними «завідомо неправосудні» рішення, дії державних органів, що дискредитують судову владу, - все це виглядає як «заклання агнця» або пошуки «крайнього» [115, с. 1]. В той же час, такий підхід до реформи залишається найпростішим способом впливу через кадрову політику на всю судову систему в інтересах правлячої верхівки країни і є вкрай вигідний останнім.

Справа в тому, що влада у нашій країні, на жаль, не може увявити суд, на який не можна вплинути [181, с. 42]. Історія свідчить про те,

що багато прогресивних ідей судової реформи опинились нереалізованими в результаті системних «удосконалень» законодавства на догоду політичному режиму та, в основному, спрямованих на нейтралізацію принципу незалежності суддів [35, с. 27]. У такому історичному аспекті й самі судді вже стали більш поступливими, такими що шукають компромісу з представниками інших гілок влади на умовах, що часто шкодить їхньому авторитету.

Законом України № 193-IX від 16 жовтня 2019 року «Про внесення змін до ЗУ «Про судоустрій і статус суддів» та деяких законів України щодо діяльності органів суддівського врядування» [311] внесено чергові масштабні зміни до законодавства в сфері судоустрою, які позиціонувались як початок нової судової реформи. З дня набрання чинності цим Законом припинено повноваження членів Вищої кваліфікаційної комісії суддів України та запроваджено новий порядок формування цього органу суддівського врядування. Призначення на посади членів ВККС України тепер здійснюється ВРП за результатами конкурсу, для чого утворюється конкурсна комісія за участю міжнародних експертів. Також внесено певні зміни щодо дисциплінарної процедури суддів, анансовано скорочення як штату так і заробітної плати суддів ВС. Останні зміни отримали не аби які критичні зауваження, в тому числі й зі сторони міжнародної спільноти [312], сприйняті як зазіхання на незалежність судової влади з огляду на те, що ВС було щойно створено за новими правилами на конкурсній основі. Окремі положення цього закону визнані неконституційними рішенням КСУ № 4-р/2020 від 11 березня 2020 року [313]. В результаті зазначений механізм формування ВККС України не запрацював внаслідок ненадання міжнародними та іноземними організаціями своїх представників (експертів) для утворення конкурсної комісії. На тепер вже понад рік в країні відсутній основний орган судівського врядування [314], відповідальний за кадрові питання в судовій системі, робота з добору суддів не ведеться, оголошені конкурси до судів апеляційної інстанції зупинені, що ще більше поглибило катастрофічну нехватку суддів для здійснення правосуддя.

Таким чином, вказані зміни до законодавства не тільки не вирішили проблем, що існують в судовій владі, а ще більше створили напругу в судовій системі країни. Ситуацію мали б виправити наступні зміни до законодавства. Протягом 2020 року у Верховній Раді України було зареєстровано більш ніж 70 (!) таких законопроектів [315]. Законопроект №3711 від 22.06.2020 року «Про внесення змін до Закону України "Про судоустрій і статус суддів" та деяких законів України щодо діяльності Верховного Суду та органів суддівського врядування» [316], який визначено Президентом України як невідкладний, що враховує застереження міжнародних експертів та КСУ, передбачає можливість формування ВККС України без участі міжнародних експертів, а його прийняття мало б запустити принаймні кадрові питання у судовій системі. Проте питання з його прийняттям набуло політичного протистояння та на теперішній час так і не вирішено.

Становище в судовій системі поглиблюється ситуацією, що склалася довкола КСУ у зв'язку з прийняттям ним рішення № 13-р/2020 від 27 жовтня 2020 року щодо відповідності Конституції України (конституційності) окремих положень ЗУ «Про запобігання корупції», КК України [317]. Зазначена ситуація також стала предметом розгляду Венеціанської комісії, яка схвалила висновки № 1012/2020 від 10 грудня 2020 року, де, серед іншого, було надано рекомендації щодо змін до ЗУ «Про Конституційний Суд України» [318]. Президент України Володимир Зеленський, в свою чергу зазначив, що юристи Офісу Президента та Верховної Ради аналізують висновки й рекомендації Венеціанської комісії, щоб оперативно їх врахувати під час підготовки подальших кроків для реформування судової системи [319].

Не можна оминути й той факт, що крім рекомендацій стосовно процедури розгляду справ КСУ та мотивації його рішень, а також дисциплінарної процедури для суддів, - Венеційська комісія додатково рекомендовала створити орган відбору кандидатів на посаду судді з міжнародним компонентом, який може включати міжнародних експертів з прав людини. Така (наполеглива) позиція

міжнародної інституції щодо участі міжнародних експертів у формуванні ще одного конституційного органу країни викликає певні зауваження й потребує детального вивчення й обговорення з тим, щоб у процесі реформування не були втрачені національні пріоритети. На думку члена ВРП В.Гришука, якщо йтиметься про членство в цій комісії іноземних громадян, то цього допускати не можна, оскільки це суперечить Конституції України, зокрема ст.5, у якій прямо визначено: «Носієм суверенітету і єдиним джерелом влади в Україні є народ. Народ здійснює владу безпосередньо і через органи державної влади та органи місцевого самоврядування» [314].

З огляду на наведене, цілком слушною є позиція голови ВРП А.Овсієнко, що законотворча робота має бути системною, узгодженою, виваженою і здійснюватися в межах єдиної визначеної концепції [315]. Кроком у цьому напрямку можна вважати надання 30 грудня 2020 року на розгляд Президентові України Стратегії сталого розвитку судової системи на 2021-2025 роки, розроблену Комісією з питань правової реформи із залученням представників експертного середовища [320]. Сподіваємося, що згадувана стратегія враховуватиме всі проблеми, що виникли в судовій системі для найскорішого їх вирішення.

На наш погляд, важливі зміни в судовій системі треба розпочати зі змін до Конституції України, а саме у розділі VIII, встановивши насамперед його назву, як «Судова влада» та закріпити чітко її визначення. Назва розділу «Правосуддя» без чітких формулювань поняття судової влади, свідчить про те, що вона не знаходиться на одному щаблі із законодавчою та виконавчою [144].

Ототожнення судової влади із правосуддям у межах функціонального підходу є досить дискусійним. Адже правосуддя хоча і є основною, але однією з декількох функцій судової влади, проте ці поняття не є тотожними. Виокремлюють й інші функції: нормотворчу, представницьку, управлінську, організаційну [55, с. 8-9], які, будучи додатковими, виконують важливу роль у функціонуванні судової влади. Помилково зводити владу й до системи органів – судів. Адже влада – це не орган чи посадова особа, а те, що вони можуть і

спроможні зробити. Суд або суддя є лише органом, який опосередковує, виражає судову владу, первинним джерелом якої є народ [161, с. 15]. Таким, що більше відповідає сутності й змісту судової влади, є підхід у контексті теорії поділу державної влади на три самостійні гілки: законодавчу, виконавчу й судову. Тому більш точним є визначення судової влади, що запропонував В.В. Городовенко, як самостійної й незалежної гілки державної влади, створеної для розв'язання юридичних конфліктів, що виникають у суспільстві [75, с. 10].

У такому природному прагненні судової влади до ствердження не треба побоюватись зміцнення її незалежності та ототожнювати цей процес із некерованістю та безвідповідальністю. Правова природа судової влади полягає в тому, що в правовій державі вона підпорядковується єдиним правилам, найважливішими з яких є її незалежність та самостійність на базі відокремлення від влади законодавчої та виконавчої. При цьому не можна не погодитися з тим, що судова влада не може існувати та функціонувати поза політикою, ізольовано від проблем, які стоять перед суспільством [35, с. 23]. Судова влада як соціально-політичний феномен являє собою обов'язковий атрибут політично організованого суспільства, але вона не може бути абсолютно незалежною й автономною в державному механізмі [75, с. 10]. Реальний стан усіх трьох ланок влади, в тому числі й у державах, що визнані правовими, свідчить про наявність меж незалежності [35, с. 34]. Тож важливим у цьому питанні є підстави діяльності кожної з гілок державної влади, характер і межі впливу однієї гілки на іншу. В системі стримувань та противаг судова влада характеризується юридичною можливістю впливати на рішення й дії законодавчої і виконавчої влади, а відтак, і на соціальні процеси. Вона «стримує» органи законодавчої влади від видання неправових законів, що порушують баланс гілок влади в державі, крім того, дозволяє «стримувати» органи виконавчої влади від незаконного нормотворення [75, с. 11].

Більше того, незалежність судді – це половина справи. Коли ми говоримо про незалежність судді як гарантію неупередженого і

справедливого правосуддя, то маємо розуміти, що вона на пряму кореспондується з відповідальністю судді. Ці правові інститути є органічно взаємопов'язаними. Водночас відповідальність судді має базуватись на чітких і конкретних підставах. Це забезпечить суддю від неправомірного впливу шляхом безпідставного притягнення до відповідальності, від розправи над ним за його правову позицію [181, с. 48]. Як слушно зауважує О.М. Овчаренко, коли юридична відповідальність суддів функціонує розумно й ефективно, вона здатна підвищити авторитет системи правосуддя в державі, що у свою чергу є передумовою довіри населення до судової гілки влади й легітимації права загалом [199, с. 213]. Тож, тільки в такому балансі процесів забезпечення дії принципів стримувань та противаг з іншими гілками влади, забезпечення гарантій незалежності та відповідальності судді, в тому числі і за вчинення корупційних правопорушень, можна говорити про дійсну незалежність судової влади загалом.

Вкрай необхідною є побудова фактичної, а не задекларованої єдиної міцної судової системи на чолі з Верховним Судом. Проте зараз реальний стан справ є таким, що попри те, що на різних рівнях схвалено прийняття чіткої триланкової системи судоустрою на чолі з ВС, що мало б відновити його повноваження та зміцнити судову систему, в ст. 125 Конституції України закріплено, що ВС є найвищим судом у системі судоустрою України на відміну від попередньої редакції, де Верховний Суд України мав статус *найвищого судового органу* (курсив наш – О.О., Р.М.) в системі загальних судів [144]. Відповідно до ч. 2 ст. 39 ЗУ «Про судоустрій і статус суддів», голова ВС представляє лише Верховний Суд як найвищий суд у системі судоустрою України у відносинах з органами державної влади, органами місцевого самоврядування, фізичними та юридичними особами, а також із судовими органами інших держав та міжнародними організаціями, в той час як у попередній редакції Закону (ст. 41) голова Верховного Суду України представляв не тільки суд як орган державної влади, а й усю систему судів загальної юрисдикції у вказаних відносинах [242].

Беззаперечно, що це крок назад у створенні єдиної цілісної судової системи в країні та в її зміцненні у відносинах з іншими гілками влади, а також на міжнародній арені, а тому доцільно повернути Верховному Суду повною мірою його статус найвищого органу державної влади в системі судоустрою, що уособлюватиме всю судову систему, а голову ВС наділити реальними повноваженнями, що дозволяли б йому повною мірою представляти всю судову систему у відносинах з іншими гілками влади.

Закордонний досвід, зокрема США та Японії свідчать про те, що ці держави пішли шляхом створення цілісної судово-правової системи, що очолюється єдиним Верховним Судом. Врешті решт створюється монолітне та ефективне правосуддя – реальна судова влада в державі. За такої побудови судової влади існує реальна можливість реалізації принципу стримувань та противаг [35, с. 129].

Доречно зауважити, що з аналізу норм ЗУ «Про Вищу раду правосуддя» [223], до її компетенції віднесено досить багато повноважень щодо відносин з іншими органами державної влади, з іноземними закладами, установами та організаціями з питань правосуддя, що має певні представницькі функції судової влади та які, на нашу думку, мав би виконувати саме ВС. В юридичному середовищі існує навіть думка, що ВРП вже є органом врядування, яка повноцінно презентує судову гілку влади у відносинах з іншими гілками влади, хоча прямо це законом не передбачено. Висловлюються наміри наділити ВРП і законодавчою ініціативою [65].

Не зважаючи на те, що питання надання органам судової влади законодавчої ініціативи в юридичному середовищі є доволі дискусійним, вважаємо таку думку позитивною, принаймні щодо законопроектів, які стосуються сфери діяльності судової влади та судочинства, що буде серйозним аргументом у зміцненні її самостійності. Таку ідею підтримували судді, які в різні часи очолювали Верховний Суд України В.Т. Маляренко, В.В. Онопенко, П.П. Пилипчук [181, с. 46; 203; 215]. Проте такою ініціативою, на нашу думку, повинен бути наділений тільки Верховний Суд як

найвищий судовий орган у судовій системі. ВРП, відповідно до ст.1 ЗУ «Про Вищу раду правосуддя», маючи статус органу *державної (виділено нами)* влади та суддівського самоврядування, нечисленний його склад (21 особа), половину якого утворюють не судді, або судді, що обрані не суддівською спільнотою, на нашу думку, не може бути наділена такими повноваженням та повноцінно здійснювати представництво всієї судової влади в країні.

Викликають велике занепокоєння дисциплінарні процедури щодо суддів та підходи, запроваджені новою судовою реформою. У висновку про ЗУ «Про судоустрій і статус суддів», даному Бюро з демократичних інститутів і прав людини ОБСЄ від 30 червня 2017 року констатовано, що відповідно до нового закону існує можливість накладання дисциплінарного стягнення за відносно незначні проступки. Суддя не повинен нести відповідальність за дії, вчинені внаслідок звичайної недбалості, оскільки це може негативно позначитись на його суддівській незалежності. Також висловлено думку, що порушення етичних норм, в остаточному підсумку може вести лише до моральної, а не дисциплінарної відповідальності, що передбачена п. 3 ч. 1 ст. 106 Закону. Враховуючи серйозність наслідків дисциплінарного провадження у вигляді звільнення судді з посади рекомендовано розглянути можливість розширити перелік підстав для оскарження, наведених у ч. 2 ст. 57 ЗУ «Про Вищу раду правосуддя» [50].

На численних зустрічах членів ВРП з представниками міжнародних установ, що діють у сфері правосуддя, констатовано, що за два роки роботи дисциплінарних органів було ухвалено рішення про внесення подання про звільнення 119 суддів, крім цього, притягнуто до дисциплінарної відповідальності 190 суддів та наголошено, що за європейськими стандартами це надто велика кількість [183; 89]. Тож, небезпідставно постають питання, що дисциплінарна практика безумовно є стримуючим фактором для суддів у процесі прийняття ними судових рішень. Але саме справедлива дисциплінарна процедура стримує суддю від прийняття протиправного рішення. Дисциплінарна ж процедура, до якої є

питання щодо її об'єктивності, навпаки може спрямовувати на прийняття певних «необхідних», «вигідних» рішень, щоб «не наражатись на неприємності». Тож, запровадження тільки чітких правил і підходів, які регулюють дисциплінарну відповідальність судді, що викладені у законі, який можна назвати правовим, гарантуватимуть прийняття суддею справедливого законного рішення.

Досить сумнівними, такими що безумовно створюють тиск на судову владу, виявляються й політичні ініціативи повного оновлення суддівського корпусу через процедури люстрації та кваліфікаційного оцінювання суддів. Про такі процеси неодноразово висловлювали свої застереження поважні міжнародні інституції. Венеціанська комісія зазначила, що звільнення всіх суддів, крім виняткових випадків (наприклад, зміна конституційного ладу), не відповідає європейським стандартам і принципу верховенства права. Зауваження Комісії викликало й положення, в якому визначено можливість проводити оцінювання всіх звичайних суддів України з огляду на їхній професіоналізм, етичність та чесність. Комісія нагадує, що така процедура може бути тільки винятковим заходом, що вимагає найвищої міри обережності: паралельне здійснення істотно різних люстраційних (*курсив наш – О.О., Р.М.*) процедур різними органами навряд чи забезпечить дотримання обов'язкових гарантій для суддів, які дійсно відповідають цим критеріям [54]. Також звертається увага на те, що люстрація суддів повинна регулюватись тільки одним законодавчим актом, який не дублює інший, положення якого мають бути реалізовані з чітким дотриманням конституційних положень, що гарантують незалежність суддів [51]. Втім, уже п'ятий рік у країні триває кваліфікаційне оцінювання всіх суддів, яке не завершено, тоді як до них і зараз протиправно застосовуються положення різних люстраційних законів, що дублюються, якими є ЗУ «Про відновлення довіри до судової влади», від 08.04.2014 року [224] та «Про очищення влади» від 16.09.2014 року [235].

Поряд із цим при формуванні судової системи повинні бути враховані й реально забезпечені такі основоположні принципи, як

оперативність та доступність суду для населення [35, с. 35]. Факти ж тотального звільнення суддів внаслідок реалізації запровадженої реформи за власним бажанням чи за результатами зазначених процедур із кадрових питань, що прийнято називати «очищенням та самоочищенням судової влади» [11], мають наслідком катастрофічну картину, коли десятки судів першої інстанції взагалі залишилися без суддів, а основна частина апеляційних судів мають кількість суддів, яка є в рази меншою від штатної кількості суддів, що працювали до запровадження цієї реформи.⁵ В результаті цього в судах шалено зросло навантаження на суддів, що зменшує оперативність розгляду справ, у суддів не вистачає часу для вивчення та розгляду певної справи, ускладнюється доступ населення до правосуддя, виникає необхідність визначення підсудності справ в судах, де взагалі немає суддів, та направлення їх до судів інших адміністративно-територіальних одиниць.

Тож, є очевидним, що запроваджені цією судовою реформою кадрові процеси в судовій системі є провальними, які не виправдали своєї мети – відновлення довіри до судової влади та підвищення її авторитету. Така реформа лише створила додаткову напругу в судовій системі та в рази посилила тиск на судову владу в країні. Вважаємо, що законодавство в цій частині потребує негайного приведення у відповідність з Європейськими стандартами, а процеси реформування суддівського корпусу обережного застосування з недопущенням здійснення тиску на судову владу.

Вкрай неефективним є й механізм подолання впливу на суд за наслідками розгляду ВРП повідомлень суддів про втручання в їхню діяльність⁶. Недостатньою результативністю цієї роботи визнана й самою ВРП у щорічній доповіді про стан забезпечення незалежності суддів за 2017 рік [303, с. 129]. Це обумовлено, як тривалістю строків

---

⁵ За повідомленням Ради суддів України станом на 22 серпня 2018 року 22 суди України не працюють через відсутність суддів [123]

⁶ Відповідно до п.9 ч.7 статті 56 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» суддя зобов'язаний звертатися з повідомленням про втручання в його діяльність щодо здійснення правосуддя до Вищої ради правосуддя та до Генерального прокурора упродовж п'яти днів після того, як йому стало відомо про таке втручання .

розгляду повідомлень суддів⁷, так і відсутністю фактичних результатів у вигляді дієвих заходів, що запроваджено⁸.

Обов'язок судді звернутися до правоохоронних органів та органів системи правосуддя для надання огласки факту втручання в діяльність судді та проведення на цих підставах перевірки, має поліпшити дію превентивних механізмів для запобігання впливу на суд як для осіб, що намагатимуться це вчинити, так і для самих суддів. Але при цьому складається враження, що суддя, на якого вчинено вплив замість належного захисту в законний спосіб, одержує ще більше коло обов'язків і ризику бути притягненим до відповідальності. Неповідомлення про вчинення такого впливу або невідображення факту впливу в декларації доброчесності судді є окремими підставами для дисциплінарної відповідальності (п. 6 та п. 19 ч. 1 ст. 106 ЗУ «Про судоустрій і статус суддів»). Ситуація ще більше загострюється, якщо тиск відбувається з боку впливових владних, політичних чи фінансово-економічних структур, коли суддя самостійно не в змозі йому протистояти. В той же час повноваження ВРП в цьому сенсі є досить декларативними (глава 10 ЗУ «Про Вищу раду правосуддя») і надалі, напевно, будуть залишатись такими без незалежного прокурора, оскільки вирішення питання про притягнення до відповідальності того, хто намагався вплинути на суддю, насамперед залежить від нього [181, с. 42]. Як нам уявляється, повноваження ВРП в цьому питанні підлягають розширенню та більш чіткій законодавчій регламентації, а ухвалені рішення мають бути

---

⁷ В травні 2018 року суддя повідомила про виступ на пленарному засіданні Верховної Ради України народного депутата України Лозового А.С., який містив твердження про упередженість судді, критичні висловлювання щодо судової системи, припущення про корумпованість суддів, неприпустимі для політика заклики. Розглянуто повідомлення лише 12 березня 2019 року, тобто майже через рік [105]

Повідомлення судді Нікопольського міськрайонного суду Дніпропетровської області, подане в лютому 2018 року про вибухи гранат в її гаражі, розглянуті ВРП лише 21 лютого 2019 року [218]

⁸ З аналізу інформації, що міститься у відкритому реєстрі повідомлень суддів про втручання в діяльність, що міститься на сайті ВРП, станом на середину березень 2019 року зареєстровано 874 повідомлення. Проте вкрай рідкими є більш серйозні заходи, ніж банальне повідомлення Генеральної прокуратури про втручання в діяльність судді або запиту про надання інформації про стан розслідування, на які надходять прості відписки без зазначення реальних заходів.

обов'язковими для виконання. Сама ж ВРП має більш ефективно використовувати надані повноваження для здійснення своєї конституційної функції із забезпечення незалежності суддів, у тому числі й за їхнім зверненням про втручання в їхню діяльність.

Повинна існувати невідворотна відповідальність за прояви неповаги, впливу на суд, і держава має це гарантувати. І хоча в ст. 126 Конституції України закріплено норму «Вплив на суддю в будь-який спосіб забороняється», проте її так і не реалізовано. Більше того, в літературі прямо визначають, що зазначена норма залишається декларативною, рівнозначною тому, якби записати в Конституції: «Красти заборонено», але не передбачити відповідальності за крадіжку. [181, с. 42] Показовим прикладом безвідповідальності є такий факт: активіст Анатолій Мазур, який розбив сокирою 13 машин під Солом'янським судом міста Києва згодом став членом Ради громадського контролю НАБУ [200]. Тож, навіть найкращі інституційні правила не можуть бути достатньо ефективними без доброї волі тих, хто відповідальний за їхнє застосування та впровадження [88]. При цьому зазначену відповідальність однаковою мірою несуть як самі судді, так і суспільство, в якому вони працюють і частиною якого вони є.

Відповідальність повинна стосуватись всіх без виключення учасників правовідносин, в тому числі і ЗМІ. Поширення недостовірних відомостей відносно процесів, що відбуваються в судовій системі, які не мають нічого спільного зі свободою слова, вкрай негативно впливають на авторитет всієї судової влади, враховуючи чисельну аудиторію поширення такої інформації. 46% суддів різних інстанцій підтвердили, що останні два роки вони розглядали справи та приймали рішення під тиском або в очікуванні дій з боку ЗМІ [212]. Доречно в цій частині буде перейняти досвід інших країн. Наприклад, Кримінальним кодексом Франції навіть передбачено відповідальність за публікування до винесення остаточного судового рішення по суті справи коментарів, спрямованих на те, щоб учинити тиск з метою вплинути на заявників, свідків, потерпілих чи експертів або на рішення слідчо-судових

органів, а також за таке саме злочинне діяння, здійснене за допомогою друкованих чи аудіовізуальних засобів масової інформації [281, с. 418-419].

Подання заяви про вчинення суддями кримінального правопорушення або скарги до закінчення судового розгляду разом із зловживанням процесуальними правами можуть свідчити про порушення гарантій незалежності судді. До такого висновку дійшла ВРП після розгляду заяви судді про втручання в її діяльність [219]. На практиці нерідко зустрічаються випадки подання таких скарг, а також заяв до правоохоронних органів про внесення до ЄРДР відомостей про вчинення суддею кримінального правопорушення, допущеного у розгляді певної справи, в той час, коли її розгляд ще не завершено. В такий спосіб здійснюються спроби вплинути на суд з метою прийняття ним «необхідного» рішення або усунення «незручного» судді від участі у справі. Тож, доречно було б на законодавчому рівні закріпити неможливість подання таких заяв або скарг до завершення розгляду суддею справи по суті шляхом відмови у їх прийнятті, тим самим залишивши можливість оскарження рішення судді в процесуальний спосіб.

Слід звернути особливу увагу на роль органів суддівського самоврядування в забезпеченні гарантій незалежності та самостійності суду, подолання впливу на нього. У другій половині ХХ ст. у багатьох європейських країнах простежується тенденція до посилення управлінської ролі органів суддівського самоврядування у судовому управлінні [198, с. 59]. Не випадково останніми змінами, що стосуються правосуддя, Конституцію України доповнено статтею 130-1, відповідно до якої, для захисту професійних інтересів суддів та вирішення питань внутрішньої діяльності судів відповідно до закону діє суддівське самоврядування. ЗУ «Про судоустрій і статус суддів» органам суддівського самоврядування надано чималі повноваження, адже саме до їхньої компетенції відноситься обрання суддів на адміністративні посади, формування більшості у ВРП, призначення третини суддів від складу КСУ. Зборам суддів підзвітні судді, які обіймають адміністративні посади в цьому суді, та керівник апарату

суду. ВККС України та голова Державної судової адміністрації України зобов'язані інформувати з'їзд суддів про свою діяльність. Тож, суддівському корпусу надано право брати участь в організаційному й кадровому забезпеченні судової влади (про що наголошував у дисертаційному дослідженні й В.В. Городовенко) [75, с. 10], забезпечуючи, таким чином, саморегулюючі процеси всередині судової влади та будуючи гідні відносини зовні з іншими гілками влади. І це право необхідно використовувати в побудові незалежної судової влади, щоб воно не залишалось простою черговою декларацією. В цьому смислі попри хибний досвід багаторічного приниження та другорядної ролі судової влади в нашій державі, суддівська спільнота та кожний суддя окремо повинні усвідомлювати, що саме вони є носіями третьої гілки влади і що від них залежить, чи вийде судова влада з кризи, чи стане вона на один рівень з іншими гілками влади у системі стримувань і противаг, чи буде вона дійсно відповідальною перед народом України, що є безпосереднім джерелом влади, або й надалі буде лише механізмом для досягнення окремих короткочасних політичних чи комерційних замовлень, буде здійснювати свої функції за попереднім погодженням з іншими владними структурами, в тому числі й ті, що стосуються кадрових питань. Адже як, знову ж таки, традиційно склалося в нашій країні, що «кадри вирішують все». Тож, кожний окремий суддя повинен робити все можливе для підтримання судової незалежності на інституційному та особистому рівнях, як зазначено в п. 50 Висновку Консультативної ради європейських суддів до уваги Комітету Міністрів Ради Європи №3 (2002) [53]. Важливими є питання соціального забезпечення суддів, фінансового та організаційного забезпечення судів, що також є гарантією незалежності судової влади, механізм вирішення яких лежить в тому числі в площині діяльності й органів суддівського самоврядування.

Важливим кроком для подолання неправомірного впливу на суд та підвищення авторитету суду є також більш глибока комунікація із суспільством, представниками громадськості, підтримання процесів, що забезпечать відкритість та прозорість роботи судових органів.

Адже запорукою стабільного й авторитетного становища судової влади в суспільстві є формування відповідної громадської думки – сталого переконання в правоті, незалежності та об'єктивності судової влади, що забезпечуватиме судовим рішенням своєрідний «кредит» громадської довіри, коли кожний громадянин, навіть не погоджуючись із винесеним судом рішенням, вважатиме його правильним і справедливим, зважаючи на загальне переконання в авторитеті судової влади [56, с. 277].

Сьогодні з прикрістю слід констатувати, що в Україні суди є комунікаційно віддаленими від суспільства, а судді в очах громадськості закрита верства [115, с. 1]. Інтегрування правосуддя в суспільство вимагає, щоб судова влада стала відкритою та навчилася повідомляти про себе та свою діяльність, інформувати громадськість. Доцільно поширювати практику функціонування прес-служб та прес-секретарів, суддів-спікерів у судах, проводити їх навчання, розвивати професійні навички комунікаційної діяльності [115, с. 8-10].

Окрім прозорості роботи судових органів та участі громадськості у формуванні суддівського корпусу вказаному завданню сприятиме запровадження безпосереднього здійснення правосуддя народом наряду з професійними суддями. На нашу думку, доречним буде запровадження дієвого інституту присяжних для вирішення певних категорій справ та інституту мирових суддів для вирішення дрібних спорів та розгляду справ про незначні правопорушення з безпосередньою вибірністю присяжних та мирових суддів народом.

У теорії права вважається, що судом присяжних є незалежна від суддів колегія обраних громадян, які внаслідок своєї обізнаності з умовами місцевого побуту, специфіки життя всіх тих суспільних прошарків, які вони представляють, покликані вирішувати в суді питання наявності вини за фактом вчиненого злочину чи її відсутності та виносити справедливий вирок [300, с. 17]. Тож, в цьому смислі колегіальний суд у складі двох суддів та трьох присяжних, який утворюється при місцевому загальному суді першої інстанції відповідно до ч. 3 ст. 31 КПК України, не може відповідати вимогам

незалежності від суддів у вирішенні питання доведеності вини. Таким складом суду, що прийнято вважати європейською моделлю суду присяжних, усі питання, пов'язані із судовим розглядом вирішуються спільно з професійними суддями. На нашу думку, запровадження цього інституту в умовах сьогодення потребує більш досконалої підготовки для поглибленого залучення громадян до здійснення правосуддя, щоб саме вони приймали ключове рішення щодо вини обвинуваченого. Такий підхід відповідає англо-американській моделі, де колегія присяжних самостійно, за відсутності судді, виносить вердикт про винуватість чи невинуватість підсудного, який після його проголошення набуває законної сили і є обов'язковим для судді [300, с. 164-165]. Проте слід враховувати, що й від суспільства вимагається більший рівень громадської активності, правосвідомості та загальної правової культури, щоб надана можливість сприймалась як громадський обов'язок, як велика честь і довіра представити інтереси суспільства під час реалізації одного з видів державної влади – судової [70, с. 306].

Відповідальність перед територіальними громадами є одним з елементів інституту мирових суддів, а її відсутність називають головною причиною неефективності діючих місцевих судів [152, с. 26]. «Батьківщиною» мирових суддів справедливо вважають Англію. У сучасній Великій Британії наразі функціонує два різновиди мирових суддів: ті, що виконують повноваження час від часу, на громадських засадах (безоплатно), які не обов'язково мають бути юристами за освітою; а також магістрати (стипендіарні мирові судді), які функціонують постійно й систематично отримують зарплату. Ґрунтуючись на англійській моделі організації мирових суддів, багато країн Європи тією чи іншою мірою модифікували її, адаптуючи до власних правових традицій і особливостей судової системи, запроваджуючи й принцип виборності суддів, які були найнижчою судовою інстанцією. Одним із пріоритетних напрямів розвитку мирової юстиції в цих країнах є прискорення та спрощення кримінального судочинства [289, с. 11, 13-14].

Тож, такі інститути доволі тривалий час працюють у різних розвинутих країнах та впевнено позитивно зарекомендували себе. Буде корисним запозичити їхній досвід із додержанням умов діяльності судової системи в Україні. Їх запровадження сприятиме розвитку безпосереднього народовладдя в державі, що покликано підвищити авторитет правосуддя загалом. Через такі механізми суспільство повинно зрозуміти сутність здійснення правосуддя та механізми його реалізації. Важливо довести до свідомості людей, що, як правильно вказав А.Ф. Коні, «положення, коли суддя може абсолютно не думати про свій завтрашній день, а думати лише про завтрашній день судимого ним обвинуваченого, положення, що характеризується знаменитими словами «la cour rend des arrest et pas des services» (Суд виносить рішення, а не здійснює послуги – франц.), - є одною з найкращих заporук правильності вироку» [140, с. 41].

Задля становлення дійсно незалежної судової влади та подолання впливу на суд досить важливим є питання забезпечення безпеки суду й суддів. Слід зазначити, що на теперішній час як законодавча база, так і структури, що мали б забезпечити безпеку, остаточно не сформовані. Загалом у судовій системі в цьому напрямку спостерігається жахлива картина. Так, станом на вересень 2017 року в Україні налічувалось 768 приміщень судів, із них 464 приміщення (60%) не охоронялося взагалі, 161 (22%) – охороняється лише вдень, 7 (1%) - забезпечені охороною лише вночі, й лише 136 приміщень (18%) – забезпечені цілодобовою охороною силами Національної поліції. З цього питання 27 вересня 2017 року в місті Києві за участі міжнародних експертів відбувся круглий стіл на тему: «Чи впливає стан безпеки в українських судах на незалежність рішень Феміди?», під час якого радник із питань судової безпеки Ради правосуддя Нідерландів Кейс Такс переконливо відповів на це питання: «Якщо судді не можуть виконувати свої обов'язки і на них для прийняття ними певного рішення може здійснюватись вплив шляхом застосування агресії та насильства, це є прямою загрозою для незалежності суддів», а також зазначив, що «в українських судах працюють сміливі судді, які виконують свій важливий обов'язок без

прикриття будь-якими суттєвими заходами безпеки» [38]. Рішенням XV чергового З'їзду суддів України «Про стан здійснення правосуддя в умовах судової реформи» від 07 березня 2018 року визнано, що стан незалежності судів і суддів потребує посилення, зокрема, з питань щодо охорони життя, здоров'я та майна суддів та їхніх сімей [258].

Нарешті, 12 липня 2018 року було внесено зміни до ЗУ «Про судоустрій і статус суддів» та доповнено Главою 4 «Служба судової охорони» [242]. Але законодавство, що регулює здійснення охорони приміщень судів та підтримання в них порядку, забезпечення безпеки суддів залишається доволі неконкретизованим та розосередженим. Норми, що регулюють зазначені правовідносини знаходяться в багатьох нормативних актах, які дещо застріли, втратили свою актуальність та не відповідають вимогам сьогодення, а повноваження декількох державних органів та службових осіб із підтримання безпеки в системі правосуддя дублюються та перетинаються між собою⁹. Служба судової охорони повністю не сформована, та триває дискусія щодо її статусу і повноважень. Так, на засіданні Ради суддів України, що відбулось 26 жовтня 2018 року, голова Вищої ради правосуддя Ігор Бенедесюк вказав на те, що працювати із тим нормативним забезпеченням, що є наразі, фактично неможливо. Положення про службу судової охорони потребує значних змін. «Це має бути або серйозний орган, або його не слід створювати взагалі», - зазначив він. Також були висловлені думки щодо обов'язків служби. Окрім власне охорони приміщень судів пропонується, наприклад, покласти на неї конвоювання осіб, що доставляються до засідання у кримінальних справах [246]. До речі, такі повноваження служби судової охорони не передбачені змінами, внесеними Главою 4 ЗУ «Про судоустрій і статус суддів».

---

⁹ Механізми забезпечення безпеки та повноваження органів, що приймають рішення про життя спеціальних заходів безпеки та безпосередньо здійснюють такі заходи регулюється також Законом України «Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів»; Відповідно до статті 159 Закону України «Про судоустрій і статус суддів», у кожному суді також діє служба судових розпорядників, до компетенції яких також фактично відноситься забезпечення порядку в судовому засіданні, додержання особами, які перебувають в суді, встановлених правил, виконання ними розпорядження головуючого в судовому засіданні.

Виявляється, що й раніше в науковій літературі висловлювались пропозиції зі створення судової міліції для забезпечення порядку в судах, виконання ухвал про привід, етапування, виконання рішень про взяття під варту, забезпечення виконання судових рішень, захисту суддів, працівників суду та учасників процесу [35, с. 159]. Тож, є очевидним, що коло повноважень, які законом віднесено до новоствореної структури в системі правосуддя і які стосуються лише охорони приміщень судів та забезпечення безпеки в них під час розгляду кримінальних проваджень, не відповідає тим запитам, що виникають зараз. Звісно, не вирішує ситуацію і прийняте положення «Про службу судової охорони», що затверджено Рішенням ВРП № 1051/0/15-19 від 04.04.2019 року [238], оскільки прийнято в межах, визначених Главою 4 ЗУ «Про судоустрій і статус суддів». Організаційне забезпечення діяльності всієї судової влади потребує створення такої структури, яка була б здатна виконувати більш широкий спектр примусово-виконавчих та силових функцій у системі правосуддя.

В цьому аспекті варто звернутись до міжнародної практики. Так, служба маршалів є однією з найстаріших федеральних поліцейських агенцій США. Її співробітники забезпечують безпеку суддів, присяжних, свідків та членів їхніх сімей. Крім того, на службу маршалів покладаються такі завдання: охорона будівель федеральних судів; забезпечення в них порядку під час судових засідань; конвоювання заарештованих за порушення федерального законодавства; розшук злочинців, що втекли [94]. На наш погляд, створення в Україні єдиної служби в системі судоустрою, що забезпечувала б оперативні потреби суду в підтриманні порядку в судах та їх охорону, забезпеченні безпеки як працівників суду, так і учасників провадження, виконанні судових рішень, спрямованих на оперативний розгляд кримінального провадження, таких як конвоювання обвинувачених до суду, виконання ухвал суду про привід тощо, виявлення спроб протидії судовому розгляду у кримінальних провадженнях та реалізації безпосередніх заходів з її подолання буде сприяти досягненню мети справедливого й

оперативного розгляду кримінального провадження та буде запобігати неправомірному впливу на суд. Такий підхід мав би оптимізувати та упорядкувати функції, що сьогодні здійснюють декілька служб. Створення єдиної служби дозволило б зосередити контроль за її діяльністю в системі правосуддя, сприяло б економії бюджетних коштів на фінансування заходів, які покладено законом на декілька державних органів. Така ідея обумовлена ідентичними функціями й заходами, що на теперішній час покладаються на різні служби, наприклад, із забезпечення безпеки учасників кримінального провадження і працівників суду, підтримання порядку в суді й під час судового засідання. Не буде й розбіжностей, хто повинен виконувати ці функції, органи поліції, працівники служби судової охорони чи достатньо діяльності судових розпорядників.

Для усунення різночитань, що стосуються не тільки охорони суду та безпеки суддів, а й урегулювання всього комплексу правовідносин у системі правосуддя, доречно підтримати ідею прийняття єдиного уніфікованого нормативного акту, як наприклад, Кодекс судової влади [35, с. 130]. Такий нормативний акт, на нашу думку, забезпечить нормативне закріплення основоположних категорій та понять, таких як «судова влада», «правосуддя», «незалежність судової влади, суду, судді» та інші, буде сприяти побудові єдиної судової системи, зміцненню авторитету судової влади та здійсненню дійсно незалежного правосуддя в державі.

Тож, результати проведеного дослідження підтвердили думку про необхідність неухильного забезпечення незалежності суду, що буде безумовним підґрунтям для його здатності подолати різноманітні способи впливу на суд у процесі розгляду кримінального провадження. Незалежність суду не є привілеєю, а тільки гарантією справедливого розгляду справи. Для цього необхідними постають зусилля не тільки представників судової влади, а й суспільства загалом, а також воля представників інших гілок влади, що є його частиною. Такий підхід буде сприяти зміцненню авторитету судової влади в країні. Необхідно на законодавчому рівні, в тому числі й у Конституції України як основному законі закріпити принципи

діяльності судової влади, спрямовані на створення цілісної судової системи, належним чином забезпечити гарантії незалежності судової влади, запустити роботу механізмів суддівського самоврядування для захисту незалежності суддів, врегулювати належним чином процедури кадрового добору та дисциплінарної відповідальності суддів, механізми, що передбачають відповідальність за втручання в діяльність суддів, забезпечити безпеку суддів. При цьому слід пам'ятати, що запорукою успіху є не тільки добре збалансоване законодавче врегулювання правовідносин, а й забезпечення державою неухильного виконання нормативних приписів.

Додаток А

Узагальнені результати проведеного вибіркового анкетування працівників правоохоронних органів, адвокатів та суддів щодо подолання протидії судовому розгляду у кримінальних провадженнях

Посада опитаних осіб	працівник правоохор. органів	адвокат	суддя
Кількість опитаних осіб	79 осіб	89 осіб	112 осіб
1. Стаж Вашої роботи в галузі права	41 особа	22 особи	32 особи
	29 осіб	35 осіб	39 осіб
	9 осіб	32 особи	41 особа
2. Чи стикалися Ви у своїй діяльності з протидією судовому розгляду у кримінальних провадженнях?			
Так	86%		
3. З боку яких осіб чинилась протидія?			
Обвинувачених	42%		
Потерпілих	11%		
Свідків	26%		
Експертів (спеціалістів)	5,5%		
Адвокатів	21%		
Працівників правоохоронних органів	17,2%		
Представників законодавчої і виконавчої влади			30,5%

Посада опитаних осіб	працівник правоохор. органів	адвокат	суддя
Представників громадських організацій			45,3%
Представників ЗМІ			30,3%
Представників органів суддівського врядування			10,2%
4. Які з указаних чинників створюють перешкоди судовому розгляду у кримінальних провадженнях (запитання ставилось до суддів)?			
Неналежні матеріальні та організаційні умови праці суддів			37,2%
Низький рівень технічного оснащення судів			45,8%
Неналежне забезпечення охорони судів			32,7%
Невідповідна якість законодавства, що регулює статус суддів			55%
5. Які з дій правоохоронних органів, на вашу думку, чинять перешкоди судовому розгляду у кримінальних провадженнях?			
Фальсифікація матеріалів кримінального провадження		6,4%	
Невиконання судового доручення		14,2%	
Порушення вимог кримінально-процесуального законодавства		8,3%	
Використання правової необізнаності особи під час досудового розслідування		11,8%	

Посада опитаних осіб	працівник правоохор. органів	адвокат	суддя
Поверхова перевірка обвинувального акту прокурором перед направленням його до суду	12,3%		
Неявка прокурора до судового засідання	8,5%		
Незабезпечення кількості державних обвинувачів для підтримування обвинувачення відповідно до графіка роботи суду	7,3%		
Неналежна підготовка прокурора до розгляду провадження в суді	19,7%		
6. Чи вважаєте Ви можливим за існуючих умов забезпечення безпеки, вчинення насильницьких дій, погроз про їх вчинення відносно суддів, знищення їхнього майна тощо (запитання до суддів)?			
Так			50,3%
7. Чи вважаєте Ви, що існуючі заходи безпеки суддів потребують поліпшення (запитання до суддів)?			
Так			80,2%
8. Чи потребуєте Ви захисту з боку держави?			
Так	100%		
9. Які існують корупційні чинники впливу на суд?			
Підкуп	24,4%		

Посада опитаних осіб	працівник правоохор. органів	адвокат	суддя
Коли суддя є втягнутим у стійке злочинне об'єднання, членами якого є корумповані представники органів влади	4,2%		
Коли корумповані представники органів влади за допомогою наданих їм повноважень здійснюють вплив на суддю	34,5%		
10. Чи траплялись у Вашій практиці випадки вчинення особами кримінальних правопорушень з метою протидії судовому розгляду у кримінальних провадженнях (завідомо неправдиві покази, протиправний вплив на учасників кримінального провадження тощо)?			
Так	48%	39%	53%
11. Чи вважаєте Ви недостатніми існуючі правові засоби боротьби з протидією судовому розгляду у кримінальних провадженнях?			
Так	81,7%	85%	89%
12. Чи реагували Ви на факти протидії шляхом використання правових засобів (запитання для суддів)?			
Так			35,9%

Посада опитаних осіб	працівник правоохор. органів	адвокат	суддя
13. Чи була перешкодою для використання правових заходів подолання протидії, відсутність таких надійних заходів, передбачених законом?			
Так			39,1%
14. Чи містяться дані про обставини вчиненої протидії в матеріалах кримінального провадження, що надходять до суду (запитання для суддів)?			
За КПК України в редакції 1960 року			88%
За КПК України в редакції 2012 року			12%
15. Яка інформація, на Вашу думку, вказувала на існування протидії за матеріалами кримінальних справ, що надходили до суду за КПК України в редакції 1960 року (запитання для суддів)?			
Дані про спосіб учиненого злочину			88%
Розгорнуті характеристики осіб, які вчинили злочин			99%
Способи приховування злочину			56%
Лінія поведінки, обраної обвинуваченим, свідком, потерпілим			46%

Посада опитаних осіб	працівник правоохор. органів	адвокат	суддя
16. Якими, на Вашу думку, є мотиви, що спонукають у судовому засіданні обвинуваченого до відмови від дачі показань або надання показань, що суперечать матеріалам кримінального провадження?			
Прагнення уникнути покарання	78%		
Сором за скоєне, острах розголосу	36%		
Бажання продовжити злочинну діяльність	12%		
Острах помсти або засудження з боку окремих осіб	44%		
Небажання відшкодувати завдані збитки	24%		
«Вигорожування» окремих осіб	19%		
Солідарність із співучасниками	31%		
Злочинний етикет	14%		
Бажання перекласти провину на іншу особу	26%		
Негативне ставлення до правоохоронних органів	25%		
Інше	7%		
17. Якими, на Вашу думку, є мотиви, що спонукають у судовому засіданні свідків та потерпілих до відмови, ухилення від дачі показань або надання неправдивих показань?			
Погрози зацікавлених осіб	42%		

Посада опитаних осіб	працівник правоохор. органів	адвокат	суддя
Прохання, умовляння, родинні або товариські почуття		36%	
Підкуп		32%	
Небажання бути учасником кримінального процесу		19%	
Жалість, бажання пом'якшити участь обвинуваченого		15%	
Бажання приховати будь-які свої непристойні дії		8%	
Негативне ставлення до правоохоронних органів та судової системи		4%	
Службова або матеріальна залежність від обвинуваченого		6%	
Інше		3%	
18. В чому полягали загрози на адресу свідків, потерпілих?			
У застосуванні фізичного насильства		45%	
У знищенні або пошкодженні майна		23%	
У розголошенні компрометуючих матеріалів		6%	
У створенні неприємностей по службі		14%	
В іншому		12%	
19. Які тактичні прийоми, на Вашу думку, є найбільш ефективними для викриття неправди у процесі допиту в судовому засіданні ?			

Посада опитаних осіб	працівник правоохор. органів	адвокат	суддя
Тактичний прийом «запитання-відповідь»	88%		
Тактичний прийом «використання протиріч, виявлених під час аналізу наявної у показаннях допитуваного інформації, та інших доказів»	79%		
Тактичний прийом «допущення легенди» і «деталізація показань»	68%		
Тактичний прийом «відволікання уваги»	54%		
Використання чинника «раптовості», невідповідності допитуваного до завідомої неправди	37%		
Використання прийому «обмеження діапазону можливих неправдивих показань»	29%		
Використання тактичного прийому «припинення неправди»	18%		
20. Які форми впливу на учасників кримінального провадження (відповідно до п. 25 ч. 1 ст. 3 КПК України) Ви вважаєте найбільш поширеними?			
Інтелектуальний вплив (психічне насильство)	58%		
Фізичний вплив (фізичне насильство) або вбивство	32%		
Економічний вплив (підкуп)	30%		

Посада опитаних осіб	працівник правоохор. органів	адвокат	суддя
21. Чи чиниться незаконний вплив на учасників кримінального провадження з боку осіб, які покликані сприяти правосуддю, зокрема?			
Захисниками	25%		
Працівниками правоохоронних органів	15%		

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Адамова О. С. Поняття правової класифікації. *Часопис цивілістики*. 2015. № 18. С. 19-24.
2. Академічний тлумачний словник української мови. URL: <http://sam.in.ua/s/Akt> (дата звернення: 12.05.2018).
3. Акопов А. И О честности, нравственности, этике судебно-медицинского эксперта и особенностях его деятельности. URL: <https://www.forens-med.ru/book.php?id=499> (дата звернення: 12.05.2018).
4. Александренко О. В. Криміналістичні проблеми подолання протидії розслідуванню : дис.... канд. юрид. наук : 12.00.09 Київ, 2004. 184 с.
5. Александров В., Лисичкин В. Модель процесса прогнозирования. *Теория и практика прогнозирования развития науки и техники в странах-членах СЭВ*. Москва: Экономика, 1971. С. 112-121.
6. Аркуша Л. И. Выявление и расследование организованной преступной деятельности при наличии коррумпированных связей. Одесский юридический ин-т Национального ун-та внутренних дел; Евро-Азиатская аккредитационная ассоциация; Христианский гуманитарно-экономический открытый ун-т. Одесса. 2003. 206 с.
7. Ароцкер Л. Е. Тактика и этика судебного допроса. Москва : Юридическая литература, 1969. 120 с.
8. Ароцкер Л. Е. Использование данных криминалистики в судебном разбирательстве уголовных дел. Москва : Юридическая литература, 1964. 176 с.
9. Асаенок Б. В. Меры уголовно-правового и уголовно-процессуального реагирования на противодействие подследственного, закрепленные в законодательстве Республики Беларусь. *Вестник Академии МВД Республики Беларусь*. 2001. № 1. С. 164-167.
10. Асаенок Б. В. Развитие теоретико-правовых взглядов на проблему противодействия предварительному расследованию преступлений. *Проблемы криминалистики*. Минск 2003. С. 132-135.
11. 91 суддя не підтвердив відповідності займаній посаді. Офіційний сайт Вищої кваліфікаційної комісії суддів України. URL:

<https://www.vkksu.gov.ua/ua/news/91-suddia-nie-pidtwierdiw-widpowidnosti-zajmanij-posadi/> (дата звернення: 22.05.2019).

12. Аваков хоче забрати від судів поліцейських і нацгвардійців. Українська правда, 19 лютого 2018 р. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2018/02/19/7172086/> (дата звернення: 18.04.2019).

13. Бабаева Э. У. Проблемы теории и практики преодоления противодействия уголовному преследованию : монография. Москва. : Юрлитинформ, 2010. 367 с.

14. Бабаева Э. У. Противодействие предварительному расследованию и пути его преодоления. Москва : Щит-М, 2001. С. 101-104.

15. Бабаева Э. У. Основы криминалистической теории преодоления противодействия уголовному преследованию: автореф. дисс. ... на соиск. учен. степ. д-ра юр. наук. Москва, 2006. 44 с.

16. Бабаева Э. У. Основы криминалистической теории преодоления противодействия уголовному преследованию: дисс. ... на соиск. учен. степ. д-ра юр. наук. Москва, 2006. 344 с.

17. Баев О. Я. Тактика уголовного преследования и профессиональной защиты от него. Москва, 2008. 639 с.

18. Балеевских Ф. В. Тактико-психологические основы преодоления противодействия допрашиваемого: автореф. дисс. ... канд. юрид. наук. Екатеринбург, 2008. 29 с.

19. Бахин В. П. Преступная деятельность как объект криминалистического изучения: лекция / В. П. Бахин, Н. С. Карпов. Київ. 1999. 96 с.

20. Бахин В. П., Когамов М. Ч., Карпов Н. С. Допрос на предварительном следствии (уголовно-процессуальные и криминалистические вопросы). Алм-Аты, 1999. С. 120.

21. Бахин В. П. Криминалистика. Проблемы и мнения (1962-2002): монография. Киев, 2002. URL: <http://pravoznavec.com.ua/books/90/5176/27/#chapter> (дата звернення: 02.05.2019).

22. Белкин Р. С. Криминалистика: проблемы, тенденции, перспективы. От теории - к практике. Москва : Юридическая литература, 1988. 304 с.

23. Белкин Р. С. Криминалистическая энциклопедия: справ. пособие для курсантов, слушателей и преподавателей учеб. заведений МВД, адъюнктов, докторантов, науч. сотрудников и практ. работников органов внутренних дел. 2.изд., доп. Москва : Мегатрон-XXI, 2000. 334 с.

24. Белкин Р. С. Курс криминалистики: в 3 т. Т. 3: Криминалистические средства, приемы и рекомендации. Москва : Юристь, 1997. 480 с.

25. Белкин Р. С. Противодействие расследованию и пути его преодоления криминалистическими и оперативно-розыскными средствами и методами. *Криминалистическое обеспечение деятельности криминальной милиции и органов предварительного расследования*: научн.практич.пособ. / под. ред. Т.В. Аверьянова, Р.С. Белкин. Москва : Новый Юристь, 1997. 400 с.

26. Белкин Р. С. Противодействие расследованию и пути его преодоления криминалистическими и оперативно-розыскными средствами и методами . Москва. 1977. 644 с.

27. Белкин Р. С. Избранные труды. Москва : Норма, 2008. 768 с.

28. Берназ В. Д., Смоков С. М. Рішення слідчого (криміналістичний, процесуальний та психологічний аспекти). Одеса, 2005, 361 с.

29. Белан С. В., Луценко Т. О. Психологічні прийоми подолання протидії слідству при проведенні окремих слідчих дій. *Проблеми екстремальної та кризової психології*. 2009. Вип.6. С.11-20.

30. Біленчук П. Д., Луговий І. О. Способи протидії злочинних угруповань діяльності правоохоронних органів у розслідуванні злочинів *Наук. вісн. Нац. акад. внутр. справ України*. № 1. 2003. С. 196.

31. Бобраков И. А. Воздействие преступников на свидетелей и потерпевших как прием противодействия расследованию преступлений Организованное противодействие раскрытию и расследованию преступлений и меры по его нейтрализации. Москва : Юридический институт МВД РФ, 1997. С. 107-109.

32. Богунов В. Строки розслідування й розгляду кримінальних справ новий КПК визначає трьома критеріями розумності. *Закон і бізнес*. 2012. 21-27 жовт. (№4 (1043)). С. 9-10

33. Бортник В. М. Убивство адвоката. URL: <https://uiamp.org.ua/bortnik-ubiystvo-advokata-grabovskogo-politicheskoe> (дата звернення: 18.04.2019).

34. Бринцев В. Д. Стандарти правової держави: втілення у національну модель організаційного забезпечення судової влади : монографія. Харків : Право, 2010. 464 с.

35. Бринцев В. Д. Судебная власть. Правосудие: пути реформирования в Украине. Харків : Ксилон, 1998. 186 с.

36. Булукуков О. Ю. Наукове криміналістичне прогнозування та індивідуальне передбачення при прийнятті тактичних рішень *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. 2010. Випуск 10. С. 73-79.

37. Бути суддею. Професія чи покликання. Національна школа суддів України. Проект USAID «Справедливе правосуддя». Київ, 2015. 216 с.

38. В Україні не охороняється 60% приміщень судів. Офіційний сайт Вищої ради правосуддя, 28.09.2017. URL: <http://www.vru.gov.ua/news/2748> (дата звернення: 28.06.2019).

39. Вандер М. Б. Особенности расследования преступлений в современной криминальной обстановке. *Вестник криминалистики*. Москва, 2003. Вып. 3 (7). С. 10–15.

40. Васильев А. Н. Тактический прием – основа следственной тактики. *Социалистическая законность*. Москва, 1974. № 4. С. 44–47.

41. Васильев А. Н., Карнеева Л. М. Тактика допроса при расследовании преступлений. Москва : Юридическая литература, 1970. С. 124-153.

42. Вбивство судді Трофимова у 2012-му: правоохоронці отримали свіжі відомості щодо злочину. - 24-й канал. 26 вересня 2018 року, URL: https://24tv.ua/vbivstvo_suddi_trofimova_u_2012_mu_pравоохorontsi_otrimali_svizhi_vidomosti_shhodo_zlochynu_n1037730 (дата звернення: 18.04.2019).

43. Веліканов С. В. Класифікація слідчих ситуацій в криміналістичній методиці : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Харків, 2002. 218 с.

44. Весельський В. К. Сучасні проблеми допиту (процесуальні, організаційні і тактичні аспекти): монографія. Київ.:НАВСУ НВТ «Правник», 1999. 125 с.

45. Виконання обов'язків і зобов'язань, взятих Україною при вступі до Організації: Резолюція 1244 (2001) Парламентської Асамблеї Ради Європи, URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_603 (дата звернення: 09.05.2018).

46. Виконання обов'язків і зобов'язань, взятих Україною при вступі до Організації: Резолюція 1513 (2001) Парламентської Асамблеї Ради Європи URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_606 (дата звернення: 18.04.2019).

47. Виконання обов'язків і зобов'язань, взятих Україною при вступі до Організації: Резолюція 1346 (2003) Парламентської Асамблеї Ради Європи, URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_608 (дата звернення: 18.04.2019).

48. Виконання обов'язків і зобов'язань, взятих Україною при вступі до Організації: Резолюція 1466 (2005) Парламентської Асамблеї Ради Європи, URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_611 (дата звернення: 18.04.2019).

49. Виконання обов'язків і зобов'язань, взятих Україною при вступі до Організації: Резолюція 1755 (2010) Парламентської Асамблеї Ради Європи, URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_a19 (дата звернення: 18.04.2019).

50. Висновок щодо Закону України «Про судоустрій і статус суддів», зроблений Бюро з демократичних інститутів і прав людини ОБСЄ №: JUD-UKR/298/2017[RJU/AT] від 30 червня 2017 року. URL: file:///C:/Documents%20and%20Settings/mudreckiy.ASDO.000/%D0%9C%D0%BE%D0%B8%20%D0%B4%D0%BE%D0%BA%D1%83%D0%BC%D0%B5%D0%BD%D1%82%D1%8B/Downloads/298_JUD_UKR_30June2017_ukr.pdf (дата звернення: 18.04.2019).

51. Висновок № 788/2014 Європейської комісії за демократію через право (Венеціанська комісія) щодо Закону України «Про очищення влади» (Закону «Про люстрацію», прийнятий на її 101 Пленарному Засіданні, п.73. URL: <https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD%282014%29044-ukr> (дата звернення: 18.04.2019).

52. Висновок Європейської комісії «За демократію через право» (Венеціанська комісія) та Дирекції з співпраці Генерального Директорату з прав людини та правових питань Ради Європи №588/2010, ухвалений Венеціанською комісією на 84-му пленарному засіданні 15-16 жовтня 2010 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_a31 (дата звернення: 18.04.2019).

53. Висновок Консультативної ради європейських суддів до уваги Комітету Міністрів Ради Європи №3 (2002). Офіційний сайт Верховного Суду України. URL: [http://www.viaduk.net/clients/vsu/vsu.nsf/\(print\)/58F4A4DD76AACFD0C2257D87004971A6](http://www.viaduk.net/clients/vsu/vsu.nsf/(print)/58F4A4DD76AACFD0C2257D87004971A6) (дата звернення: 18.04.2019).

54. Висновок щодо Проекту змін до Конституції України в частині правосуддя, затвердженого конституційною комісією 4 вересня 2015 року, прийнятий Венеціанською комісією на її 104-му пленарному засіданні (м. Венеція, 23–24 жовтня 2015 року). URL: <https://vkksu.gov.ua/userfiles/doc/visnovok%2026.pdf> (дата звернення: 18.04.2019).

55. Вільгушинський М. Й. Суди загальної юрисдикції як суб'єкти соціальної взаємодії: адміністративно-правове дослідження : монографія. Київ : Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2013. 415 с.

56. Вільгушинський П. Й. Суди загальної юрисдикції у системі взаємодії із суб'єктами владних повноважень та громадськістю: дис. ... докт. юрид. наук : 12.00.10; Нац. університет «Одеська юридична академія». Одеса, 2013. 432 с.

57. Вільгушинський П. Й. Суди загальної юрисдикції у системі взаємодії із суб'єктами владних повноважень та громадськістю: автореф. дис. ... докт. юрид. наук : 12.00.10; Нац. університет «Одеська юридична академія». Одеса, 2013. 32 с.

58. Возгрин И. А. Криминалистическая тактика: понятие и предмет исследования. *Вестник криминалистики*. отв. ред. А. Г. Филиппов. Вып. 2. Москва : Спарк, 2001. С. 6–15.

59. Волобуєв А. Ф. Розслідування і попередження розкрадань майна в сфері підприємництва: навч. Посібник / за ред. проф. О. М. Бандурки. Харків: Рубікон, 2000. 272 с.

60. Волобуєв А. Ф. Подолання протидії організованих злочинних груп по розслідуванню економічних злочинів. *Вісник Луганського інституту внутрішніх справ МВС України*. Луганськ, 1999. Вип. 3. С. 201-213.

61. Волобуєв А. Ф. Проблеми методики розслідування розкрадань майна в сфері підприємництва: монографія. Харків : Ун-т внутр. справ, 2000.– 336 с.

62. Волюнский А. Ф., Федоренко А. Ю. Противодействие раскрытию и расследованию преступлений. Общественная опасность и роль криминалистических методов и средств в его преодолении. *Криминалистика: актуальные вопросы теории и практики*. Всероссийский «круглый стол» 15-16 июня 2000 года. Сборник тезисов. Ростов-на-Дону : РЮИ МВД России, 2000. С. 102-109.

63. Воробьёв Г. А. Планирование судебного следствия: Юридическая лит., 1978. 80 с.

64. Воробьев Г. А. Тактика и психологические особенности судебных действий : учебное пособие. Краснодар, 1998. 228 с.

65. ВРП має стати суб'єктом законодавчої ініціативи. Закон і бізнес: 29 листопада 2017 року. URL: https://zib.com.ua/ua/131002-vrp_mae_stati_subektom_zakonodavchoi_iniciativi_dumka.html (дата звернення: 18.10.2018).

66. Габро О. І., Карпов Н. С. Державний захист та забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у судочинстві, за законодавством України . *Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика) / Міжвідомчий науково-дослідний центр з проблем боротьби з організованою злочинністю*. Київ, 2007. № 17. С. 252-271.

67. Гармаев Ю. П. Виды незаконных средств и способов защиты недобросовестных адвокатов. *Гражданин и право*. 2003. № 4. С. 34-41.

68. Гармаев Ю. П. Влияние адвоката-защитника на показания подозреваемого (обвиняемого): каковы его пределы? *Сибирский юридический вестник*, 2003. №2. С. 98-100.

69. Гарник М. Проблеми захисту прав потерпілих від злочину. *Вісник прокуратури*, 2002. № 3. С. 4.

70. Гладій С. В. Суспільство, як суб'єкт легітимізації судової влади. *Актуальні проблеми держави і права*, 1998, №5 С. 303-309.

71. Глазырин Ф. В. Конспект лекций по судебной психологии. Часть Особенная. Свердловск : УрГУ, 1978. С. 33-35.

72. Глушенков С. Н. Организованное противодействие расследованию уголовных дел: теория и практика. *Организованное противодействие раскрытию и расследованию преступлений и меры его нейтрализации*. Москва, 1997. С. 158.

73. Гончаренко В. Г. Лекції з судової психології, читані в Академії адвокатури України. Київ : Академія адвокатури України, 2008. 280 с.

74. Горбачев А. В. Раскрытие преступлений и доказывание. *Проблемы законности* : респ. межвед. науч. сб. Харьков, 1996. Вып. № 31. С. 157-165.

75. Городовенко, В. В. Проблеми незалежності судової влади: автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.10; Нац. юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого. Харків, 2006. 20 с.

76. Гриньків О. О., Ляш А. О. Заходи забезпечення безпеки у кримінальному судочинстві: монографія. Тернопіль : Астон, 2012. 260 с.

77. Грошевой Ю. М. Проблемы формирования судебного убеждения в уголовном судопроизводстве. Харьков : Вища школа, 1975. 144 с.

78. Гумін О. М. Система заходів забезпечення кримінального провадження за новим Кримінальним процесуальним кодексом України. *Науковий вісник НАВСУ*. 2013. № 1. С. 226-231.

79. Гутник К. В. Защитник, как субъект противодействия расследованию // *Ученые записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского: Серия «Юридические науки»*. Т. 20 (59). № 2, 2007. С. 189-194.

80. Давиденко В. С. Проблеми подолання протидії розкриттю та розслідуванню протиправного заволодіння військовим майном військовими службовими особами. *Наше право*. 2013. № 10. С. 81– 85.

81. Даньшин М. В. Класифікація способів приховування злочинів у криміналістиці : навч. Посіб. для студентів, аспірантів і викладачів вищих юрид. навч. Закладів ; МОНУ ; Харківський нац. ун-т ім. В.Н. Каразіна. Харків : ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2007. 116 с.

82. Декларація основних принципів правосуддя для жертв злочину та зловживання владою, резолюція 40/34 Генеральної Асамблеї

ООН від 29 листопада 1985 року, URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_114 (дата звернення: 18.10.2018).

83. Дело милицейских оборотней. Газета Правда URL : <https://www.pravda.com.ua/articles/2007/03/28/3220974/>; <https://racurs.ua/259-miliceyskie-oborotney-delo.html> (дата звернення: 18.06.2019).

84. Директива Європейського парламенту та Ради Європейського Союзу щодо встановлення мінімальних стандартів забезпечення прав, підтримання та захисту жертв злочинів від 25 жовтня 2012 р. Відшкодування потерпілим від насильницьких злочинів: європейські стандарти і зарубіжне законодавство / О.А. Банчук, І.О. Дмитрієва, Б.В. Малишев, З.М. Саїдова. за заг. ред. О. А. Банчука. Київ, 2015. 268 с.

85. Дідоренко Е. О., Кириченко С. О., Розовський Б. Г. Процесуальний статус ОРД в кримінальному судочинстві: монографія. МВС України. Луган. ін-т внутр. справ. Луганськ: РВВ ЛІВС, 2000. 95 с.

86. Дільна З. Ф. Виконання судових рішень у кримінальному провадженні: теоретичний та прикладний аспекти : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. М-во освіти і науки України, Львів. Нац. ун-т ім. І. Франка. Львів, 2015. 22 с.

87. Должикова И. Р. Оперативно-розыскная методика нейтрализации противодействия криминальной среды расследованию и судебному разбирательству уголовных дел. Методика оперативно-розыскных мероприятий по раскрытию отдельных видов преступлений компетенции криминальной милиции: учебное пособие. Москва : ЦИИНМОКП МВД России, 1999. 132 с.

88. Доповідь Венеціанської комісії щодо незалежності судової системи. Частина I: незалежність суду (Висновок від 16 березня 2010 року № CDL-AD(2010)004). П. 10.

89. Досвід Вищої ради правосуддя у дисциплінарній практиці. Офіційний сайт Вищої ради правосуддя, 07.03.2019. URL: <http://www.vru.gov.ua/news/4742> (дата звернення: 18.08.2019).

90. Доспулов Г. Г. Психология допроса на предварительном следствии. Москва: Юрид. лит., 1976. С. 78-84.

91. Дроздович Н. Л. Внутрішнє переконання судді як елемент принципу вільної оцінки доказів. *Часопис Київського університету права*. 2010. №1 С. 250-257.

92. Енютина Г. Е. Коррупция в судебных органах (сокращенный вариант грантового исследования Московского центра). *Организованная преступность, терроризм и коррупция: Криминологический ежеквартальный альманах*. Москва : Юристь, 2003. Вып 1 С. 18-30.

93. Європейська конвенція про взаємну допомогу у кримінальних справах 1959 р. Офіційний сайт Верховної Ради України, URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_036 (дата звернення: 18.10.2018).

94. Єрмолаєв Д. І. Організація охорони органів державної влади та посадових осіб у США і СРСР (РФ). *Державне управління: теорія та практика*. 2012. № 2. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Dutp_2012_2_24. (дата звернення: 08.07.2019).

95. Журавель В. А. Проблеми теорії та методології криміналістичного прогнозування. Харків : Право, 1999. 304 с.

96. Журавель В. Криміналістичні прогнози: форми та шляхи реалізації. *Вісник Академії правових наук України*. Харків : Право, 2002. № 4 (31). С. 157-161.

97. Журавель В. А. Допрос потерпевшего и использование его показаний для построения методики расследования отдельных видов преступлений: автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. / ХЮИ. Харків. 1983. 17 с.

98. Журавель В. А. Криминалистическая прогностика: задачи и функции. *Проблеми законності : респ. міжвідом. наук. зб.* Харків, 1998. Вип. 33. С. 158-165.

99. Журавлев С. Ю. Противодействие расследованию как составляющая преступной деятельности и объект научных исследований. *Расследование и противодействие ему в состязательном уголовном судопроизводстве: процессуальные и криминалистические вопросы : сб. науч. тр.* Акад. управл. МВД России. Москва : Акад. управл. МВД России, 2007. 231 с.

100. Журавлев С. Ю. Противодействие деятельности по раскрытию и расследованию преступлений и тактика его преодоления:

автореф. дисс. ... на получ. научн. степ. канд. юрид. наук: спец. 12.00.09. Нижний Новгород, 1992. 18 с.

101. Загальні показники здійснення правосуддя за 1 квартал 2017 р. Судова влада України. URL: https://court.gov.ua/inshe/sudova_statystyka/ (дата звернення: 18.10.2018).

102. Зайцев О. А. Государственная защита участников уголовного процесса. Москва : Экзамен, 2002. С. 109

103. Закон - щит для свидетеля или иллюзия URL: <https://ukr.segodnya.ua/ukraine/zakon-okuevoy-shchit-dlya-svidetelya-illyuziya-1183882.html> (дата звернення: 08.03.2019).

104. Замылин Е. И. Тактико-психологические основы допроса в конфликтной ситуации. Волгоград, 1998. 72 с.

105. Заява судді про втручання в діяльність судді щодо здійснення правосуддя від 06.11.2018 Офіційний сайт Вищої ради правосуддя. Заява судді. URL: http://www.vru.gov.ua/content/file/2873-0-6-18_.pdf(дата звернення: 18.08.2019).

106. Заява судді про втручання в діяльність судді щодо здійснення правосуддя від 06.12.2017. Офіційний сайт Вищої ради правосуддя. Заява судді до Вищої ради правосуддя, URL: http://www.vru.gov.ua/content/file/7447-0-8-17_.pdf (дата звернення: 18.08.2019).

107. Звід принципів захисту всіх осіб, які піддаються затриманню або ув'язненню у будь-якій формі, резолюція № 40/173 Генеральної Асамблеї ООН від 9 грудня 1988 року , URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_206 (дата звернення: 18.08.2019).

108. Звягин А. И. Противодействие расследованию убийств по найму и криминалистические методы его преодоления: дис. ... на получ. учен. степ. канд. юрид. наук: спец. 12.00.09. Москва, 2004. 195 с.

109. Зорин Г. А. Криминалистическая методология: монографія. Минск : Амалфея, 2000. 608 с.

110. Зуйков Г. Г. Исследование способов совершения преступлений и уклонения от ответственности как предпосылка повышения эффективности планирования расследования *Версии и планирование расследования. Межвуз. Сборник научных трудов.* Свердловск : СЮИ, 1985. С. 94-106.

111. Ибрагимов И. М. Зарубежные концепции защиты прав потерпевшего как жертвы преступления. *Российская юстиция*. 2008. № 7. С. 43-52.

112. Из досвіду практичної діяльності Р. В. Мудрецького на посаді судді Костянтинівського міськрайонного суду Донецької області. Власний архів Р. В. Мудрецького.

113. Из досвіду практичної діяльності Р. В. Мудрецького на посаді судді Апеляційного суду Дніпропетровської області. Власний архів Р. В. Мудрецького.

114. Історія держави і права зарубіжних країн: посіб. для підготов, до іспитів / В. І. Орленко, В. В. Орленко. 3-є вид. стереотип. Київ : Вид. ПАЛИВОДА, 2008. 244 с.

115. Каблак П. І. Взаємовідносини судової влади та громадськості (правові і організаційні аспекти). автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.10; Приватний вищий навчальний заклад «Львівський університет бізнесу та права», Львів, 2015. 20 с.

116. Канифатов А. А. Оперативное сопровождение предварительного расследования в целях предупреждения противодействия ему со стороны участников уголовного процесса ОРД : сб. науч. тр. Москва, Академия управления МВД РФ, 2003. С. 33-36.

117. Канифатов А. А. Защита уголовного процесса от ненормативного поведения его участников: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Москва, РГБ, 2003. 195 с.

118. Карагодин В. Н. Основы криминалистического учения о преодолении противодействия расследованию: дисс. ... докт. юрид. наук, Екатеринбург, 1992, 198 с.

119. Карагодин В. Н. Преодоление противодействия предварительному расследованию : монография. Свердловск, 1992. 174 с.

120. Касько В. В., Орлеан А. М. Забезпечення безпеки учасників кримінального провадження щодо торгівлі людьми. Київ : «ВАІТЕ», 2012. 189 с.

121. Качмар Б. М. Щодо підстав вжиття заходів забезпечення безпеки у кримінальному провадженні та обставин, що враховуються при цьому. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2016. № 3. С. 242 – 246.

122. Ким Д. В. Теоретические и прикладные аспекты криминалистических ситуаций: монография / под ред. проф. В. К. Гавло. Барнаул : Алт. ун-т, 2008. 196 с. URL:http://kalinovsky-k.narod.ru/b/kim_2008/2-3.htm. (дата звернення: 23.08.2018).

123. Зарицкая «Есть такие суды, где сейчас по 40 вакансий», URL: https://censor.net.ua/news/3072909/est_takie_sudy_gde_seyichas_po_40_vak_ansiya_chlen_vkks_zaritskaya (дата звернення: 18.08.2019).

124. Кирсанов З. И. Криминалистическое распознавание и диагностика // Современные проблемы судебной экспертизы и пути повышения эффективности деятельности судебно-экспертных учреждений (СЭУ) в борьбе с преступностью. Киев, 1983. 143 с.

125. Кисленко С. Л., Комиссаров В. И. Судебное следствие: состояние и перспективы развития. Москва.: Юрлитинформ, 2003. 176 с.

126. Кисленко С. Л. Тактика судебного следствия и ее место в системе криминалистики: дис. ... канд. юрид. наук 12.00.09. Москва: РГБ, 2003. 246 с.

127. Кобылинская С. В. Криминалистические проблемы организации судебного разбирательства уголовных дел в суде первой инстанции : автореф. дис. ... канд. юрид. наук.: спец 12.00.09. Москва, 2009. 25 с.

128. Когутич І. І. Використання знань та засобів криміналістичної тактики і методики під час розгляду кримінальних справ у суді. монографія. Львів: Тріада плюс, 2009. 448 с.

129. Когутич І. І. Криміналістика: курс лекцій. Київ : Атіка, 2008. 888 с.

130. Когутич І. І. Особливості та види судового допиту. *Вісник Хмельницького інституту регіонального управління та права. Науковий часопис*. Хмельницький, 2003. № 1 (5). С. 185–190.

131. Когутич І. І. Поняття судових ситуацій та їх вплив на розгляд кримінальних справ URL: http://www.ahmerov.com/book_355_chapter_87_PONJATTJA_SUDOVIKH_SITUACIJ_TA_KH_VPLIV_NA_ROZGLJAD_KRIMINALNIKH_SPRAV.html (дата звернення: 10.03.2019).

132. Когутич І. І. Про кримінально-релевантне дезінформування як засіб протидії злочинній діяльності. Реформування системи

кримінальної юстиції та криміналістичні проблеми : збірник матеріалів Міжнародної науково-практичної конференції з нагоди 10-річчя Ірпінської фінансово-юридичної академії та 80-річчя з дня народження відомого вченого-криміналіста сучасності, доктора юридичних наук, професора Бахіна Володимира Петровича. Ірпінь : Ірпінська фінансово-юридична академія, 2012.

133. Когутич І. І. Теоретичні основи використання криміналістичних знань під час розгляду кримінальних справ у суді : автореф. дис. ... докт. юрид. наук : спец. 12.00.09. Київський нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. Київ, 2010. 38 с.

134. Кодекс поведінки посадових осіб у підтриманні правопорядку, резолюцією 34/169 Генеральної Асамблеї ООН від 17 грудня 1979 року, URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_282 (дата звернення: 18.08.2019).

135. Кодекс України про адміністративні правопорушення № 8073-X від 07.12.1984 р. Офіційний сайт Верховної Ради України, URL:<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10/ed20190119> (дата звернення: 18.08.2019).

136. Козій В. Виділення матеріалів досудового розслідування як захід забезпечення безпеки підозрюваного в кримінальному провадженні. *Jurnaluljuridicnateoriesipractica*. 2015. № 2 (12). С. 137–138.

137. Козій В. Окремі аспекти допиту потерпілого під час судового розгляду кримінального провадження. *Науковий часопис Національної академії прокуратури України*. 2017. № 3(15). С. 73–81.

138. Конвенція ООН проти транснаціональної організованої злочинності 2000 р, Офіційний сайт Верховної Ради України, URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_789 (дата звернення: 18.08.2019).

139. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод 04.11.1950 р.. Офіційний сайт Верховної Ради України, URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004 (дата звернення: 18.08.2019).

140. Кони А. Ф. Нравственные начала в уголовном процессе (Общие черты судебной этики). собр. соч. в 8-ми томах Москва. 1964. т.4.

141. Коновалова В. О. Допрос : тактика и психология. Харьков : СПД ФЛ Вапнярчук Н.Н., 2006. 176 с.

142. Коновалова В.Е. Допрос: тактика и психология: учебн. пособ. Харків.: Консул, 1999. 156 с.

143. Константиний О. В. Суддівський імунітет як гарантія об'єктивного і неупередженого правосуддя в державі. *Вісник Верховного Суду України*. 2010. №1 (113). С. 44-47.

144. Конституція України. Офіційний сайт Верховної Ради України, URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80> (дата звернення: 18.08.2019).

145. Кореневский Ю. В. Криминалистика для судебного следствия. Москва : АО «Центр ЮрИнфоР», 2001. 198 с.

146. Корчагин А. Ю. Организация судебного разбирательства уголовных дел. Краснодар: Качество, 2002. 176 с.

147. Корчагин А. Ю. Основы тактики судебного следствия. Науч.-практическое пособие. Краснодар: КГАУ, 2007. 218 с.

148. Корчагин А. Ю. Организационно-тактические и методические основы криминалистического обеспечения судебного разбирательства уголовных дел: автореф. дисс. ... на соиск. учен. степ. д-ра юр. наук: спец. 12.00.09. Краснодар, 2008. 44 с.

149. Корчагин А. Ю. Судебное разбирательство уголовных дел: понятие, организация, тактика. монография. Москва : Юридический мир, 2006. 141 с.

150. Кравчук В. М. Громадський контроль у функціонуванні судової влади. *Вісник Національної академії прокуратури України*. № 3(45). 2016. С. 53–60.

151. Краснова К. А. Защита свидетелей в государствах-членах ЕС. *Российское право: образование, практика, наука* 2015. №2 (86). С. 47.

152. Крижанівський В. В. Становлення мирових судів. *Вісник вищої ради юстиції*, №4 (8), 2011, С. 26-34.

153. Криминалистика / под ред. д-ра юрид. наук, проф. В. А. Образцова. Москва : Юристъ, 2001. 760 с.

154. Криминалистика: учеб. для юрид. фак. и вузов / В.Н. Герасимов, В.Я. Колдин, В.В. Крылов и др.; руко вод. авт. коллектива и отв. ред. Н. П. Яблоков. Москва: Бек, 1995. 689 с.

155. Криміналістика : підруч. для студ. юрид. спец. вищих закл. Освіти /з а ред. В. Ю. Шепітька. Київ : Ін Юре, 2001. 684 с.

156. Криміналістика / за ред. В. Ю. Шепітька. 2-ге вид. переробл. і допов. Київ.: Концерн «Видавничий Дім «Ін Юре», 2004. 728 с.

157. Кримінальна справа №202/6460/16-к. Із досвіду практичної діяльності Р. В. Мудрецького на посаді судді Апеляційного суду Дніпропетровської області. Власний архів Р. В. Мудрецького.

158. Кримінальний Кодекс України: Закон України № 2341-III від 05.04.2001 р., офіційний сайт Верховної Ради України, URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14/ed20190111> (дата звернення: 18.08.2019).

159. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квіт. 2012 р. *Голос України*. 2012.

160. Круглов Е. А. Правовые акты Древнего Мира о мерах преодоления противодействия судопроизводству / Е.А. Круглов, Л.В. Лившиц. *Южно-уральские криминалистические чтения. Межвузовский сборник научных трудов*. Уфа, 2001. Вып. 9. С. 54- 63.

161. Крусян Р. А. Судова влада в Україні: характеристика етапів реформування. *Право і суспільство*, 2016 р. №2.

162. Кручинина Н. В. Проблемы алиби на предварительном следствии: автореф. дисс. ... на соиск. учен. степ. д-ра юр. наук: спец. 12.00.09. Москва: ВЮЗИ, 1988. 23 с.

163. Кудрявцева А.В., Попов В.С. Участие адвоката-защитника в процессе доказывания на стадии предварительного расследования и в суде первой инстанции: монография. Челябинск: Полиграф-Мастер, 2006. 217 с.

164. Кузьмічов В. С. Криміналістичний аналіз розслідування злочинів : монографія. Київ.: НАВСУ, Правник, 2000. 450 с.

165. Куйбіда Р., Рудна Т. Офіційний сайт Центру політико-правових реформ. Розподіл справ у судах: як за його допомогою підвищити довіру до суду? 08.02.2009 р., URL: <http://pravo.org.ua/ua/news/2658-> (дата звернення: 18.08.2019).

166. Куйбіда Р., Серeda М., Турбенкова О. Свобода мирних зібрань в Україні: пошук оптимальної моделі регулювання. Центр політико-правових реформ. 2018 р. URL: http://pravo.org.ua/img/zstored/files/myrni_zibrannia_v_Ukraini.pdf (дата звернення: 18.08.2019).

167. Куркін М. В. Проблеми забезпечення безпеки суб'єктів кримінального процесу : дис. ... канд. юрид. наук.: 12.00.09. Харків, 1999. 26 с.

168. Лаврухин С. В. Преодоление противодействия подозреваемого и обвиняемого расследованию: криминалистические аспекты. *Проблемы противодействия преступности в современных условиях*: междунар. науч.-практ. конф., 16-17 окт. 2003 г.: тезисы докл. Ч. 3. Уфа:РИО БашГУ, 2004. С. 61-66.

169. Левитов Н.Д. Психология характера. Москва : Наука, 1969. 122 с.

170. Лившиц Л. В. Проблемы преодоления противодействия расследованию преступлений несовершеннолетних: дис. ... канд. юрид. наук. Уфа, 1998. 251 с.

171. Лисиченко В. К. Нова Конституція України і питання вдосконалення кримінально-процесуальної діяльності правоохоронних органів. *Конституція України – основа подальшого розвитку законодавства: Збірник наукових праць*. Київ, 1997. Вип. 2. С. 197-206.

172. Лист голови Верховного Суду України о Президента України від 12.07.2010 р. URL:<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0002700-10/conv/print> (дата звернення: 18.08.2019).

173. Лобойко Л. М. Кримінально-процесуальне право : курс лекцій. Київ : Істина, 2005. 234 с.

174. Лубин А. Ф. Журавлев С. Ю. Нейтрализация противодействия расследованию. Криминалистика. Расследование преступлений в сфере экономики. НижнийНовгород, 1995. 400 с.

175. Лузгин И. М., Лавров В. П. Способ сокрытия преступления и его криминалистическое значение. Москва : МФЮЗО при Академии МВД СССР, 1980. 30 с.

176. Лук'янчиков Б. Є., Лук'янчиков Є. Д. Психологічний вплив у подоланні протидії розслідуванню. *Вісник Академії адвокатури України*. Т. 12 число 3(34) 2015. С. 97-102

177. Лук'янчиков Б.Є., Лук'янчиков Є. Д. Типові слідчі ситуації і шляхи їх розв'язання в окремих позавидових методиках розслідування . *Науковий вісник Дніпропетровського юридичного інституту МВС України*. 2001. №1 (4). С. 261-268.

178. Лунеев В. В. География организованной преступности и коррупции в России (1997-1999 гг.). *Организованная преступность и коррупция. Исследования, обзоры, информация. Социально-правовой альманах*. Екатеринбург : Зерцало-Урал, 2000. Вып. 3. С. 7-14.

179. Максимышин Н. Психологічні особливості судового допиту *Вісник Львівського національного університету імені Івана Франка. Серія юридична*. 2012. Випуск 55. С. 297-302.

180. Максимышин Л. М. Судовий допит: процесуальне і криміналістичне дослідження : дис. ... канд. юрид. наук, Львів, 2016. 250 с.

181. Маляренко В. Т. Щодо головних проблем судової влади в Україні. Слово Національної школи суддів України №1 (2). 2013 С. 39-49

182. Маслов А. Е. Следственная тайна как средства преодоления противодействия расследованию : автореф. дис. ... канд. юрид. наук.: спец 12.00.09. Воронеж, 2001. 22 с.

183. Межі перегляду рішень ВРП у дисциплінарних справах Верховним Судом потребують правової дискусії. Офіційний сайт Вищої ради правосуддя, 14.03.2019 URL:<http://www.vru.gov.ua/news/4721> (дата звернення: 18.08.2019).

184. Мельник М. І. Хабарництво: загальна характеристика, проблеми кваліфікації, удосконалення законодавства. К.: Парламентське вид-во, 2000. 256 с.

185. Меретуков Г. М. Аутлев Ш. В. Противодействие судебному следствию и меры его преодоления в различных судебных ситуациях. *Научный журнал КубГАУ*. № 66 (02). 2011. URL: <http://ej.kubagro.ru/2011/02/pdf/43.pdf> (дата звернення: 10.03.2018).

186. Митричев С. П. Теоретические основы криминалистики *Введение в науку*. Москва, 1965. С. 88-90.

187. Монреальська універсальна декларація про незалежність правосуддя (перша світова конференція по незалежності правосуддя, Монреаль, 1983 рік). URL: <https://vkksu.gov.ua/userfiles/doc/perelik-dokumentiv/monreal-universal-declar.doc> (дата звернення: 18.03.2019).

188. Москвин Е. О. Противодействие предварительному расследованию: понятие и классификация. *Воронежские*

криминалистические чтения / под. ред. О. Я.Баева. Воронеж: Воронежский государственный университет, 2002. Вып. 3. С. 137-145.

189. Мудрецький Р. В. Сучасні проблеми подолання протидії судовому розгляду кримінальних проваджень // *Процесуальні аспекти досудового розслідування*: матеріали міжнар. наук.-практ. конф., м. Одеса, 07 квітня 2017 р. Одеса : ОДУВС, 2017. 267 с.

190. Наливайко Т. В. Громадський контроль в Україні як інститут громадянського суспільства: теоретико-правовий аспект: автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.01. Львів, 2010. 18 с.

191. Напади на суддів почастишали Офіційний веб-портал Судова влада України., 28 вересня 2016. URL: <http://old.court.gov.ua/sud2005/news/297820/> (дата звернення: 18.08.2019).

192. Наталья Моршагина. Распространенность инцидентов незаконного вмешательства в процессуальную деятельность судей требует от государства принятия реальных, а не декларативных мер. *Закон і бізнес*. URL: https://zib.com.ua/ua/print/126371-rasprostranennost_incidentov_nezakonnogo_vmeshatelstva_v_pro.html]. (дата звернення: 18.08.2019).

193. НБУ обратился в Верховный суд с просьбой обязать суды принимать решения в их пользу UNN, 27 января 2017, URL: <https://www.unn.com.ua/ru/news/1639292-nbu-zvernuvsya-do-verkhovnogo-sudu-iz-prokhannyam-zobovyazati-sudi-priymati-rishenyya-na-yikh-korist>(дата звернення: 18.08.2019).

194. Новик В. В. Криминалистические аспекты доказывания по уголовным делам: проблемы теории и практики. Москва : Юридический центр Пресс, 2005. 471 с.

195. Новикова, М. В. Обеспечение безопасности участников уголовного судопроизводства как гарантия осуществления правосудия в современных условиях : автореф. дис. ... канд. юрид. наук: специальность: 12.00.09, Екатеринбург, 2006. 24 с.

196. Нурлаєв І. С. Міжнародно-правове співробітництво в системі Ради Європи у боротьбі з корупцією: моногр. Київ : Арлета; КНТ: ЦУЛ.2009. 160 с.

197. Образцов В. А. Криминалистическое распознавание: теория, метод, процесс. Труды Московской государственной юридической академии, 1998, №3. 131 с.

198. Обрусна С. Ю. Зарубіжний досвід судового управління та можливості його використання при реформуванні судової системи України. *Вісник Вищої ради юстиції* №4, 2010. С. 52-73.

199. Овчаренко О. Відповідальність суддів як елемент принципу верховенства права. *Право України*. 2014. № 4. С. 212–219.

200. Одессита, разбивавшего автомобили возле суда, отправили под домашний арест Українська правда, 18 лютого 2018 року, URL: <https://www.pravda.com.ua/rus/news/2018/02/18/7171993/> (дата звернення: 18.08.2019).

201. Ожегов С. И., Шведова С. Ю. Толковый словарь русского языка. Москва : Азъ, 1993. 960 с.

202. Озерський І. В. Кримінальний процес України : навч. посібник / Міністерство освіти і науки України. Київ : МАУП, 2003. 132 с.

203. Онопенко В. Необхідно повернути Верховному Суду України право законодавчої ініціативи; URL: <http://justus.com.ua/inter/2006/10/11/108/> (дата звернення: 28.04.2019).

204. Опитування населення України щодо судової системи 2007, 2009 рр. URL: https://newjustice.org.ua/wp-content/uploads/2018/06/Judiciary_presentation_2009.pdf (дата звернення: 28.04.2019).

205. Осипян Р. Ш. Преодоление противодействия расследованию преступлений следователем при получении ложных показаний на допросы. *Экономика и право Казахстана*. 2009. № 4(340). С. 29-35.

206. Основні принципи незалежності судових органів», резолюції 40/32 і 40/146 Генеральної Асамблеї ООН від 29 листопада 1985 року, URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_201 (дата звернення: 28.04.2019).

207. Основні принципи, що стосуються ролі юристів, прийняті Восьмим конгресом ООН з попередження злочинності та поведіння з правопорушниками, 27.08. – 7.09.1990 р., URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_313 (дата звернення: 28.04.2019).

208. Пантелеев В. А. Сравнительно-правовой анализ становления и развития института обеспечения безопасности участников уголовного судопроизводства в России и зарубежных странах. *Молодой ученый*.

2015. №13. С. 519. URL <https://moluch.ru/archive/93/20800/> (дата звернення: 21.12.2018).

209. Парыгин Б. Д. Основы социально-психологической теории. Москва : Мысль, 1971. 142 с.

210. Пашков С. М. Організаційно-правові засади діяльності судової міліції по забезпеченню безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07, Ірпінь, 2008. 20 с.

211. Перешкодження роботі судів Офіційний портал: Судова влада України., 17 березня 2016. URL: <https://court.gov.ua/sud0590/pres-centr/news/253714> (дата звернення: 28.04.2019).

212. Перше коло всеукраїнських опитувань громадян, суддів та правників щодо судової реформи та сприйняття корупції, 2017. USAID. Програма реформування сектору юстиції «Нове правосуддя». URL: https://newjustice.org.ua/wp-content/uploads/2018/09/NJ_2017_Survey_Results_Oct2017_ROL_UKR.pdf (дата звернення: 28.04.2019).

213. Петрова А. Н. Противодействие расследованию, криминалистические и иные меры его преодоления: дис. ... канд. юрид. наук. Москва: РГБ, 2003. 250 с.

214. Петрова А. С. Організаційно-правові засади протидії корупції в судовій системі України: дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.10; Нац. юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого. Харків, 2017. 215 с.

215. Пилипчук П.: Судова реформа має бути головною складовою правової реформи. Правильно організована система судів є однією з гарантій справедливого та ефективного правосуддя. *Юридичний Вісник України*. 2007. № 50. URL: <http://www.scourt.gov.ua/clients/vs.nsf/0/A1C6538E94C997EDC22573FD002F0F6A?OpenDocument&CollapseView&RestrictToCategory=A1C6538E94C997EDC22573FD002F0F6A&Count=500> (дата звернення: 28.04.2019).

216. Питерцев К. С., Степанов А. А. Тактика допроса на предварительном следствии и в суде. СПб.: Питер, 2001. 160 с.

217. Пітер Г. Соломон молодший. Судове адміністрування і якість правосуддя. Судова апеляція.2009. №3 (16). С. 73-83.

218. Повідомлення за фактом погроз судді Нікопольського міськрайонного суду Дніпропетровської області. Офіційний сайт ВРП,

22.02.2019. URL: <http://www.vru.gov.ua/news/4694> (дата звернення: 28.04.2019).

219. Подання заяви до ВРП про вчинення суддями кримінального правопорушення до закінчення судового розгляду у сукупності із зловживанням процесуальними правами можуть свідчити про порушення гарантій незалежності суді. Офіційний сайт ВРП, 06.03.2019. URL: <http://www.vru.gov.ua/news/4735> (дата звернення: 28.04.2019).

220. Правила адвокатської етики: затверджено звітно-виборним з'їздом адвокатів України 09 червня 2017 р. http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/MUS28627.html (дата звернення: 28.04.2019).

221. Працювати під тиском. Закон і бізнес №42 (1288) 15.10—21.10.2016. URL: https://zib.com.ua/ru/print/125943-chto_ugrozhaet_sudyam_v_svyazi_s_otpravleniem_pravosudiya.html (дата звернення: 28.04.2019).

222. Про адвокатуру та адвокатську діяльність: Закон України № 5076-VI від 05.07.2012 р.. Офіційний сайт Верховної Ради України, URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5076-17> (дата звернення: 28.04.2019).

223. Про Вищу раду правосуддя: Закон України № 1798-VIII від 21.12.2016. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1798-19> (дата звернення: 28.04.2019).

224. Про відновлення довіри до судової влади в Україні: Закон України № 1188-VII від 08.04.2014 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1188-18> (дата звернення: 28.04.2019).

225. Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя): Закон України № 1401-VIII від 02.06.2016 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1401-19> (дата звернення: 28.04.2019).

226. Про державний захист суддів та працівників правоохоронних органів : Закон України від 23 грудня 1993 р. № 3781-XII *Відомості Верховної Ради*. 1994. № 11. С. 50.

227. Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві : Закон України від 23 грудня 1993 р. № 3782-XII *Відомості Верховної Ради*. 1994. № 11. С. 51.

228. Про запобігання корупції: Законі України від 14.10.2014 року № 1700-VII. Офіційний сайт Верховної Ради

України, URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18> (дата звернення: 28.04.2019).

229. Про затвердження Інструкції з організації взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами Національної поліції України в запобіганні кримінальним правопорушенням, їх виявленні та розслідуванні: Наказ МВС України від 07.07.2017 № 575. URL: zakon.rada.gov.ua/go/z0937-17 (дата звернення: 13.03.2018).

230. Про затвердження Стратегії реформування судоустрою, судочинства та суміжних правових інститутів на 2015-2020 роки: Указ Президента України від 20 травня 2015 року. URL: <https://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/276/2015> (дата звернення: 28.04.2019).

231. Про заходи щодо подальшого зміцнення правопорядку, охорони прав і свобод громадян: Указ Президента України № 143 від 18 лютого 2002 року. *Державний вісник України*. 2002. № 5. С. 22-24.

232. Про Концепцію судово-правової реформи в Україні : Постанова Верховної Ради України від 28 квітня 1992 року. // Відомості Верховної Ради України. 1992. №30. С. 426.

233. Про незалежність судової влади: Постанова Пленуму Верховного Суду України від 13.06.2007 р. № 8: URL:<http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v0008700-07> (дата звернення: 28.04.2019).

234. Про оперативно-розшукову діяльність: Закон України № 2135-XII від 18.02.1992 р. Офіційний сайт Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2135-12/ed20180802> (дата звернення: 28.04.2019).

235. Про очищення влади: Закон України від 16.09.2014 № 1682-VII . URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1682-18> (дата звернення: 28.04.2019).

236. Про План заходів на 2006 рік щодо вдосконалення судового устрою та забезпечення справедливого судочинства в Україні відповідно до європейських стандартів : Указ Президента України від 20 березня 2006 р. № 242/2006. *Уряд. кур'єр*. 2006. 18 трав.

237. Про прокуратуру: Закон України від 14.10.2014 № 1697-VII . Офіційний сайт Верховної Ради України, URL:

<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1697-18/ed20180828> дата звернення: 28.04.2019).

238. Про службу судової охорони Положення затверджене Рішенням ВРП № 1051/0/15-19 від 04.04.2019 року, URL: <http://www.vgu.gov.ua/act/18007> (дата звернення: 28.04.2019).

239. Про стан здійснення правосуддя судами загальної юрисдикції в 2000 р. та заходи щодо його вдосконалення з метою реалізації положень Конституції України : *Вісник Верховного Суду України*. 2001. № 1. С. 3-8.

240. Про судові рішення у цивільній справі : постанова Пленуму Верховного Суду України від 18 грудня 2009 р. № 14. *Вісник Верховного Суду України*. 2010. № 1. С. 4.

241. Про судоустрій і статус суддів: Закон України в редакції 2010 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2453-17> (дата звернення: 28.04.2019).

242. Про судоустрій і статус суддів: Закон України в редакції 2016 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19>(дата звернення: 28.04.2019).

243. Програма USAID «Нове правосуддя» Жовтень 2018. URL: https://newjustice.org.ua/wp-content/uploads/2018/11/1_NJ_October_2018_SurveyPublic_Result_UKR.pdf (дата звернення: 28.04.2019).

244. Проект USAID «Справедливе правосуддя» 2016. URL: https://newjustice.org.ua/wp-content/uploads/2018/05/fair_gfk_ukr.pdf (дата звернення: 28.04.2019).

245. Психологічні основи судового слідства в суді першої інстанції. Юридичний форум «Правовий тиждень» URL: <http://www.legalweekly.com.ua/index.php?id=16061&show=news&newsid=120746> (дата звернення: 10.03.2018).

246. Рада суддів України розглянула питання безпеки суддів та охорони судів. Офіційний сайт Вищої ради правосуддя, 26.10.2018. URL: <http://www.vgu.gov.ua/news/4230> (дата звернення: 18.03.2019).

247. Расследование вооруженных разбоев и бандитизма / Головин А.Ю., Рожков В.Д., Тишунина Н.В., Эрекаев А.Я.; под.ред. А.Ю. Головина. Москва : Юрлитинформ, 2004. 288 с.

248. Ратинов А. Р. Судебная психология для следователей. Москва : Юрлитинформ, 2001. 248 с.

249. Рекомендації № Rec (97) 13 Комітету міністрів Ради Європи державам-членам щодо залякування свідків і забезпечення прав сторони захисту. Європейські та міжнародні стандарти у сфері судочинства, Київ, 2015. 708 с.

250. Рекомендації щодо здійснення Декларації основних принципів правосуддя для жертв злочину та зловживання владою, резолюція Економічної і Соціальної Ради ООН 1989/57 від 24 травня 1989 року, URL: <https://www.un.org/ecosoc/> (дата звернення: 18.03.2019).

251. Рекомендація No Rec (2005) 9 Комітету міністрів Ради Європи державам-членам щодо захисту свідків та осіб, які співпрацюють з правосуддям URL:: [http://scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/\(documents\)/7442A47EB0B374B9C2257D8700495F8B](http://scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/(documents)/7442A47EB0B374B9C2257D8700495F8B) (дата звернення: 28.07.2019).

252. Рекомендуемые виды практики в области защиты свидетелей при производстве по уголовным делам, касающимся организованной преступности URL: <http://www.unodc.org/documents/organizedcrime/Witness-protection-manual-Feb08.pdf> (дата звернення: 28.07.2019).

253. Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Веренцов проти України». Страсбург, 11 квітня 2013 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_945 (дата звернення: 28.07.2019).

254. Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Шмушкович проти України». Страсбург, 14 листопада 2013 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_990 (дата звернення: 28.07.2019).

255. Рішення Європейського суду з прав людини у справі Олександр Волков проти України» (Заява № 21722/11) від 9 квітня 2013 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_947 (дата звернення: 28.07.2019).

256. Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Нечипорук і Йонкало проти України» від 21 квітня 2011 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_683 (дата звернення: 28.07.2019).

257. Рішення Конституційного Суду України від 4 грудня 2018 року № 11-р/2018 у справі за конституційним поданням Верховного Суду України щодо відповідності Конституції України

(конституційності) положень частин третьої, десятої статті 133 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» у редакції Закону України «Про забезпечення права на справедливий суд». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v011p710-18> (дата звернення: 28.07.2019).

258. Рішенням XV чергового З'їзду суддів України «Про стан здійснення правосуддя в умовах судової реформи» від 07 березня 2018 року. Офіційний сайт Ради суддів України. URL: <http://rsu.gov.ua/ua/documents/79> (дата звернення: 28.07.2019).

259. Розова С. С. Классификационная проблема в современной науке. Новосибирск : Наука, 1986. 232 с.

260. Ромців О. І. Особливості подолання протидії під час розслідування злочинів у сфері службової діяльності : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 Львів, 2016. 226 с.

261. Салтєвський М. В. Криміналістика : підручник : у 2 ч. Ч. 2 . Харків : Консум, 2011. 528 с.

262. Седова Т. А. Проблемы методологии и практики нетрадиционной криминалистической идентификации. Луцк, 1986. 76 с.

263. Семків Т. Удосконалення забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному провадженні. *Науковий часопис Національної академії прокуратури України*. 3.2017. URL: <http://www.chasopysnapu.gp.gov.ua/ua/pdf/3-2017/semkiv.pdf> (дата звернення: 28.07.2019).

264. Серебрянський П. В. Порівняльно-аналітична характеристика правового регулювання застосування заходів безпеки до учасників кримінального процесу (зарубіжний досвід формування правової доктрини). *Право і суспільство*, №3, 2016. С. 191-202.

265. Словник української мови: в 11 тт. / АН УРСР. Інститут мовознавства; за ред. І. К. Білодіда. К.: Наукова думка, 1970-1980. Т. 1. 421с.

266. Спільний Висновок щодо Закону України «Про судоустрій і статус суддів» Європейської комісії «За демократію через право» (Венеціанська комісія) та Дирекції з співпраці Генерального Директорату з прав людини та правових питань Ради Європи №588/2010, ухвалений Венеціанською комісією на 84-му пленарному засіданні 15-16 жовтня 2010 року. URL:

<https://vkksu.gov.ua/userfiles/doc/perelik-dokumentiv/spilnii-vys-zu.doc>
(дата звернення: 28.07.2019).

267. Статистична інформація про стан злочинності та результати прокурорсько-слідчої діяльності. База даних ГПУ України. URL:https://www.gp.gov.ua/ua/stst2011.html?dir_id=113651&libid=100820&c=edit&_c=fo# (дата звернення: 28.07.2019).

268. Степанюк Р. Л. Попередження та подолання протидії розслідуванню злочинів, пов'язаних із незаконним використанням бюджетних коштів службовими особами. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ*. 2006. № 3. С. 171-175.

269. Стулин О. Л. Тактические основы преодоления умышленного противодействия расследованию преступлений: дис. ... канд. юрид. наук. Москва, 1999. 171 с.

270. Судді апеляційного суду Одеської області поскаржились ГПУ на тиск з боку прокуратури. Судово-юридична газета, 23 жовтня 2018 року, URL: <https://sud.ua/ru/news/sud-info/127456-suddi-apelyatsiynogo-sudu-odeskoyi-oblasti-poskarzhilis-gpu-na-tisk-z-boku-prokuraturi> (дата звернення: 28.07.2019).

271. Суддя з Маріуполя повідомила про незаконно встановлені пристрої запису Центр суддівських студій, 19 грудня 2018 року. URL: <http://www.judges.org.ua/dig15441.htm> (дата звернення: 28.07.2019).

272. Сюта Галина. Прийом - приймання - прийняття. URL: <http://kulturamovy.univ.kiev.ua/KM/pdfs/Magazine57-58-29.pdf> (дата звернення: 28.07.2019).

273. Тайлієва Х. Р. Судові рішення у кримінальному процесі: дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09; Національна академія внутрішніх справ. Київ, 2016. 218 с.

274. Тертишник В. М. Кримінально-процесуальне право України : підручник. Київ : А.С.К., 2003. (Серія «Економіка. Фінанси. Право») 225 с.

275. Тимошенко дозволила митникам і податківцям не виконувати рішення судів // Інформаційне агентство УНІАН. Останні новини. 23.01.2008, 15:15. URL: <http://www.unian.net/ukr/news/news-232293.html> (дата звернення: 28.07.2019).

276. Трухачев В. В. Криминалистический анализ сокрытия преступной деятельности. Воронеж : Воронеж. гос. ун-т, 2000. 254 с.

277. Трухачев В. В. Преступное воздействие на доказательственную информацию: Правовые и криминалистические средства предупреждения, выявления, нейтрализации. Воронеж : Воронеж гос. ун-т, 2000. 137 с.

278. Трухачев В. В. Криминалистический анализ сокрытия преступной деятельности. Воронеж, 2000. 224 с.

279. У Києві суддю облили зеленкою. 24 канал, 19 березня 2019 р. - URL: https://24tv.ua/u_kiyevi_suddyu_oblili_zelenkoju_n1128908 (дата звернення: 28.07.2019).

280. Убийства судей: не раскрыто не одно. Ракурс. 23.01.2018, URL:<https://racurs.ua/1833-ubiystvo-sudey-v-ukraine-ne-raskryto-ni-odno.html> (дата звернення: 28.07.2019).

281. Уголовный кодекс Франции / науч. редактирование канд. юрид. наук доц. Л.В. Головки, канд. юрид. наук доц. Н.Е. Крыловой; пер. с франц. и предисл. канд. юрид. наук доц. Н.Е. Крыловой. СПб.: Юридический центр Пресс, 2002. 650 с.

282. Федорченко А. А. Правовое положение жертвы преступления как свидетеля в международном уголовном процессе // Международное право и международные организации / International Law and International Organizations. 2014. 1. С. 80-87. DOI: 10.7256/2226-6305.2014.1.11556

283. Философский словарь / под редакцией И. Т. Фролова. Москва : Политиздат, 1991. 559 с.

284. Хайдуков Н. П. Тактические основы воздействия следователя на участвующих в деле лиц: автореф. дис.... канд. юрид. наук. Москва., 1979. 19 с.

285. Хараев, А. А. Преодоление противодействия расследованию преступлений против собственности: автореф. дис. ... канд. юр. наук. 12.00.09 «Уголовный процесс, криминалистика; судебная экспертиза». Краснодар, 2005. 28 с.

286. Хомколов В. П. Организация управления оперативно-розыскной деятельностью: системный подход. Москва Закон и право, ЮНИТИ, 1999. 191 с.

287. Хотинська-Нор О.З. Судовий контроль як фактор розвитку судової системи. *Часопис цивільного і кримінального судочинства*. 2016. № 4(31). С. 108-117.

288. Хто визначатиме «завідому злочинність» судових рішень? <http://judges.org.ua/crime/16aug2009/ua.glavred.info/zib.com.ua/ua/article/ua.glavred.info/archive/2008/07/21/dig173.htm> (дата звернення: 25.07.2019).

289. Цибуляк-Кустевич А. С. Мiroва юстиція: дис. канд. юрид. наук: 12.00.10; Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого. Харків, 2016. 275 с.

290. Цільмак О. М. Загально-теоретичні положення криміналістичного прогнозування. *Вісник Запорізького національного університету: Збірник наукових статей. Юридичні науки*. Запоріжжя: Запорізький національний університет, 2013. № 4. С. 178-184.

291. Цыпкин А. Л. Судебное следствие и криминалистика. *Соц. законность*. Москва, 1938. № 12. С. 44–46.

292. Черновський О. К. Психологічні особливості особистості потерпілого у кримінальному процесі. *Юридичний часопис НАВС*, № 2. 2013. С. 220–225

293. Чи спроможна «сміттєва люстрація» дарувати Україні справедливе судочинство? Сайт Громадської правозахисної організації «Гельсінська ініціатива – XXI, 22.01.2015р. URL: <http://21.helsinki.org.ua/index.php?id=1421969626> (дата звернення: 02.05.2019).

294. Чучукало О. І. Процесуальне та криміналістичне забезпечення доказування на судових стадіях кримінального процесу України: дис. на здобуття наукового ступеня канд. юрид. наук. Київ. 2004. 199 с.

295. Шепитько В. Ю. Теоретические проблемы систематизации тактических приемов в криминалистике. Х.: РИП «Оригинал», 1995. 473 с.

296. Шепитько В. Ю. Криміналістика. Енциклопедичний словник (українсько-російський і російсько-український) / За ред. акад. НАН України В.Я. Тація. Х.: Право, 2001. 560 с.

297. Шехавцов Р.М. Форми та способи протидії розслідування злочинів і засоби їх подолання (за матеріалами кримінальних справ про вимагання, вчинені організованими групами, злочинними організаціями): дис. на здобуття наук. ступ. канд. юрид. наук. Луганськ, 2003. 238 с.

298. Шувалов Н. В. Тактические особенности деятельности следователя по предупреждению уклонения и розыска скрывшихся обвиняемых // *Современные проблемы криминалистики: Межвуз. сб. науч. тр.* / под ред. Б. П. Смагоринского. Волгоград, ВЮИ МВД РФ, 1999. С. 107, 108

299. Щеголева М. В. Противодействие расследованию незаконного оборота оружия и криминалистические методы его преодоления: дис. канд. юр. наук. 12.00.09. Москва, 2001. 220 с.

300. Щерба В. М., Юхно О. О. Кримінальне провадження в суді присяжних : монографія / за загальною редакцією доктора юридичних наук, професора О. О. Юхна. Харків : Панов, 2018, 274 с.

301. Щодо заявки України на вступ до Ради Європи: Висновок Парламентської Асамблеї Ради Європи № 190 (1995), офіційний сайт Верховної Ради України, URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_590 (дата звернення: 25.08.2019).

302. Щорічна доповідь про стан забезпечення незалежності суддів за 2017 рік, Офіційний сайт Вищої ради правосуддя. URL: http://www.vru.gov.ua/content/file/%D0%A9%D0%BE%D1%80%D1%96%D1%87%D0%BD%D0%B0_%D0%B4%D0%BE%D0%BF%D0%BE%D0%B2%D1%96%D0%B4%D1%8C_%D0%B7%D0%B0_2017_%D1%80%D1%96%D0%BA_.pdf (дата звернення: 02.05.2019).

303. Щур Б. В. Тактика усунення протидії розслідуванню злочинів, що вчиняються організованими злочинними групами: дис. ... на здобуття наук. ступ. канд. юрид. наук: спец. 12.00.09. Харків, 2004. 297 с.

304. Яблоков Н. П. Расследование организованной преступной деятельности: [практ. пособие]. Москва : Юристъ, 2002. 172 с.

305. 76th GRECO Plenary Meeting (Strasbourg, 19-23 June 2017) SUMMARY REPORT. URL: <https://rm.coe.int/76th-greco-plenary-meeting-strasbourg-19-23-june-2017-summary-report/168074cbea> (дата звернення: 28.07.2019).

306. Неналежне виконання державними посадовцями своїх обов'язків значною мірою збільшує навантаження на суди, – Олег Прудивус. Офіційний сайт Вищої ради правосуддя, URL: <https://hcj.gov.ua/news/nenalezhne-vykonannya-derzhavnyumy->

posadovcyamy-svoiyih-obovyazkiv-znachnoyu-miroyu-zbilshuye (дата звернення: 15.01.2021).

307. Рішення Ради суддів України №74 від 4 листопада 2016 року, URL: <http://rsu.gov.ua/uploads/article/risenna-rsu-no-74-vid-04112016-s-9632f8396a.pdf> (дата звернення: 10.01.2021).

308. Рішення Ради суддів України №62 від 26 жовтня 2018 року, URL: <http://rsu.gov.ua/uploads/article/risenna-rsu-no-62-vid-26102018-p-63bd70aa9b.pdf> (дата звернення: 10.01.2021).

309. Рішення Вищої ради правосуддя № 538/0/15-20 від 20.02.2020 року. Офіційний сайт Вищої ради правосуддя, URL: <https://hcj.gov.ua/doc/doc/2088> (дата звернення: 10.01.2021).

310. Рішенням Конституційного Суду № 7-р/2020 від 11.06.2020 у справі за конституційним поданням 55 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) статті 375 Кримінального кодексу України. Офіційний сайт Верховної Ради України, URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v007p710-20#n57> (дата звернення: 20.01.2021).

311. Закон України № 193-IX від 16 жовтня 2019 року «Про внесення змін до Закону України «Про судоустрій і статус суддів» та деяких законів України щодо діяльності органів суддівського врядування». Офіційний сайт Верховної Ради України, URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/193-20#n6> (дата звернення: 10.01.2021).

312. Висновок Європейської комісії «За демократію через право» (Венеціанська комісія) щодо Закону України № 193-IX «Про внесення змін до Закону України «Про судоустрій і статус суддів» та деяких законів України щодо діяльності органів суддівського врядування». Офіційний сайт Вищої ради правосуддя. URL: <https://hcj.gov.ua/sites/default/files/vysnovok-vk-7.12.2020.pdf> (дата звернення: 20.01.2021).

313. Рішення Конституційного суду України № 4-р/2020 від 11 березня 2020 року. Офіційний сайт Верховної Ради України, URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v004p710-20#n79> (дата звернення: 20.01.2021).

314. Головне завдання, яке стоїть перед нами сьогодні, - термінове поновлення роботи ВККСУ. Офіційний сайт Вищої ради

правосуддя. URL: <https://hcj.gov.ua/news/chlen-vrp-viktor-gryshchuk-golovne-zavdannya-yake-stoyit-pered-namy-sogodni-terminove> (дата звернення: 20.01.2021).

315. Голова ВРП Андрій Овсієнко: Законодавчі зміни у сфері судоустрою повинні бути системними та відбуватися в межах єдиної концепції. Офіційний сайт Вищої ради правосуддя. URL: <https://hcj.gov.ua/news/golova-vrp-andriy-ovsiyenko-zakonodavchi-zminy-u-sferi-sudoustroyu-povynni-butuy-systemnymu-ta> (дата звернення: 20.01.2021).

316. Проект Закону про внесення змін до Закону України "Про судоустрій і статус суддів" та деяких законів України щодо діяльності Верховного Суду та органів суддівського врядування. Офіційний сайт Верховної Ради України, URL: https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=69228 (дата звернення: 20.01.2021).

317. Рішення Конституційного суду України № 13-р/2020 від 27 жовтня 2020 року щодо відповідності Конституції України (конституційності) окремих положень Закону України „Про запобігання корупції“, Кримінального кодексу України. Офіційний сайт Верховної Ради України, URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v013p710-20#Text> (дата звернення: 20.01.2021).

318. Висновки Європейської комісії «За демократію через право» (Венеціанська комісія) № 1012/2020 від 10 грудня 2020 року URL: [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-PI\(2020\)019-e](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-PI(2020)019-e) (дата звернення: 20.01.2021).

319. Президент високо оцінив позицію Венеціанської комісії щодо наслідків рішення КСУ. Офіційний сайт Президента України. URL: <https://www.president.gov.ua/news/prezident-visoko-ociniv-poziciyu-venecianskoji-komisiyi-shod-65529> (дата звернення: 20.01.2021).

320. На розгляд Президентові передано Стратегію сталого розвитку судової системи на найближчі п'ять років. Офіційний сайт Президента України. URL: <https://www.president.gov.ua/news/narozglyad-prezidentovi-peredano-strategiyu-stalogo-rozvitk-65869> (дата звернення: 20.01.2021).

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ	4
ВСТУП	5
РОЗДІЛ 1. КРИМІНАЛІСТИЧНИЙ АНАЛІЗ ПРОТИДІЇ СУДОВОМУ РОЗГЛЯДУ У КРИМІНАЛЬНИХ ПРОВАДЖЕННЯХ	8
1.1. Поняття та сутність протидії судовому розгляду у кримінальних провадженнях	8
1.2. Класифікація способів протидії судовому розгляду у кримінальних провадженнях	22
1.3. Характеристика класифікаційних груп способів протидії судовому розгляду у кримінальних провадженнях	34
РОЗДІЛ 2. ТЕОРЕТИКО-КРИМІНАЛІСТИЧНІ ОСНОВИ ПОДОЛАННЯ ПРОТИДІЇ СУДОВОМУ РОЗГЛЯДУ У КРИМІНАЛЬНИХ ПРОВАДЖЕННЯХ	71
2.1. Правові основи подолання протидії судовому розгляду у кримінальних провадженнях	71
2.2. Виявлення ознак протидії судовому розгляду у кримінальних провадженнях та прогнозування судової ситуації в умовах протидії	90
2.3. Криміналістичні основи подолання протидії судовому розгляду у кримінальних провадженнях	109
РОЗДІЛ 3. ТАКТИКА ПОДОЛАННЯ ОКРЕМИХ СПОСОБІВ ПРОТИДІЇ СУДОВОМУ РОЗГЛЯДУ У КРИМІНАЛЬНИХ ПРОВАДЖЕННЯХ	124
3.1. Подолання неправдивих показань у ході судового розгляду	124
3.2. Подолання тиску на учасників кримінального судочинства	137
3.3. Формування концепції незалежного суду як передумова подолання впливу на суд	151
ДОДАТОК А	182
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	191

НАУКОВЕ ВИДАННЯ

ОДЕРІЙ Олексій Володимирович
МУДРЕЦЬКИЙ Роман Володимирович

ПРОТИДІЯ СУДОВОМУ
РОЗГЛЯДУ У КРИМІНАЛЬНИХ
ПРОВАДЖЕННЯХ ТА ШЛЯХИ ЇЇ
ПОДОЛАННЯ
У СУЧАСНИХ РЕАЛІЯХ

МОНОГРАФІЯ

Друкується в авторській редакції

Підписано до друку 05.02.2021 р. Формат 60x84 1/16.
Друк лазерний. Папір офсетний. Гарнітура Times New Roman.
Ум. друк. арк. 14. Титраж 300 прим.

ТОВ «КНТ»
Тел. (099)-232-40-59, (096)555-19-80
E-mail: knt2012@ukr.net

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до державного реєстру
видавців, виготівників і розповсюджувачів видавничої продукції
ДК № 581 від 03.08.2001.